

ספר

מועדים לשמחה

ביאורים ובירורים בהלכה ובמנהג

בעניני חדשי שבט אדר

חלק שלישי

שבט — אדר

מאת

טוביה בהרה"ג ר' חיים שליט"א פריינד

מערכת אוצר הפוסקים

אוצר הפוסקים

פניה"ק ירושלים תוכב"א

שנת תשס"ב לפ"ק

אוצר הפוסקים ת.ד. 5110
תורה מציון 3 טלי 02-5382515
ירושלים, ישראל.

אוצרות התורה
אוצרות השנה

כל הזכויות שמורות

Printed In Israel

פתח דבר

מה נכבד היום בו זיכנו השי"ת להגיש ולפרוס לפני עם ה' את החלק השלישי של הספר הנכבד "מועדים לשמחה", אשר מקיף במחקריו ובירוריו את ההלכות והמנהגים אשר תוקנו והונהגו ע"י חכמינו ז"ל ורבותינו חכמי וגדולי הדורות שלאחריהם, לימי הפורים ולימים המיוחדים שבחדשים שבט ואדר.

שני החלקים הראשונים של הסדרה "מועדים לשמחה" התקבלו בס"ד באהדה עצומה בעולם התורה, ובמשך תקופה קצרה הודפסו במספר מהדורות.

רעיון הוצאת סדרת ספרים אלו העוסקים בחקר ובירור ההלכות והמנהגים על מועדי השנה, יוצא לאור בד בבד עם הוצאתה של כרטסת השו"ת - מאות אלפי כרטיסים שנאספו במשך שנים רבות מתוך רבבות ספרי השו"ת והפוסקים בפרויקט הידוע "אוצר השו"ת" (שחלק חו"מ ואבה"ע כבר יצא לאור ומשמש את הציבור בכל רחבי תבל, ובימים אלו עומד להופיע חלק אורח חיים).

את מלאכת החיבור והעריכה של סדרת הספרים שלפנינו נטל על שכמו הרה"ג ר' טוביה פריינד שליט"א חבר מערכת "אוצר הפוסקים", אשר עוסק מספר שנים בהשלמת והרחבת כרטסת השו"ת ובמסגרתה התמחה רבות בעריכת מחקרים ובירורי הלכות והעלאתם על הכתב להנות את הרבים ולהעשיר את ידיעותיהם בחקר ובירור הליכות ומנהגים עתיקי יומין אשר בחלקם כמעט נשתכחו ולא נודע מקורם.

מכון "אוצר הפוסקים" אשר מטרתו וייעודו מאז ייסודו למעלה מיובל שנים לערוך ולהוציא לאור את סדרת ספרי "אוצר הפוסקים"

על שו"ע "אבן העזר" שהנס אבן יסוד להלכה והוראה לרבנים ודיינים ומורי הוראה, רואה זכות גדולה לעצמו להוסיף את סדרת ספרי "מועדים לשמחה", אשר יביאו בע"ה תועלת והנאה מרובה לעם התורה, לומדיה ועמליה.

תקוותינו תאמצנו שחוליה נוספת זו במסגרת מפעלי "אוצר הפוסקים" תמשיך להתקבל בברכה וחיבה להגדיל תורה ולהאדירה.

הרב יחושע רינמן
"אוצר הפוסקים"

בשער

במה אקדם אלוקי מרום על הטוב אשר גמלני ואשר גבר עלי חסדו מעודי וזיכני ברחמיו המרובים להוציא לאור כרך נוסף בסדרת הספרים "מועדים לשמחה", אחרי שהחלקים הקודמים על הימים הנוראים וחגי חודש תשרי, ומועדי חודשים כסלו טבת, התקבלו באהבה וחיבה בתפוצות ישראל וזכיתי שהודפסו בכמה מהדורות.

דרכינו בספרינו זה "מועדים לשמחה" ח"ג כדרכינו בשני הכרכים הקודמים, מתייחדת בחקר ובבירור יתקנותי' הליכותי' וימנהגיםי' מאלו המובאים בספרי רבותינו שאחר חתימת התלמוד, ומאלו שקבלנו מאבותינו.

מקורות הדברים נאספו מתוך ספרים וכתבים, פנקסים ואגרות, חדשים וגם ישנים, בתוספת נופך משמועות גדולי הדור ומעט ממה שחנני השי"ת.

עלינו לפתוח ולשבח את כבוד האכסניא בית גדול שמגדלין בו תורה מזה יובל שנים, המרכז העולמי לספרות השו"ת וההלכה הנודע לתהילה – מכון "אוצר הפוסקים", אשר בין מפעליו המבורכים העוסקים בחיבור והוצאת ספרות ההלכה, ראשונים וגאונים וכו', נוסף גם המאגר הכביר המכונה "אוצר השו"ת" אשר בו נאספו רבבות כרטיסים מספרי השו"ת וההלכה, וזה כמה שנים שזכיתי להמנות בין עורכיו, אף ספר זה נערך במסגרת עבודתי באשר הכרטסת הינה חלק ממקורות הספר. ובזה אבוא בברכה לעומד בראש מכון "אוצר הפוסקים" הג"ר יהושע רינמן שליט"א אשר לא חסך להוציא ספר זה לאור העולם.

בהדרת קודש נזכיר בברכה את הוד כ"ק אדמו"ר מקארלין סטאלין שליט"א אשר בצילו אנו חוסים בתוככי חבורתינו הקדושה אשר מתאחדים בה תורה וחסידות, עתירתינו פני שוכן מעונה אורך ימים אשביעהו, ונזכה מהרה לקבל פני משיח צדקינו ומלכנו בראשינו.

תיכף לתלמיד חכמים ברכה, זקני מורי הגאונים מיקירי קרתא דשופריא הגאון רבי נטע פריינד שליט"א והגאון רבי פנחס ליברמן שליט"א יאריך ה' שנותיהם בטוב ובנעימים מתוך נחת והרחבה, שלא יבוש המעיין ולא יקצץ האילן. ויתקיים בנו מקרא (משלי י"ז, ו') "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם".

הברכה אחת היא לאדוני אבי מורי המופלג הג"ר חיים שליט"א ולאמי מורתי תחי' אשר במסירות נפש על ברכי התורה גדלוני, ואמונת ה' טהורה השרישוני, ועל מסילת האמת הנחוני, יאריך ה' שנותיהם בנעימים, בשיבה דשנים ורעננים, ויזכו לרוות רוב נחת מכל יוצאי חלציהם, עדי ישמע קול רגלי מבשר על ההרים.

ברכה מיוחדת למורי חמי היקר הג"ר אהרן יעקב בהרה"צ ר' יחזקאל הכהן שליט"א, ומחברתו מנב"ת חמותי תחי' בת הגאון ר' מנדל כהן זצ"ל, על עזרתם למען אוכל להשלים את חיבורי בשלוח. מאדון הברכות ישאו ברכה, ומלא חפניים נחת ירוו מכל יוצי"ח עדי זקנה ושיבה.

תודתי נתונה לבטאון 'המודיע' אשר פרקים נבחרים מספר זה פורסמו במסגרת התוספת התורני של הבטאון, ובזה אבוא בברכה מיוחדת למנהלה הדגול הרה"ח רבי חיים משה קנאפף שליט"א ולבנו ברא כרעא דאבוא הרב אלעזר קנאפף שליט"א. ולעורכי ה'תוספת התורני' הסופרים הדגולים הרב יצחק מתתיהו טננבוים שליט"א והרב ישראל שניידר שליט"א. יהי חן ה' עמהם וכל אשר המה עושים ה' יצליח בידם.

מנשים באהל תבורך את נוות ביתי היקרה, יזכינו השי"ת שנזכה יחד לגדל בנינו ובנותינו ולרוות מהם רוב נחת ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה.

ער"ח אדר התשס"ב

טוביה פריינד

SHMUEL HALEVI WOSNER

RABBI OF

ZICHRON-MEIR, BNEI-BRAK

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון-מאיר, בני-ברק

בזה יום ..... ב' אלול תשנ"ב

הנה חבורת מצוה מזכי הרבים אוצר הפוסקים - ירושלים עיר הקדש.
אשר פרי הלולים שלהם ספרי אוצר הפוסקים על שולחן ערוך אה"ע
עולים על כל שולחני מלכים מלכי רבנן עד קצה הארץ - זוכים כעת
בתוספת תורה ספר מועדים לשמחה על מועדי השנה וחדשי השנה רבת
התוכן - פרטי המצות ומנהגיהם ודקדוקי מעשי ומקורם - עשה ויגע
באסיפת קודש מרבוי ספרי קודש הה"ג בנש"ק ר' טובי' פריינד שליט"א
מעיר"ק ירושת"ו, יפה כתב, יהי ה' אלקי אבותינו עמו להגדיל תורה
ולהאדירה, רבת תוכן מבארות מים חיים.
ע"ז בעה"ח מצפה לרחמי ה'
שמואל הלוי ואזנר

הנה חבורת מצוה מזכי הרבים אוצר הפוסקים - ירושלים עיר הקדש.
אשר פרי הלולים שלהם ספרי אוצר הפוסקים על שולחן ערוך אה"ע
עולים על כל שולחני מלכים מלכי רבנן עד קצה הארץ - זוכים כעת
בתוספת תורה ספר מועדים לשמחה על מועדי השנה וחדשי השנה רבת
התוכן - פרטי המצות ומנהגיהם ודקדוקי מעשי ומקורם - עשה ויגע
באסיפת קודש מרבוי ספרי קודש הה"ג בנש"ק ר' טובי' פריינד שליט"א
מעיר"ק ירושת"ו, יפה כתב, יהי ה' אלקי אבותינו עמו להגדיל תורה
ולהאדירה, רבת תוכן מבארות מים חיים.

ע"ז בעה"ח מצפה לרחמי ה'

שמואל הלוי ואזנר

ישראל משה

בן הגאון הקדוש מרן

רבי יוסף צבי דושינסקיא זיע"א

רב ואב"ד לכל מקהלות האשכנזים

פעיה"ק ירושלים תובב"א

וריש מתיבתא של ישיבת "בית יוסף צבי"

ת.ד. 5516 רח' שמואל הנביא 52 טל. 5322198

אוצרות התורה
אוצרות השם

ראיתי את החיבור "מועדים לשמחה" אשר אסף וליקט האי צורב, ה"ה האברך היקר מו"מ בתורה ויר"ש הר"ר טובי' פריינד הי"ו, בן הרה"ג מוהר"ר חיים שליט"א מג"ש בישיבה"ק, ונכדו של ידינ"פ הגה"ח מיקזרי קרתא דשופריא ת"ו רבי נטע שליט"א ר"מ בישיבתינו הק', ומשמים קזכו לו לרעות בגנים וללקוט שושנים, וחפץ ה' הצליח בידו לקבץ ברב כשרון ותבונה ובטוטו"ד ילקוט נפלא מדברי הראשונים והאחרונים בכמה הילכתא גבירתא ומנהגי ישראל קדושים, והוא דבר נאה ומתקבל.

ובכן אמינא לפעלא טבא יאושר כוחו וחילו, ויראה רב ברכה בעמלו, ירצה פעלו, וירבה שבחו והילולו, ויה"ר שיזכה להמשיך בשקידתו, כמשאת נפשו ושאיפתו, ויפוצו חוצה מעיינותיו, לתפארתו ותפארת אבותיו, ויעלה מעלה, לשם ולתהלה, עדי יבנה עיר ה' על תילה, במהרה בימינו אמן סלה.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה

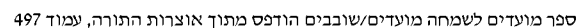
מלך ישראל
הגאון מוהר"ר
צבי הירש פריינד
הי"ד

**RAVAD
OF THE ASHKENAZI COMMUNITY
AND RAV OF ZICHRON MOSHE
4 CHOFEZ CHAYIM ST.
JERUSALEM**

ראב"ד
לכל מקהלות האשכנזים
ורב דזכרון משה
בעיה"ק ירושלים תובב"א
רחוב חפץ חיים 4

[illegible]

י"ב בסיון התש"ס

כבוד

הרה"ג רבי טוביה פריינד שליט"א

בשמחה רבה קיבלתי לנכון עלי גליונות מן הספר מועדים
לשמחה ח"ג אוצר בלום של הליכות ומנהגים על חודשי
שבט אדר.

והנני רואה כי הינו מוסף והולך, וכבר הבהרתי במכתבי
לספר השני, כי אינו צריך להסכמתי מאחר שכבר איתמחי
גברא בספריו הקודמים. ושמעתתיה כבר מתבדרין בבי
מדרשא ושמעו הולך וגדול בין תופסי התורה. מה גם
שבחלק השלישי איתמחי חזקתא, וחזקה על חבר שמוציא
מתחת ידיו דבר נאה ומתוקן.

ע"כ אוסיף את ברכתי בשנית, שיזכה ויפוצו מעינותיו חוצה,
ויתרבה לימוד התורה בישראל ע"י ספריו, ויזכה להשלים
את שאר חיבוריו מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת, יחד
עם ביתו ויו"ח.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה.

חיים פינחס שיינברג

התוכן:

- סימן א' **חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות** ..... א
- ר"ה לענין מנין שנות ערלה ורבעי / ר"ה לענין תרומות, מעשרות, ביכורים ושביעית / ט"ו בשבט בהלכה לגבי תענית / דיני ט"ו בשבט בתפילה / מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט / התפשטות מנהג אכילת פירות בקהילות ישראל / האתרוג בט"ו בשבט / ט"ו בשבט במשנת רבותינו מאורי החסידות / ט"ו בשבט בקרב התלמידים /
- סימן ב' **מנהגי שבת שירה בתפוצות ישראל** ..... נב
- דין להאכיל בהמות ועופות בשבת / מנהג נתינת חיטים לפני העופות / טעמים לנתינת חיטים לפני העופות / מנהג אכילת חיטים בשבת שירה / מנהגי תפילה וקריאה בשבת שירה / שירת אז ישיר מס"ת של רבינו הר"ן /
- סימן ג' **משנכנס אדר מרבין בשמחה** ..... עח
- הקשר בין אב לאדר / ההגדרה של מרבין בשמחה / מדוע לא נזכר דבר השמחה ברמב"ם ובשו"ע? / שמחת אהבה ונדיבות / ריבוי השמחה באדר ראשון / שיעור 'מרבין בשמחה' עד היכן /
- סימן ד' **ז' אדר יום לידתו ופטירתו של משה רבינו** ..... צט
- ז' אדר יום כתיבת ומסירת התורה / י"ג ספרי תורה שכתב משה רבינו / דיונים הלכתיים אודות הס"ת שכתב מרע"ה / כשרות ס"ת שכתב משה רבינו בזמן הזה / תענית ז' באדר / הסוברים להתענות באדר שני / תפילות ותיקונים בז' אדר / ז' אדר — יום החברא קדישא / טעמים שנהגו אנשי הח"ק בז' אדר / אסיפת מעות צדקה ביום זה / דרשת היום / סעודות החברא קדישא / טעמים לסעודות אלו / קשר ז' אדר לל"ג בעומר /
- סימן ה' **עיונים וביאורים בפרשת שקלים** ..... קלב
- טעם קריאת פרשת שקלים / חיובו מדאורייתא או מדרבנן / טעם לקריאת הפרשה בשבת / ביאור פרשת שקלים ע"פ ספרי החסידות /
- סימן ו' **מצות מחיית זכר עמלק** ..... קמא
- טעם למחיית זכר עמלק / ההבדל בין מחיית עמלק להחרמת ז'

עממים / חיוב נשים בהחרמת ז' עממין ומחיית עמלק / קבלת
גרים מזרע עמלק / שיטת הרמב"ם בנידון / ביאור בטעם שהרג
דוד את הנער העמלקי /

סימן ז' עיונים וביאורים בפרשת זכור ..... קסד

תקופת זמן שחייבים לזכור מעשה עמלק / ביאור שיטת החינוך
שחובת הזכירה היא פעם בחייו / טעם שזוכרין בכל שנה ושנה/
טעם שקורין הפרשה בשבת קודם פורים / אופנים שונים שאפשר
לצאת יד"ח זכירת מעשה עמלק / ביאור בדברי הראשונים בדין
חובת הזכירה בעשרה ובס"ת / דעת רבותינו האחרונים בנדון /
שינוי במבטא הנקודות בקריאת פרשת זכור / קריאת זכור בצירי
או בסגול / כשרות הס"ת שקורין בו פרשת זכור / נשים בחיוב
שמיעת פרשת זכור / החייבים והפטורים ממצות זכירה / ברכה
על מצות קריאת פרשת זכור /

סימן ח' תענית אסתר ..... רכח

תענית ביום שמחה / יום תפילה וסליחות / הלכות תענית אסתר/
מעוברות ומניקות בתענית אסתר / חתן וכלה בצום תענית אסתר/
חתן וכלה בצום תענית אסתר / ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות השו"ת} בעל ברית וסנדק בצום תענית
אסתר / י"ג אדר שחל להיות בשבת /

סימן ט' זכר למחצית השקל ..... רלט

יסוד ומקור חיוב מחצית השקל / מחציה"ש בזמן שביהמ"ק היה
קיים / תבנית וצורת מחצית השקל / מי היו נותני השקלים /
מנהג 'מחצית השקל' בזמנינו / זמן נתינת מחצית השקל / פורים
שחל במוצאי שבת / החייבים ב'זכר' למחצית השקל / קטן שאביו
שקל בעבורו פעם אחת / מה נותנים זכר למחצית השקל / מדינה
שאין בה מטבע של מחצית / מטבע או שטר / מספר המטבעות
/ אמירת 'זכר למחצית השקל' / אם מותר ליקח המטבעות ממעות
מעשר/ יעוד מטבעות זכר למחציה"ש / מעות מגילה ביום הפורים /

נספח שקל כסף עובר לסוחר ..... רסד

מי המציא את הנהגת המטבע? / כיצד שילמו על עיסקאות לפני
שהונהג המטבע? / כיצד נראתה תבנית וצורת המטבע בתקופות
הדורות? / הטבעת דמויות או מילים? / סוגי דמויות וצורות
במטבע/ דמות בעל 'המעשה רוקח' על מטבע / מטבע לזכר
השריפה בפרנקפורט / שינויים בערך המטבע /

סימן י' **תבנית וצורת כתיבת עשרת בני המן במגילת אסתר ... רעד**

כתיבת עשרת בני המן בעמוד שלם ומיוחד / מנהג רוב הסופרים
מקדמת דנא / מגילת שיטת הגר"א והחת"ס / מגילת שיטת חב"ד/
מגילת שיטת המהרי"ל דיסקין / מגילת שיטת החזו"א / מגילת
עפ"י שיטת מהר"ם בר ברוך / כתיבת 'שירת מפלת בני המן' של
כ"ב שיטין / מגילת אסתר עפ"י מסכת סופרים / כתיבת שמות
בני המן במידה שוה ומדויקת /

סימן י"א **קריאת עשרת בני המן בנשימה אחת .....** **רצב**

טעם קריאת עשרת בני המן בנשימה אחת / לכלול גם 'חמש
מאות איש' בנשימה אחת / אם ^{אצרות התורה} כל אחד ואחד חוזר לקרוא עשרת
בני המן / עצה שישמעו הציבור היטב את עשרת בני המן /
בדיעבד אם לא קרא עשרת בני המן בנשימה אחת / אם מועיל
שיחזור הקורא ויקרא בנשימה אחת / קריאת עשרת בני המן
מתוך הכתב/ דקדוק בקריאת שמו של 'ויזתא' /

סימן י"ב **מנהג הכאת המן .....** **רצט**

מקור המנהג / טעמים למנהג הכאת המן / מחייבי ושוללי המנהג/
יוזמות לביטול מנהג הכאת המן / היכן מכים בקריאת המגילה/
המכים בהמן הקטנים או הגדולים / מנהגי מחיקה והכאה נוספים /

סימן י"ג **בירורים שונים במצות משלוח מנות .....** **שכד**

טעמים למצות משלוח מנות / זמן משלוח מנות / משלו"מ בליל
פורים / סדר קדימות במצוות יום הפורים / משלו"מ בליל מוצאי
פורים / המנות מהותם ותבניתם / אם צריך מנות חשובות /
משלו"מ ממיני מאכל שאין לחבירו / ריבוי מנות לעומת מנות
חשובות/ פת אם ניתן לשלחו למשלו"מ / משקאות כ'מנות' /
מאכל שאינו ראוי לאכילה / משלו"מ בפירות שביעית / האם
המנות צריך להיות בשני כלים נפרדים / שתי חתיכות בשר
מאיברים שונים / מנה המעורבת משני מיני אוכלין / המחזיר
לשולח אותם המנות שקיבל/ משלו"מ תוצרת ביתית אם ניתן
לסמוך על כשרותם / סגריות וטבק כמנה / משלו"מ בספרים
וחידו"ת / מעות תכשיטים וכלים כמנות/ משלו"מ לאדם חשוב
/ החייבים במצות משלו"מ / נשים אם חייבות במצות משלו"מ
/ קטן, עני אם חייבים במצות משלו"מ / מי שאין לו כדי לקיים
משלו"מ ומתנות לאביונים מה קודם / סמוך על שולחן אחרים /

ה"שליח" במשלו"מ / משלו"מ במסירה אישית או ע"י שליח / משלו"מ באמצעות קטן / לשלוח מנות ע"י תלמיד חכם/ אם סמכין על חזקה שליח עושה שליחותו / משלו"מ שלא מדעתו/ למי שולחים מנות / בן לאביו לשאר קרוביו / לקטן, לאשה, לרבו, לעני, לשיכור, לישן, למי שאינו בביתו, למי שאין מכירו, לשונאו, למי שאינו שומר תורה, למי שאינו בן יומו, למי שמכיר טובה/ ברכה על מצות משלו"מ /

סימן י"ד חייב אינוש לבסומי בפוריא ..... תד

אוצרות השו"ת

טעם שתיקנו חכמים לבסומי בפוריא / המחייבים והשוללים את השיכרות בפורים / שיעור לבסומי ביין או בשאר משקים המשכרים/ עד דלא ידע בשינה / נשים במצות לבסומי / מצות לבסומי למי שמזיק לו יין / השתיה כחלק מהסעודה / הנהגת ברכת המזון בסעודת פורים / ביאור דברי הגמרא 'קם רבה ושחטיה לרב זירא'/ מצות 'לבסומי' באהלי צדיקים /

סימן ט"ו התחפושות בפורים ..... תמג

טעמים למנהג התחפושות / השוללים את מנהג התחפושות בפורים / איסור לא ילבש בתחפושות בפורים / תחפושות שליליות /

לע"נ

אבינו מורינו עטרת ראשינו

הרב משה בן ר' יהושע רינמן ז"ל

איש תם וישר ירא אלקים

מסר את נפשו ללימוד התורה

ולקיום מצוותיה

נלב"ע ח' באדר תשנ"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

סימן א'

חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות

בסימן שלפנינו יבואר ענין חמשה עשר בשבט שהוא ראש השנה לאילנות, הליכותיו ומנהגיו.

יום ט"ו בשבט נקבע לראש השנה לאילנות, בו מתחדשת ומתחלת שנה חדשה. דהיינו שער ט"ו בשבט היתה שנה אחת, ומט"ו בשבט ואילך היא שנה אחרת. התחדשות השנה ביום ט"ו בשבט הוא לענין מצות שישנם באילן ובפירותיו, כגון בדין מעשר שאין מעשרין מפירות שנה זו על פירות שנה אחרת. ובמ"כ הוא בשאר מצות האילן, ערלה, רבעי, תרומות וביכורים¹.

במס' ר"ה דף ב' ע"א שנינו, בחמישה עשר בשבט ר"ה לאילן כדברי בית הלל. ומקשינן בגמ' (דף י"ד ע"ב) מה הטעם שנקבע ר"ה לאילן ביום זה, ומתרצינן, אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא אע"פ שרוב תקופה מבחוץ, מ"מ הואיל ויצאו רוב גשמי שנה. ופירש"י הואיל ויצאו רוב גשמי שנה, דהיינו שכבר עברו רוב ימות הגשמים², והשרף עלה באילנות. ומאז מתחילין הפירות לחנוט.

1. אך במשמעות "ראש השנה" לאילנות אינו לענין יום הדין לאילנות שהרי יום הדין לפירות האילן הוא בחג השבועות כמובא במס' ראש השנה דף ט"ז ע"א ובעצרת (בשבועות) על פירות האילן. וכ"כ ר' חיים נאה בספרו שנות חיים מקו"ח סי' ל"א אות א' המוני העם טועים לחשוב שיום ט"ו בשבט הוא יום הדין לאילנות, אך זה אינו.

אמנם בספר אדני פז (לרבי אפרים מאלטונא, שנת תק"ג) בסימן קל"א כתב שט"ו בשבט ראש השנה לאילן הוא, ואף יום הדין לפירות הוא.

2. ואע"פ שזהו רק בגשמים שבארץ ישראל, מ"מ קביעות ראש השנה לאילנות בט"ו בשבט הוא אף בחוץ לארץ במקום שעדיין שם לא כלו רוב גשמי השנה בט"ו בשבט. ועיין בס' פרי צדיק לרבי צדוק מלובלין, בח"ב דף מ' כתב: "אמרו חז"ל תענית (דף י' ע"ב) ארץ ישראל שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף, ולכן אף שבארץ ישראל יצאו רוב גשמי שנה, ובחוץ לארץ באים בקיץ, מ"מ הוא רק מהשפעה שנשפעה לארץ ישראל בזמנו. ועיין מה שביאר זה הג"ר צבי פסח פראנק ז"ל בירחון קול תורה תשרי חשון תש"ל עמ' ג'.

ופירוש הדברים הוא שמחודש טבת ועד חצי שבט הם ששה שבועות שהם חציים של ימות תקופת טבת, שהרי התקופה נמשכת מתחילת חודש טבת עד חודש ניסן. א"כ ט"ו בשבט הוא תחום האמצעי והביניים שבין שתי התקופות, ומאחר שכן, בט"ו בשבט עברה וחלפה לה חציה של תקופת טבת, מאז תשש ונחלש כוחה, ואין כח הקרירות חזק כ"כ, ואז הולכת ומתגברת החנטה. ולכן נקבע אז יום ראש השנה לאילן.

והנה מה שנקבע ראש השנה לאילנות לפי זמן החנטה, משום שבפירות האילן הפרשת מעשרותיהם אין הולך ונקבע אחר זמן לקיטת הפרי, אלא אחר זמן חנטת הפירות וכיון שזמן החנטה הוא בט"ו בשבט, לכן נקבע ראש השנה לאילן אחר היום שמתחלת החנטה, שהוא בט"ו בשבט, כמבואר במאירי ר"ה דף ב' ע"א ורבינו חננאל דף י"ד שם.

במהותה של חנטה נחלקו הראשונים. הרמב"ם בהל' מע"ש פ"א הל' ב', ושמיטה פ"ד הל' ט', סובר שחנטה היא עונת המעשרות והוא הזמן הניתן לכל אחד מהפירות שבמשנה מסכת מעשרות פ"א. ומדברי התוס' מס' ר"ה דף י"ב ע"ב ד"ה התבואה, מבואר שחנטה היא קודם לכן, בראשית צמיחת הפירות. וראה בס' כפתור ופרח פרק נ"ג³.

ובירושלמי ראש השנה פרק א' הלכה ב', שנינו טעם נוסף, כי עד ט"ו בשבט היו חיין מימי שנה שעברה. ומיום ט"ו בשבט ואילך כלתה והלכה לה הלחלוחית שבאה מימי שנה שעברה, ואז אינן גדלין אלא ממים היורדין בשנה

3. ועיין במאירי לר"ה שם שהביא לשני השיטות וכתב: "וחנטה היא הוצאת פרי קטן, ונקרא בלע"ז אשקפא"ר והוא שאמרו אילן שחנטו פירותיו, שהדבר מוכיח שעל הפרי עצמו הוא אומר כן, [ר"ל לא שהאילן חנט, אלא שפירותיו חנטו]. ויש מפרשים בענין חנטה שהוא קודם שיצא הפרי כלל, אלא הוצאת משהו כעין פרחים".

והאחרונים נחלקו בזה כמאן נקטינן, ובחידושי רבי אליהו גוטמאכר מגריידיץ למס' מעשרות פ"א, נקט כדעת הרמב"ם, וכתב: שיש לתמוה על העולם שפירשו חניטה בגמ' על קנאספע"ן שמגיע האילן, ונראה שטעות זו בא להם יען שבחודש שבט שכיח קצת כזה במדינתנו, והוה ראש השנה לאילנות בשביל זה יחשבו משום דאז בא קצת שרף באילנות, ואינם יודעים שבארץ ישראל בשבט הפירות הם בימי החורף כדאיתא במשנה כאן, וכותב שהוא הגיע מירושלים והביא עמו ב' רמונים שלא באו לגידולם והם נלקחו מן האילן תוך כסליו והיו גדולים כמו ביצה של אווז, ואילו היו נשארים עד גדלותם היו גדולים הרבה יותר, ע"כ. ועיין בשו"ת מלבושי יו"ט ח"ב קונטרס חובת קרקע, סימנים י"ד-ט"ז, ובחזו"א שביעית פ"ז אות י"א, י"ב.

הבאה. ועיין בתשובות הגאונים סי' רמ"ג. טורי אבן ר"ה דף י"ד, ובפני משה דף ב' שם.

לגבי ערלה ורבעי

כתיב (ויקרא י"ט, כ"ג-כ"ד) "וכי תבוא אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פריו" (פירש"י, וערלתם ערלתו — ואטמתם אטימתו — יהא אטום וסתום מלהנות ממנו) "שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים לה'. ובשנה החמישית תאכלו את פריו" וגו'. וזהו סדר המנין של ג' וד' שנים הללו⁴.

הנוטע עץ מאכל מונה לו שלוש שנים מעת נטיעתו, ואין הכוונה בזה שמונה שלוש שנים מיום ליום, אלא מונה שלוש שנים של שנות העולם שמתחיל בתשרי. ולפי"ז נמצא ששנות הערלה יהיה בפחות משלוש שנים. וכגון אם נטע בסוף השנה, בזמן שנותרו עדיין ארבעים וארבעה יום עד לר"ח תשרי, דהיינו שנטע בט"ז אב, אזי כשיגיע חודש תשרי כבר נחשב לו כאילו עבר שנה אחת⁵, ונותר לו למנות עוד שני שנים בלבד.

אך ככלות השנה השלישית (דהיינו בהגיע חודש תשרי) עדיין לא כלו להן שנות הערלה, אלא ממשיכה והולכת לה שנת הערלה עד ליום ט"ו בשבט, משום שראש השנה לאילן הוא יום ט"ו בשבט. והיות ונטיעה זו נעשית אילן, לכן אין שנתה מסתיימת וכלה אלא בסיום השנה של האילן, שהוא ביום ט"ו לחודש שבט. הילכך כל הפירות שיחנטו קודם לט"ו בשבט אסורים משום ערלה, ואע"פ שיגמרו בגידולן לאחר מכן, שהולכים בזה אחר זמן שחנטו, ולא אחר זמן גידולן. והפירות שיחנטו מיום ט"ו בשבט עד ט"ו בשבט הבא יש עליהם דין פירות רבעי, דמתחילת שנה רביעית פרותיה קדושים,

4. עיין ברמב"ן עה"ת בפסוק זה, ובס' החינוך מצוה רמ"ז.

5. והטעם הוא משום ששלושים יום בשנה לענין זה חשובין הם לשנה אחת, אבל שלושים יום אלו אין מונין אותם אלא לאחר שתקלוט הנטיעה בקרקע, וזמן קליטת הנטיעה בקרקע היא ארבעה עשר יום. ולכן כדי שיחשב לו לשנה אחת צריך להיות ארבעים וארבעה יום. כ"ה ברמב"ם פ"ט מהלכות מעשר שני ונטע רבעי הל' ח', ופ"י ממאכלות אסורות הל' ט'. ובטור ושו"ע יו"ד סי' רצ"ד סעי' א"ד. כדשנינן במס' ר"ה דף י' ע"ב ובתורת כהנים שם, דל' יום בשנה חשובין שנה.

ולגבי קליטת הנטיעה בארץ שהוא יו"ד יום ע"י במס' שביעית פ"ב משנה ו', ובגמ' ר"ה שם. וע"י שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רפ"ד ורפ"ו, ובחזון איש למס' שביעית סי' י"ז אות כ"ט וסי' כ"ו אות ב'.

שנאמר (ויקרא שם) "ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה'", ונקראים בלשון חכמים פירות רבעי (רמב"ם פ"ט מהל' מע"ש ונטע רבעי הל' א'). וכל הפירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של שנה רביעית, הרי הם חולין גמורים, שנאמר "ובשנה החמישית תאכלו את פריו". וכ"ז הוא בנוגע לט"ו בשבט.

אך אם נטע עץ מאכל לאחר ט"ז אב שאין ארבעים וארבעה יום עד לחודש תשרי, שבזה אין הימים שער ראש השנה עולים לחשבון שנה שלימה לגבי שנות ערלה, צריך למנות שלוש שנים תמימות מיום ליום. ובאופן זה אין יום ט"ו בשבט קובע כלל. כי הדין הוא שדוקא בנטיעה אשר מקילים עליה בתחילת מנין שנות הערלה, ואומרים כיון שעברו על הנטיעה ארבעים וארבעה יום עלתה לה שנה, הילכך מחמירים עליה בסוף מנין שנות הערלה להמתין עד ט"ו בשבט, משא"כ בנד"ד שלא הקלנו עליה בתחילה במנין שנות הערלה. לכן אין מחמירים עליה בסופה. זהו דעת הרמב"ם, (בהל' מע"ש ונ"ר הל' י"א). וכן דעת רש"י (בר"ה דף י' ע"ב) והראב"ד (שם).

מיהו הב"י בסי' רצ"ד (ד"ה ואלו שלוש) הביא לדעת הרז"ה שחולק על הרמב"ם וסובר שיש להמתין בכל נטיעה עד ט"ו בשבט, ואפילו בנטיעה שלא הקלנו עליה בתחילתה. ושכן סתם הטור בדבריו. ולהלכה נראה שנקטו כדעת הרמב"ם⁶. וכ"ז בנטע אחר ט"ז אב דהיינו שלא היה לו ארבעים וארבעה יום קודם תשרי, אפילו שהנטיעה בעצמה היתה קודם תשרי. אבל אם נטע בין הימים שמאחד בתשרי עד ליום ט"ו בשבט. מונה הוא מיום הנטיעה מארבעה עשר יום לקליטתה, ואח"כ מונה הוא שלוש שנים תמימות מיום אל יום, ואין

6. דבשו"ע סי' רצ"ד סעי' ה' בתחילה הביא דעת הרמב"ם בסתם, ולאחמ"כ הביא דעת הרז"ה בשם "יש אומרים". וקיי"ל הלכה כדעת הסתם, כדברי הרמב"ם שא"צ להמתין עד ט"ו בשבט.

וע' בב"י שהביא להרא"ש (בסוף הלכות ערלה) שבזמן הזה אין חנטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט, ע"כ. והובא גם ברבינו ירוחם נתיב כ"א, ברז"ה, ובריטב"א ריש מס' ר"ה. ועיין בש"ך שם ס"ק י', ובכאה"ט ס"ק ו'.

והראב"ד שם הביא שמקור דברי הרמב"ם הוא מהירושלמי ר"ה פ"א הל' א', והוסיף לדייק כן מהבבלי ראש השנה דף ט' י'.

ויש לציין דבנסתפק אם נטעו בט"ז אב או לא, פסק המחבר שם בסעי' ט' שיש לו להחמיר מספק ולנהוג בו כאדם שנטע אחר ט"ז לחודש אב, ולמנות שלוש שנים תמימות.

צריך להמתין בשנה השלישית עד ט"ו בשבט⁷. ויש חולקים בזה וסברי דיש להחמיר ולהמתין עד ט"ו בשבט⁸.

לענין תרומות, מעשרות, ביכורים ושביעית

כן הדין לגבי תרומות ומעשרות. ואין תורמין ואין מעשרין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה, ולא מפירות שנה שעברה על פירות שנה זו, ואם תרם או עישר מזה על זה אין תרומתו תרומה, ואין מעשרותיו מעשר. כן נפסק בשו"ע יו"ד סי' של"א סעי' נ"ז⁹.

ואלו דיני התרומות והמעשרות: באחד בתשרי הוא ראש השנה למעשרות תבואה, קטניות, וירקות, לפיכך ירק שנלקט לפני אחד בתשרי אין תורמין ממנו על ירק שנלקט אחר אחד בתשרי, שזה משנה אחת וזה משנה אחרת, ואין תורמין משנה זו על שנה שעברה, וכן להיפך כדלעיל.

וביון שיום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות¹⁰, לכן פירות אילן שנלקטו לפני ט"ו בשבט אין תורמין מהן על פירות שנלקט אחר ט"ו בשבט, שזה של שנה אחת וזה של שנה אחרת.

וה"ה לגבי מעשרות, שאחד בתשרי הוא ראש השנה למעשרות התבואה, והקטניות והירקות. לפיכך אם הגיעו ל"עונת המעשרות" (והוא שיעור צמיחת הפרי, כל פרי בעונתו) לפני אחד בתשרי של השנה השלישית לשנות השמיטה. אע"פ שנגמרו ונאספו בשנה השלישית מפרישין מהם מעשר שני כשנה השניה לשנות השמיטה, מאחר שהגיעו ל"עונת המעשרות" בשנה השניה לשנות

7. הרמב"ם (שם בהל' י"ב) כתב: "נטע הנטיעה מראש חודש תשרי עד ט"ו בשבט, מונה לה ג' שנים מיום ליום לערלה ומיום ליום לרבעי". ופי' הראב"ד "מיום ליום" שאמר, היינו מט"ו בשבט עד ט"ו בשבט דוקא, ולא מראש תשרי לראש תשרי ע"ש. וכ"כ הרדב"ז. אמנם בכסף משנה שם כתב לדחות את דברי הראב"ד, ואין צריך להמתין עד ט"ו בשבט אלא לאחר שימנה ארבעה עשר יום לקליטה מונה מיום ליום. ועיין מה שביאר בזה בילקוט יוסף ט"ו בשבט עמו' כ"ד.

8. במקורות שבהערה הקודמת, וראה בספר חזון איש דיני ערלה אות ו', שביעית סי' י"ז אות ל"א. ועיין במרכבת המשנה (שם בהל' מע"ש ונ"ר) מש"כ בדעת הראב"ד הנ"ל.

9. שם הוא לגבי תרומה, ועיין ברמב"ם הלכות מעשר שני ונ"ר פ"א הל' י"ב שדין תרומות ומעשרות שוין. וכ"פ בשו"ע שם סעי' ע"ב. ועיין בביאור הגר"א שם ס"ק קכ"א. והמקור לדין הנ"ל הוא במס' ר"ה דף י"ב ע"א שאין תורמין ואין מעשרין מזה על זה. וכ"ה במס' תרומות פ"א משנה ה' דאין תורמין מזה על זה. ועיין במס' בכורות דף נ"ג ע"ב.

10. כנ"ל עפ"י מס' ר"ה, שבו עולה השרף באילן.

השמיטה. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא לאחר אחד בתשרי של השנה השלישית. מפרישין מהם מעשר עני כשנה השלישית, מאחר שהגיעו לעונת המעשרות בשנה השלישית¹¹.

ולפי שט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות, הילכך פירות האילן שהגיעו לעונת המעשרות לפני ט"ו בשבט של השנה השלישית משנות השמיטה אע"פ שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף השנה השלישית מפרישין מהם מעשר שני כשנה השנייה לשנות השמיטה. וכן אם הגיעו לעונת המעשרות לפני ט"ו בשבט של השנה הרביעית לשנות השמיטה, אע"פ שנגמרו ונאספו בשנה הרביעית, נקראים הם משל השנה השלישית ומפרישין מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט מפרישין מהם מעשר שני כשנה הרביעית. (רמב"ם שם הל' ה', ושו"ע שם סעי' קכ"ו)¹².

11. כ"ה ברמב"ם פ"א מהלכות מעשר שני ונטע רבעי הל' ב', שו"ע סי' של"א סעי' קכ"ה. ובשיעור עונת המעשרות ראה במס' מעשרות פ"א משנה ב', רמב"ם פ"ב מהל' מעשר. ועיין בספר אשכול עמו' קי"ב (במהדו' אלבק), ובשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' סי' פ"ג.

12. כמו"כ הדין בירקות, שראש השנה שלהם באחד בתשרי, והירקות בשעת לקיטתן עישורן, דהיינו שהן מתעשרין לפי אותה שנה שבה הם נלקטו, ולפיכך אם נלקטו אחר אחד בתשרי של השנה השלישית, אע"פ שבאו לעונת המעשרות, וגם נגמרו בשנה השנייה לשמיטה בכל אופן מפרישין מהם מעשר עני, כדין השנה השלישית. ואם נלקטו בשנה הרביעית מפרישין מהם מעשר שני.

ולציין שהאתרוג שונה משאר פירות האילן, והרי הוא כירקות אשר הולכים בהם בתר לקיטתם, אך היות ור"ה של האתרוג הוא בט"ו בשבט ככל פירות האילן, הילכך אם נלקט בשנה השלישית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני כשנה השלישית ואע"פ שנגמרו בשנה השנייה. וכן אם נלקט בשנה הרביעית קודם ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני, היות ונקרא עדיין מהשנה השלישית, (כ"ה ברמב"ם ושו"ע הנ"ל).

מקור דבר זה הוא בתוספתא ר"ה פ"א, והובא בגמ' שם דף י"ד ע"ב, "ליקט אתרוג ערב ט"ו בשבט עד שלא תבוא השמש וחזר וליקט משתבוא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. היתה שלישית נכנסת לרביעית — שלישית [פי' אם נלקט ערב ט"ו בשבט, שנחשבת לשלישית], מעשר ראשון ומעשר עני, רביעית [דהיינו אם נלקט משהגיע ט"ו בשבט] מעשר ראשון ומעשר שני".

ולדייק, שהוזכר "ליקוט", ולא "חנטה" לפי שהמדובר הוא באתרוג, שלענין זה דומה לירק, שהולכים בו אחר לקיטה. אבל בשאר כל האילנות לא הלקיטה קובעת אלא החנטה. חנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט הרי הם של השנה הקודמת. אחרי ט"ו בשבט של השנה הבאה.

כן הדין בביכורים, שאין מביאים לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. והיינו שאין מביאים מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט שאז משתייכים הם לשנה קודמת, על פירות שחנטו אחר ט"ו בשבט שאז משתייכים הם לשנה אחרת שזה נקרא שמו ישן, וזה נקרא שמו חדש (ירושלמי מס' ביכורים פ"א הל' ו', רמב"ם שם הל' ז'). וזהו דוקא בביכורים הבאים מפירות האילן, אבל ביכורים הבאים מן התבואה כגון החיטה והשעורה, הולכים בהם אחר הבאת שליש, וראש השנה שלהם הוא באחד בתשרי. (כ"כ הרדב"ז הנ"ל)¹³.

עתה יש לבאר הדין בשביעית. שכל הצומח מהאדמה בשנה השביעית בין מן הזרעים שנפלו באדמה קודם, ^{אוצרת השות} וברוך מהעיקרים שנקצרו קודם וחזרו וצמחו, הם הנקראים ספיחים. והא דכתיב (ויקרא כ"ה, ו') "את ספיח קצירך לא תקצור", פי' שלא יקצור כדרך שקוצר כל השנה, דהיינו לקצור כל השדה ולהעמיד כרי, ולדוש בבקר. אבל כשקוצר מעט מעט וחובט ואוכל מותר. וזהו מדאורייתא, אבל מדרבנן כל הספיחים הצומחים בשביעית אסור באכילה¹⁴.

ספיחי שביעית אף בצאת השנה השביעית עדיין אסורים הם עד חנוכה של שנה השמינית, ורק מחנוכה ואילך מותרים הם, (רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ד הל' ו').

ויש מחלוקת האם מתחילים למנות איסור שביעית בפירות האילן מט"ו בשבט של שנה השביעית, עד ט"ו בשבט של שנה השמינית, או שמתחיל איסורם מאחד בתשרי של שנה השביעית, עד אחד בתשרי של השנה השמינית.

והנה השל"ה (בשער האותיות כלל פ"ט דף נ"ג ע"ב) כתב בביאור דברי הרמב"ם פ"ד מהל' שביעית הל' ט' – י"ג שפירות האילן שהגיעו לעונת המעשרות בשנה השביעית קודם ט"ו בשבט מותרין. וכן פירות האילן שבאו

13. ודבריו שם הוא: "דקשיא לי דכתב שראש השנה של ביכורים הוא בט"ו בשבט, בשלמא ביכורים הבאים מפירות האילן ראש השנה שלהם ט"ו בשבט, אבל הבאים מן התבואה, כגון החיטה והשעורה ר"ה שלהם באחד בתשרי, והכי תנן בריש ר"ה וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהל' תרומות. וצריך לומר דלא איירי הכא אלא בפירות האילן דאזלינן בתר חנטה אבל התבואה דאזלינן בתר הבאת שליש ראש השנה שלה באחד בתשרי", ע"כ.

14. כמו"כ אסרו את כל הירקות שדרך רוב בני אדם לזורעם בגינות, וכן מיני תבואה וקטניות, שכל אלו צומחים בשביעית. אף שמדאורייתא מותר דכתיב (ויקרא כ"ה, ו') "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", מ"מ גזרו. (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ד הל' א"ו).

לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שמינית אע"פ שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף השמינית, הרי הן כפירות שביעית.

ומקור קדום לדבריו יש מהתורה כהנים (פ' בהר פ"א ס"ד) "כשיצאת שביעית... פירותיו אסורים עד חמשה עשר בשבט". וראה במהר"ש משנ"ץ שם. וכן הרבינו חננאל במס' ר"ה דף ט"ו כתב, בנות שוח מה שחנטו בשנת השמיטה אחר ט"ו בשבט. נוהגין בהן דין שביעית בשנה השניה של שבוע שמתאחרין בנות שוח הללו באילן ג' שנים. אבל מה שחנטו קודם ט"ו בשבט בשביעית מן השישית הן חשובין ומותרין בשנה הראשונה של השבוע ע"ש. וכ"ה בס' המנהגים למהר"ם מרוטנבורג עמו' ד' דקיי"ל כבית הלל שאומרים בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות למעשר ולשביעית. ובערוך ערך בנות שבע ג"כ כתב כדברים אלו¹⁵.

אך הפני יהושע (ר"ה שם) כתב בדעת הרמב"ם ששביעית אין ראש השנה שלה בט"ו בשבט אלא בתשרי. וכדבריו נקט גם בעל פאת השלחן (בית ישראל סי' ג' ס"ק י"ג) שביאר כן בדברי הרמב"ם עיי"ש באריכות דבריו. וראה עוד בהגהות הגר"א לתורת כהנים הנ"ל. ובתוס' למשניות מרעק"א ר"ה אות ה'.

ט"ו בשבט בהלכה לגבי תענית

מצאנו לכמה דינים הנוגעים ליום ט"ו בשבט שנחשב יו"ט. וכשנשאל לרבינו גרשום מאור הגולה אם מותר לגזור תענית ציבור ביום חמשה עשר בשבט השיב: "וששאלתם ציבור שביקשו לגזור תענית שני וחמישי ושני ופגעו בתענית ראשון ט"ו לשבט, יש לחוש לראש השנה ולדחות התענית או לא? כן דעתי נוטה שהתענית נדחה לשבת הבאה ואין קובעין תענית בו, שלא מצינו תענית בראש השנה כלל, ותנן ארבעה ראשי שנים הם, וכיון דקתני להו בהדי הדדי דומיא דהדדי נינהו, הכי נמי כיון דשאר אית בהו תעניות, רביעי נמי לית ליה תענית. ואף על גב דאינהו נמי עדיפי מיניה, כיון דקתני להו בהדי הדדי, להא מילתא דאידימן להדדי"¹⁶.

15. ועיין בערוך לנר עמ"ס סוכה דף מ' ע"א, חזון איש שביעית פ"ז אות י"ג, כלכלת שביעית להר"ם חסקין עמו' ל"א ועמו' תקט"ז, תורת זרעים להר"א פומרנציק, שביעית פ"ה מ"א, המעשר והתרומה לרח"ז לגרוסברג ח"ב הערה ו'.

16. הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' ה', וחתום בידי רבי גרשון ב"ר מאיר והוא רבינו גרשום מאור הגולה. במהדור' בודאפסט תרנ"ה, הוא בדף א' ע"ב ונכללה גם במרדכי ר"ה פ"א תש"א, ולא נזכר שם שמו של המשיב. והובא בהגה' מימונית ה' שופר פרק א' בשם תשובות ריצב"א, ונכלל גם בספר התשב"ץ לרבי שמשון ב"ר

ובהתאם לתשובה זו פסק הבית יוסף בשולחנו הערוך סי' תקע"ב סעי' ג': "ציבור שבקשו לגזור תענית חמישי ושני ופגע בתענית ט"ו בשבט, התענית נדחה לשבת הבאה, כדי שלא יגזרו תענית בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות"¹⁷.

ברור שההשוואה בין ראש השנה לאילנות – ט"ו בשבט, לראש השנה לשנים שהוא באחד בתשרי לענין תענית אינה אלא אסמכתא בעלמא, שהרי אף לגבי ר"ה עצמו י"א שמותר להתענות¹⁸. אלא שמסורת היתה בידם של חכמי אשכנז שיום ראש השנה לאילנות יום חג הוא.

גם חתן ביום חופתו אינו מתענה בט"ו בשבט כן פסק המג"א בסי' תקע"ג, כיון שמוזכר בגמרא¹⁹. והו"ד בא"ר שם ס"ק ג', באר היטב ס"ק א', ערוך השולחן אות ב', חיי אדם כלל קל"ב אות מ"ג, משנ"ב ס"ק ז' ובכף החיים אות י"א.

מיהו הגאון רבי שלמה הלוי בספרו נחלת שבעה ח"א דף מ"ב סי' י"ב או' ט"ו, אחר שהביא לשני הטעמים של מהר"מ מינץ שחתן מתענה ביום חופתו, האחד שהוא כמו יו"כ אצלו דמוחלין לו עוונותיו, והשני כדי שלא ישתכר ויקדש כשדעתו צלולה, כתב, דלפי הטעם של שכרות היה ראוי

צדוק סי' ק"י, ומיוחסת שם לרבי ברוך אביו של המהר"ם מרוטנבורג. וכס' האגודה בראש מסכת ר"ה על המשנה הראשונה: ארבעה ראשי שנים הן, כתב: "יש גאון שכתב דאין להתענות בכל ארבעה ראשי שנים, זה כזה מדמני להו בהדדי, עיין לקמן בסוף המסכתא". ובסוף המסכתא מביא את פלוגתת הפוסקים אם מותר להתענות בראש השנה אם לא. וכזה רמז לדעת הסוברים שמותר להתענות בראש השנה, בודאי שמותר להתענות בט"ו בשבט.

17. הבית יוסף כשקבע דין זה בשו"ע הזכיר את התשובה מתוך הגהות מימונית הנז' בהערה הקודמת, ולא מרכיניו גרשום שהבאנו.

ויש לציין שבטור לא נזכר דין זה, ובכלל לא מוזכר שם מט"ו בשבט. ועיין בס' בית דוד לרבי יוסף דוד משאלוניקי, ת"ק, או"ח סי' ש"נ שחולק על דין זה.

18. כ"כ ר' נטרונאי גאון, הובא בהגהות מימונית הל' שופר פ"א, שטוב להתענות בשני ימים של ר"ה. ואף שהמחבר בשו"ע בסי' תקצ"ז פסק שאין מתענין בראש השנה, הרי סיים שם: "יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בר"ה ומשנה רגילתו ואינו מתענה אינו משלים שנתו".

19. וראיתי במועדים בהלכה ט"ו בשבט עמו' קפ"ו שהבין את דברי המג"א שכ' חתן אינו מתענה ט"ו בשבט כיון שמוזכר בגמ'. ולכאורה היכא רמיזא בש"ס? אך לפי דברי רבינו גרשום הנ"ל שהשוה ר"ה לאילן לר"ה לשנים יצא לו מקור שדומה לר"ה של אחד בתשרי ולכן חתן אינו מתענה בט"ו בשבט.

להתענות אפי' בט"ו בשבט עד אחר הברכה, אלא שנראה שלטעם זה, וכן טעם השני אין צריך להשלים ורק יתענו עד אחר החופה בלבד, ע"כ. נמצא שחולק על פסק הנ"ל שהסכימו לו כל האחרונים. ועיין בס' שדי יער על ט"ו בשבט עמו' פ"ט מה שהירבה להקשות על דבריו. מ"מ לא נקטינן כוותיה.

כמו"כ הדין בתענית יארציט אין להתענות בט"ו בשבט, והיינו כפי שכתב הרמ"א שאין מתענין תענית יארציט בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון, וכ"כ הט"ז בסי' תכ"ט ס"ק ג' שכן נתפשט המנהג. ולפי"ז ה"ה בט"ו בשבט שא"א תחנון אין להתענות בו. וכ"כ בבשמים ראש הובא בסידור אוצר התפילות ח"ב עמו' קכ"ד שאין מתענין תענית יארציט בט"ו בשבט. וכן כתב היעב"ץ בסידורו עמו' תש"ה שבט"ו בשבט אין מתענין רק תענית חלום, ע"כ. ולציין שתענית חתן חמור יותר מתענית יארציט, ואם אמרו שבתענית חתן אינו מתענה בט"ו בשבט כ"ש תענית יארציט שאינו מתענה. ועל כך ראה הערה²⁰. וה"ה גם לתעניות ימי השובבים לא יתענה בט"ו בשבט. כמש"כ החיד"א בצפורן שמיר אות צ"א-צ"ג.

דיני ט"ו בשבט בתפילה

בשו"ע סי' קל"א נפסק שלא ליפול על פניהם בט"ו בשבט וי"א שגם במנחה שלפניו אין אומרים תחנון²¹.

20. בשו"ע סי' תכ"ט סעי' ב' כתב: בכל חודש ניסן אין מתענין בו. הג"ה, ונהגו שאין מתענין בו כלל, אפי' יום שמת בו אביו או אמו, אבל תענית חלום מתענין. ועיין להרמ"א בסי' תקע"ג שכתב דאם יש לו נישואין בניסן מתענה ביום חופתו אפי' בר"ח שהוא אחד מן הימים שמתענין בהם. נמצא שתענית חתן מתיר הרמ"א להתענות בניסן ותענית יארציט אוסר.

והב"ח בסי' תכ"ט ד"ה ותלמידים כתב לחלק, דאע"פ שכתב הרמ"א בסי' תק"ג שיש להתענות תענית חתנים בנפסין דהת"מ תענית יארציט אוסר, דתענית חתן שונה משום שיש בו חשש של קידושי טעות כשיאכל וישתה וישתכר, א"נ מתענה לכפרה דהרי הנושא אשה נמחלין עונותיו וחשוב יום הכפורים דידיה, משא"כ תענית יארציט דאינו אלא נדר, כדתנן הריני כיום שמת בו אבא, וכיון שלא התחיל הנדר קודם ניסן אין להתחיל עליו נדר זה לכתחילה, עיי"ש.

ומבואר בדבריו דמה שהתיר הרמ"א להתענות בחתן משום שיש בו טעמים מיוחדים, אבל בתענית יארציט לא. ואם בט"ו בשבט שכתבו בו הפוסקים (המג"א ועוד) שתענית חתן אין להתענות בו אעפ"י שיש בו טעמים מיוחדים, כ"ש בתענית יארציט שאין להתענות בט"ו בשבט.

21. במשנ"ב שם ס"ק קל"ב כתב שמדברי המחבר משמע שבט"ו בשבט וט"ו באב נופלין במנחה שלפניו, אך סיים ואין נוהגין כן עתה. וכ"כ בספר עולת תמיד אות כ', ובערוך

המנהג שלא לומר תחנון בט"ו בשבט הוזכר לראשונה במהרי"ל שכתב: "שבט הוא מלך, משום דחמשה עשר בו הוא ראש השנה לאילנות... ובחמשה עשר בו אין אומרים תחינה. אך במגנצא ובווירמיישא אומר תחינה"²². והוא גם בספר המנהגים לרבי אייזיק טירנא שכתב: "בחמשה עשר בו אין נופלין לילה ויום כי הוא ראש השנה לאילנות, ואם חל בשבת אין אומרים צדקתך צדק"²³. וכן בלקט יושר (מנהגי רבו בעל תרוה"ד) עמו' 153 נכתב: "וזכרוננו כשחל ט"ו בשבט בשבת²⁴ אין אומרים 'צדקתך צדק' באושטרייך, אבל במישטרי אומרים 'צדקתך' כי בחול אומרים תחינה בערב ט"ו בשבט".

בספר נוהג צאן יוסף (בהל' חלוקי הפרשיות, פרשת בא אות ב') כתב: שב"חמשה עשר בשבט אומרים תחנון במנחה שלפניו ובמנחה של אותו היום עצמו. אבל לא בשחרית. ונראה לי טעם לזה המנהג שאומרים אותו בליל כניסתו מה שלא מצינו בשאר ימים שא"א בהם תחנון. דכל עצמו של הכנסת קדושת היום במנחה דערבי שבתות וי"ט ור"ח וחנוכה ופורים הוא כדי להוסיף מחול על הקודש. ולא גזרו זה אלא לחומרא בעלמא לשבות מאותו זמן

השולחן שם סעי' י"ב. וכ"ה בפרי חדש שם ס"ק ו', נהר מצרים עמו' ז', ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמו' קט"ו שא"א תחנון גם במנחה שלפניו. וע"ע בסידור היעב"ץ עמו' תש"ה, פמ"ג א"א שם ס"ק י"ד, דרך החיים שם, ובפתח הסמדר אות ג'.
22. ראה בס' מנהגי וורמייזא, חודש שבט, שבחמישה עשר בו אמרו תחינה. כן הוא בפנקס השמש מוורמייזא אות רי"א, ובמנהגות וורמייזא לרבי יודא ליוא קירכום חודש שבט שכתב בט"ו בשבט אומרים תחינות, וכשחל ביום ב' או ה' אז אומרים "אל ארך אפים בניגון יפה.

23. לגבי צדקתך כתב רבי אלעזר מגרמייזא בס' הרוקח סו"ס נ"ו, וכ"כ רבי יצחק אייזיק טירנא בספר המנהגים שלו הל' שבת והביאו הרמ"א בדרכי משה סי' רצ"ב סעי' ב', וכן הוא בטור ושו"ע ובכנה"ג שם, דאם ביום חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפיים אין אומרים צדקתך. ועיין במג"א שם ס"ק י"ד.
והגר"א בביאוריו סי' תכ"ט ובספרו ברכת אליהו שם, שט"ו בשבט שחל בשבת א"א צדקתך, כיון שאין אומרים בו תחנון בחול. דיש להוכיח ממש"כ הרמ"א בסי' ת"כ סעיף ב' שאין אומרים צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון. ועיין בט"ז סי' רצ"ב שמשמע מדבריו שאמירת צדקתך הוא משום צידוק הדין. ועתה מאחר שפסק הרמ"א שאין לומר צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים תחנון, א"כ אין לומר ג"כ צדקתך בכל הימים שאין אומרים תחנון.

24. יש שגרסו בדבריו כשחל ט"ו בשבט 'באחד' בשבת שאין אומרים אז צדקתך. ובילקוט יוסף סי' הנ"ל הערה ט' העיר דמה שכתב בלקט יושר באחד בשבת, אינו יכול להיות, דבטור ושו"ע סי' תכ"ט סעי' ב' שיום א' בשבט לא יחול לעולם ביום ראשון. וכ"כ האבודרהם בתחילת סימני המועדים, והמהרי"ל מנהגי ד' פרשיות. וכנראה שבמהדורות אלו היו כאן טעות סופר, ובמהדורה שלפנינו (פריימאנץ) תיבת 'אחד' מוסגר בסוגריים.

ממלאכה. אבל היכא דיכול לאתווי לידי קולא לא גזרו דלא מקרי הוספה מחול על הקדש אלא אדרבה מגרעת הוא. דהכא יכול לאתווי לידי קולא. שאמרו חז"ל ריש פ"ק דר"ה חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות. ומסיק בגמרא דף יו"ד למאי הלכתא לענין ערלה עיין שם (ובדף י"ד אמרו לענין מעשר, אמנם מעשר זה אינו נוהג בחז"ל אבל ערלה נוהג בזמן הזה) ועמ"ש התו' והרא"ש שם. א"כ אם לא יאמר תחנן באותה לילה. יחשוב העולם שעכשיו נכנס ר"ה ואתו לאכול ערלה דבאמת מן התורה אין קדושת היום חל עד צאת הכוכבים. והואיל שאומרים תחנן במנחה שלפניו גזרו נמי לומר תחנן במנחה של אותו יום עצמו אטו מנחה דשלפניו. דשם מנחה חד הוא ואתו לאחלוףי".

אך סברא זו הוא סברת יחידאי ולא מצאנו לעוד אחד שיאמר כדבר הזה, וכפי שכבר הבאנו לעיל שהפוסקים לא חששו במנחה שלפניו וכ"ש בט"ו בשבט עצמו שא"א תחנן. מלבד בשתי הקהילות שאמרו תחינה בט"ו בשבט והם בקהילת וורמייזא ומגנצא (ראה הערה 20) וכפי הנזכר לעיל²⁵.

*

מנהג הספרדים שאין אומרים בו מזמור "למנצח יענך"²⁶, אך מנהג האשכנזים לאמרו בט"ו בשבט, ועיין ברמ"א סי' קל"א שכתב: "ואפילו בימים שאין אומרים תחנן אומרים למנצח, מלבד בראש חודש, חנוכה, פורים, ערב פסח, ערב יו"כ וט"ו באב" ע"כ. ולא הזכיר את ט"ו בשבט, ולפי הסברא היה לומר שט"ו בשבט ישוה לט"ו באב בדין זה. ועיין להיעב"ץ בסידורו עמו' תש"ה

25. אכן קהילות משטרי המוזכר לעיל שאומרים 'צדקתך' המדובר בערב ט"ו בשבט, ולא בט"ו בשבט עצמו. ועיין עוד מש"כ בזה מהרי"ט וויל סי' ה'. והמהר"י עיי"ש סי' רצ"ב ס"ק ד', ובס' זכור לאברהם (למהר"א אקלעי זקנו של החיד"א) חאו"ח דף קכ"ד ע"ב, לענין כשחל בשבת שאילו היה בחול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפיים.

26. כן העידו פוסקי גדולי ספרד שבכל יום שא"א בו תחנן א"א בו למנצח. וכ"כ הפרי חדש ריש סי' קל"א, שיו"ר כנה"ג הגה"ט שם אות ג', הביאם רבי יצחק פלאג'י בספרו יפה ללב ח"א דף קל"ג שם אות ז'. וכן הזכירם רבי יעקב ישראל אלגאזי בשלמי ציבור דף קנ"ד ע"א, ובקשר הגודל סי' כ' אות ב' ועוד.

ולגבי המזמור "תפילה לדוד" כתב רבי אליעזר פאפו בספרו חסד לאלפים אות י"ד שאין לומר מזמור יענך ומזמור תפילה לדוד ביום שאין בו תחנן. וכ"כ במאמר מרדכי שם ס"ק ו', פתח הסמדר אות ב', בן איש חי פ' כי תשא אות י"ז, כף החיים שם אות ל"ז.

שכתב: "ט"ו בשבט בבית הכנסת שזה לט"ו באב". ושם בדיני ט"ו באב עמו' תקצ"ג כתב: "שאינן אומרים בו למנצח". ולפי דבריו אין לומר למנצח בט"ו בשבט, א"כ מדוע השמיט הרמ"א את ט"ו בשבט ולא מנה אותו בימים שא"א בו למנצח כמו ט"ו באב, שגם א"א בהם תחנון.

ועיין בפמ"ג א"א שם ובמש"ז ס"ק ט"ו שכתב: "מה שנדפס ט"ו באב טעות דפוס הוא". וכ"כ במחצית השקל שם ס"ק ט"ו ש"אומרים העולם מה שכתב הרמ"א שלא לומר למנצח בט"ו באב טעות דפוס הוא, וצריך לומר תשעה באב, אבל בט"ו באב אומרים למנצח, וכ"כ במנהגים שבסוף הלבוש". וכן פסק באליה רבא שם אות י"ד שאומרים למנצח בט"ו באב ובט"ו בשבט, וכ"פ הפמ"ג הנ"ל, וכ"ה במשנ"ב בשם האחרונים שבכל הימים הנזכרים שם אומרים למנצח ובכללם ט"ו בשבט.

*

בסדר התפילות בט"ו בשבט נתגלה לאחרונה בגניזה הקאהירית שני קטעים מפיוטים של ר' יהודה ב"ר הלל הלוי שהם קרובות בנויים על תפילת שמונה עשרה ליום ראש השנה לאילן, וזה היה בימי הגאונים שחיו בארץ ישראל²⁷.

שתי קרובות אלו הבנויות על תפילת שמונה עשרה כל בית מסתיימת באחת הברכות של שמונה עשרה, מתפלל הפייטן לפריונם של העצים השונים ולשנה ברוכה לפירות האילן. תחילתו של הפיוט הראשון: ²⁸ "אדר נזלי ישע תזיל להמוני, אגוז יפריח למעודני. והוא מסודר לפי סדר א"ב, וכל בית מתחיל באות אחת של א"ב, ובכל בית שני נזכר שמו של אילן שהפייטן מתפלל לפריונו. גם מזכיר את הפירות של האילנות בפיוטו ואלו הם, אגוז, ברוש, גפן, דלב, הדס, ורד, זית, חרוב, לוז, מור, נרד, וכרכם, ערבה, קיקיון, רמון, שקמה, שירוק, כולם אילנות הגדלים בארץ ישראל, שהרי הפייטן ארץ ישראלי היה. ובקצת בתים מתפלל הפייטן לשנת ברכה לגידולים מסוימים

27. הפייטן הנ"ל אינו הפייטן הספרדי המפורסם רבי יהודה הלוי מחבר ספר הכוזרי שכן הוא היה בנו של רבי שמואל הלוי, אלא פייטן ארץ ישראלי מימי הגאונים שישב בארץ ישראל כמה דורות לפניו, ובגניזה הנזכרת נמצאו ממנו גם פיוטים אחרים מלבד שני הפיוטים לחמשה עשר בשבט.

28. פיוטים אלה התפרסמו בפעם הראשונה מתוך כת"י הגניזה הקאהירית, ע"י מ. זולאי בס' לקט שירה ופיוטים שיו"ל בשנת תרצ"ו עמו' י"ד-כ', וחזרו ונדפסו בשנית בנוסח מושלם ומתוקן בקובץ "ארץ ישראל" ירושלים תשט"ז עמ' 138-144.

והם יכולים, כרם סמדר, פרדס. ובכל בית שלישי הוא מתחיל במילים "ראש השנה לאילן"²⁹.

מתוך קרובות אלו שנתחברו במיוחד לתפילת שמונה עשרה של יום חמשה עשר בשבט להתפלל בו על ברכה שתשרה בפירות האילן של השנה, וברור שבימי הגאונים ראו העם בארץ ישראל את יום חמשה עשר בשבט כיום הדין לפירות האילן וחגגו אותו כיום חג שבתפילתו כללו פיוטים מיוחדים שבהם התפללו לשנה ברוכה לכל מיני האילנות.

אולם עם כיבוש ארץ ישראל בידי הצלבנים בסוף האלף החמישי, נשמד רוב הישוב בארץ, והנשאר התפזר על פני ארצות המזרח, ואבדה כמעט כל הספרות הארץ ישראלית מתקופת הגאונים, ורק שרידים נמצאו בשמונה מאות שנה לאחר מכן בגניזה הקאהירית המפורסמת³⁰. ולא נשאר זכר לחג הט"ו בשבט, מלבד שני רמזים הנ"ל שהיה בתחום ארצות אשכנז, במניעת תענית ואמירת תחנון. אכילת פירות ביום זה, וכדלהלן.

מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט

מנהג זה היה נפוץ בקרב יהודי אשכנז בלבד ולא היה ידוע כלל בקהילות ספרד. התאריך המוקדם ביותר למנהג זה מצאנו בשנת שכ"ד, והראשון שמזכיר מנהג זה הוא רבי יששכר ׳ שוסאן, מחכמי מרוקו שהתיישב בצפת, ובספרו תיקון יששכר³¹ רשם לא רק מנהגי בני עדתו בלבד, אלא הוסיף גם מנהגי העדות שמצא בצפת, ואלו דבריו: "שבט... יום ט"ו בו ר"ה לאילנות. לכן אין

29. כמו"כ הוא הפיוט השני, שמתחיל "ראש אמרתך אמת במללך" וכל בית מתחיל במלים "ראש שנה לאילן בצדק". בפיוט זה גם מרומז שמו של הפייטן בגוף הפיוט. בפיוט מרומז שם גם דברים שאינם נוגעים כ"כ לט"ו בשבט עצמו, והם: שנים עשר חדשי השנה, שנים עשר המזלות, שבעה כוכבי לכת, מועדי השנה, שלשת אבות, שנים עשר השבטים ומשה ואהרן ופנחס. כל בית מתחיל בפסוק מן המקרא, ויש בו מעין הברכה כגון "אנכי מגן לך" בברכת מגן אברהם.

30. ולציין שבקהילות ספרד לא היה המנהג קיים כלל, ובספר המנהיג, שבלי הלקט, אבודרהם, בטור בכל אלו זכר מט"ו בשבט, לא באמירת תחנון ולא בענין התענית. מלבד הבית יוסף בסי' קל"א כתב: "ועכשיו נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות". ובהתאם לכך קבע בשולחן ערוך סי' קל"ח סעי' ו' נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב ולא בט"ו בשבט. הדבר בא כנראה בהשפעת מנהג אשכנז, וכפי שנבאר בהמשך.

31. שנדפס באלטונא בשנת שכ"ד, והוא בספר עיבור שנים וניציאה, של"ט, דף מ"ח.

נופלים בו נפילת אפים בתפילה ולא מתענין בו. והאשכנזים יצ"ו נוהגים להרבות בו במיני פירות אילנות לכבוד שמו של יום..."

ועל פיו הביא המג"א בסי' קל"א ס"ק ט"ז: "ונוהגין האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות".

כמו"כ נזכר המנהג של אכילת פירות בט"ו בשבט בספר מנהגים ביהדות אשכנזית, שנדפס בפעם הראשונה בשנת ש"נ בוויניציאה, ע"י ר' שמעון בן יהודה הלוי גנצבורג³², נאמר: "חמשה עשר בשבט זגט מן קיין תחינה דז מורגן... מן פפלעגט אליר לייא אופש צו הבן, דען עש איז ראש השנה צו דען באומין..." (חמשה עשר בשבט אין אומרים תחינה בשחרית... נוהגים לאכול כל מיני פירות, כי הוא ראש השנה לאילנות). אף שבמקורות הכתובים מוצאים אנו לראשונה מנהג זה בשנות הש', אין ספק שכבר היה קיים וידוע קודם לכן אצל יהודי אשכנז³³.

וכל זה הוא רק אצל יהודי אשכנז, ואילו אצל יהודי ספרד לא היו המנהגים הללו ידועים כלל. גם בקבלת האר"י ז"ל ובכתבי גוריו אין זכר לט"ו בשבט וגם לא למנהג אכילת פירות בו³⁴. ואף רבי נתן שפירא, מתלמידיו של האריז"ל המדבר בספרו "טוב הארץ" על מעלות פירות ארץ ישראל, ומביא את דברי רבי חיים ויטאל על שלשים מיני פירות האילן הגדלים בארץ³⁵, אינו מזכיר אף ברמז את חמשה עשר בשבט. גם רבי יודא אלבז שחי בשנות תק"נ (רב ואב"ד בצפרי) כתב אל עמיתו בפאס רבי רפאל אהרן מונסונייגו על מנהג ט"ו בשבט, והשיב לו במכתבו: "ועל ענין ט"ו בשבט מעולם לא נהגו בו כלל, ולא ראיתי מי שנוהג בזה, זולת זה כמו שלש שנים פ"א נקראתי לבוא אצל כהרר"י סידורו ובאתי לסוף וראיתי אותם שותים ושתייתי עמהם

32. נדפס פעמים רבות בוויניציאה, באמשטרדם, פרנקפורט-דמיין ובשאר ערי אשכנז.

33. ולציין שאפי' בקהילת וורמייזא ששם אמרו תחנון ביום ט"ו בשבט כפי שכבר הובא לעיל (הערה 22 בדברי המהרי"ל), נהגו בו מנהגי חג אחרים, וכך רשם רבי יוסף יוזפא שמש בפנקסו מנהגי וורמייזא (ט"ו בשבט אות רי"א) שהוא יומא דמפגרי ביה רבנן המלמדים ובפרט למקרי דרדקי, והוא יום משתה ושמחה למלמדים והתלמידים, ונוהגין לתת לתלמידים יין שרף ומזונות ולשמוח עמם. ושם באות רצ"א מנהגי מקרי דרדקי חזר על מנהגי החג והשמחה ביום זה, וראה עוד בהמשך.

34. ורבי יששכר ׳ן' סוסאן שהביא את מנהג אכילת הפירות בצפת שהיה אצל האשכנזים.

35. בהמשך יבואר באריכות על שלושים מיני הפירות שמנה רבי חיים ויטאל שאכלו אותו בט"ו בשבט, והוא ע"פ הספר פרי עץ הדר.

שני יינות, והפירות לא קרבו לפני וגם אין בידי שום ספר המדבר בענין הלזה, ובעזה"י לכשאפנה אשנה פרק זה בארוכה", עכ"ד.

מהפכה גמורה בענין זה חלה בשנות התק"ס, מחבר הספר "חמדת ימים"³⁶ חי בשנות הת"ק³⁷, שחידש את החג מדעתו וחיבר על כך קונטרס מיוחד הנקרא "פרי עץ הדר", אע"פ שלא מצא סמך לכך בכתבי האריז"ל וגוריו שע"פ רוב שאב על פיהם בכל דבר, והמעיינים בספרו הסבירו כי חזה ברוחו שיש בחגיגת חג זה משום השפעת שפע רוח ארץ ישראל, ויש בו כדי לעורר כיסופי גאולה. וקם והתקין תיקון מיוחד ליום זה, מצורף בסעודה חגיגית של אכילת שלשים מיני פירות מפירותיה של ארץ ישראל, ואמירת ברכות ותפילות על כל פרי ופרי, בתוספת לימודי פסוקים מן התנ"ך ומאמרים מן המשנה והזוהר, שיש בהם מעניני העץ.

וזוהו עיקרי דבריו: "ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה, ולומר דברי שירות ותשבחות עליהן כאשר הנהגתי לכל החברים אשר עמדי"³⁸ ועם כי בדברי כתבי הרב [האר"י] זלה"ה לא נמצא מנהג זה, מכל מקום לדעתי תקון זה נפלא הוא בנגלה ובנסתר³⁹, כי הנה הובא בירושלמי

36. לא ניכנס כאן לענין הויכוח אודות ספר זה, ועל כך ראה בארוכה בספר תעלומת ספר עמו' 134 ואילך, וראה עוד במ"מ שבס' מועדים לשמחה ח"א עמו' ע"ו הערה 46.

37. המחבר לא היה יכול ^{אחרי שנים ארוכות} פנים לדעת על הפיוטים שנמצאו בגניזת מצרים המעידים שיום חמשה בשבט היה יום חג בארץ ישראל בתקופת הגאונים, כי הגניזה טרם נתגלתה אז.

38. זוהי חבורת המקובלים שנהגו עפ"י דברי האריז"ל.

39. קודם שמפרט את התיקון של ט"ו בשבט מקדים: "אור לט"ו בשבט מתכנסים בבית המדרש, או בבית הנכבדים שבעדה. הנרות דולקים, השולחנות מכוסים במפות לבנות ועטורים במדאני אסא (זמורות הדסים), פרחים וצמחים מבושמים במי ורדים, ובכדי יין משני מינים, לבן ואדום, הלבן מציין את התנומה והשלכת שבעולם הצומח, עם תשישות כוחה של החמה המתחילה בט"ו באב, ואילו האדום הוא אות מבשר ליקיצת הצומח לפריחה ולגידול עם התגברות כוח החמה, המתחילה בט"ו בשבט. איתני הטבע, קור וחום, חורף וקיץ, נאבקים כאילו זה בזה ומלכות נוגעת בחברתה, עד שמנצח האדום ומלכות האביב יורדת לעולם..." עכ"ד.

ולציין שבסוף ספר ברכת אליהו הביא בשם המהר"ם חאגיז (שהיה בזמן הופעת הס' חמדת ימים) ושם כתב לאכול ט"ו פירות בט"ו בשבט (שונה ממספר בעל ח"י שכתב שלושים, ראה בהמשך). חמש כנגד בריאה, והם: תאנה, גפן, תפוח, אגסים, חבושים, ואלו נאכלים בקליפתן. חמש כנגד יצירה, והם: תמרים, זית, עונב, גודגניות, עוזרדין, אלו נאכלין בלי קליפה, וקליפתן בפנים והם הגרעין. וחמש כנגד עשיה, והם: רימון, שקדים, אגוז, תרמוס, סידרה קליפתן של אלו היא מבחוץ ונזרקת. וזהו כדי לתת שפע

פרק עשרה יוחסין [במס' קידושין], וזה לשונו: 'ישמעו ענוים וישמחו, אמר ר' איבון, עתיד אדם לתת דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל, רבי אלעזר הוה מצמצם פריטי למיכלל בהון מכל מילי חדש', ע"כ. וטעם הדבר, שכשם שהנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נקרא גזלן, מפני שע"י הברכה גורם להמשיך שפע עליון ע"י כח הברכות, והשר הממונה על אותו הפרי הוא מתמלא משפע זה כדי לגדל הפרי שנית, ולכן הנהנה בלא ברכה גזלן הוי⁴⁰... והוא גם למי שרואה פירות ומגדים ומצטמק ורע לו ולא אכל, ומנע טוב מבעליו ולא בירך עליהם, אשר הכח הממונה עליהם בטל וריק מצדו משפע עליון הבא עי"ד הברכה... וע"כ מטעם זה רבי אלעזר הוה מצמצם בפריטי למיכלל בהון כל מיני פירות חדשות, להרבות ברכות ולעשות התיקון תכף ומיד, ושלא להחמיץ המצות. ולתיקון הדבר הזה יאתה לנו בעצם היום הזה לאכול כל מיני פירות ולברך עליהם בכוונה זו, כי חביבה מצוה בשעתה..."

לאחר מכן מביא את דברי רבי חיים וויטאל שיש שלשים מיני פירות, מהם עשרה שנאכלים קליפה ותוך (דהיינו שאין לה קליפה לא בפנים ולא בחוץ) ואלו הם: ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימונים, אגסים, חבושים, תותים, שודב'ש, חרובים, והם מעולם הבריאה. עשרה פירות ולהם גרעיני זרע בתוך הפרי שאינם נאכלים והם: זתים, תמרים, גודגדניות, שופאיואש, פישקוס, זירגואילאש, מישמישין, וישנאש, אקאראניס, נישפולאש, והם מעולם היצירה. ועוד עשרה מינים שהם בעולם העשייה, ומהם נאכל מה שבפנים ונזרק מה

לנשמה מעולם האצילות. ואח"כ מברך על ריח האתרוג, ומסיים שכן מצא בשם האריז"ל שהיה נוהג כסדר הזה. אך לפנינו בכתבי אריז"ל ליחא וגם לא בכתבי רבי חיים וויטאל. ואולי כוונתו לס' ח"י. אמנם עצם הענין שונה מהח"י שהוא כתב על ט"ו מינים, ובח"י כתב על שלושים.

40. כסמך לדברים אלו הביא מדברי הזוהר פרשת שמות דף ט"ז: "אמר רבי יהודה, מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים. כגוונא דרקיעא עבד קודשא בריך הוא בארעא, וכלהו רמיזא למה דלעולא. דכד הוה חמי רבי אבא חד אילנא דאביה אתעביד עופא דפרח מיניה, הוי בכי ואמר, אי הוו נשא ידעי למאי רמיזאן וכו' דאמר רבי יוסי אלנין דאתחזי מנהון חכמתא כגון חרובא דקל פסתוקא וכדומה לון כלהו בחד רכיבא ובחד רתיכא אתרכבו כל אינון דעבדין פירין ואינון רברבין בר מתפוחין רזא חדא אינון בר שבילין וכו', וכל חד מאינון דאינהו זוטרי... ומשם תתבונן כי אף על גב שהבורא יתברך שם משטרו בארץ, ועל כל אחד מלאך ממונה עליו, מ"מ העיקר של כל אחד נאחו במידות העליונות..."

שבחוץ והם: רימונים, אגוזים, שקדים, ערמונים, לחים, אלונים, פרישין, פיניונים, פיסתוקיש, מאוזיש.⁴¹

באכילת הפירות קבע תוכנית לימודים בסעודה זו לט"ו בשבט: אמירת פסוקים של תורה, נביאים, וכתובים. ואחרי קריאת י"ג קטעים מכתבי הקודש על תנובת הארץ, פירות וצמחים ועיון בתלמוד (עפ"י רוב הם במס' זרעים), ובספר הזוהר, מסיים ראש המסיבה בתפילה מיוחדת: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שבכוח סגולת אכילת הפירות שנאכל ונברך עליהם עתה, יתמלאו מעוז שפע הודם לשוב שנית להגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד אחרית השנה לטובה ולברכה ולחיים טובים ולשלום..." ומזגים כוס ראשונה, יין שכולו לבן⁴². ומביאים לפנייהם חיטה, זית, תמרים וענבים. על כל פרי יברך אחד מן המסובים בשם כל החבורה, ומדקדקים שהמברך לא יטעם לפני זה מפרי אחר, עד שנהנים מהפרי. והוגה כל אחד בפרק מתאים מהתלמוד והזוהר. לאחר אכילת הפירות יברכו כולם על היין וישתו בשמחה ובמצהלות, ובנתיים ימזגו כוס שניה קצת מן היין האדום ורוב מן היין הלבן, ומביאים לפני המסובין תאנה, רימון, אתרוג, ותפוח, אחרי קריאה בספר הזוהר

41. דברי רבי חיים וויטאל יסודם במאמר שבמדרש תהלים שנשמט כמעט מכל המהדורות עה"פ: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית" (תהלים ק"ד כ"ד): "שלושים מיני אילנות הוציא אדם הראשון מן העדן, עשרה מהן נאכלים מבחוץ ולא מבפנים, ועשרה מהם נאכלים בפנים ולא מבחוץ, וכל אחד ואחד יש בו עשרה מינים ואין אחד דומה לחבירו, סך הכל ג' מאות. הדא הוא דכתיב מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית". על יסוד מאמר זה פייט הפייטן הבבלי רבי נחמיה ב"ר שלמה בן הימן הנשיא, בסדר העבודה ליום הכיפורים: "הוזמנו מגן שרשים / מיני אילנות שלשים / בתבל הם מושרשים / רמז לעידון קדושים".

וכן רבי שלמה אבן גבירול בשירו "אלקים אל ראשון ואחרון" רמז על כך: "דעץ גם שלושים שנים / ומעגליך ירעפון בשן". (ראה בשירי רשב"ג ח"ג עמו' 203, שיר קל"ב, וראה גם בח"ד עמו' 124).

חלוקה זו של הפירות הובא גם ב"אלפא ביתא דבן סירא" ושם נאמר: "אמר לו המלך לבן סירא, ספור אילנות שבגני, אמר לו, שלשים מיני אילנות הם בגניך, עשרה מהם נאכלים כמו שהם, ואלו הם: תפוחים, תאנים, שקמים, אתרוגים, ענבים, ספרגלים, אגסים, בטנים, פלפלים, ולמונים. עשרה מהם נאכלים מה שכפנים ומה שבחוץ נשלכים, ואלו הם: רמונים, אגוזים, שקדים, פסתקין, סנוברין, מורלין, קטפילין, גונורין, קרומין, ושמן בלשון ערב: גוז, לוז, פסתק, בנדוק, שהבלוט, רימון, צנובר, בלוט. עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ, ואלו הן: תמרים, זתים, חרובין, פירסקין, עוזרדין, שזיפים, אחונית, גדרניות, חרוסים, עלוסים". ורבי חיים וויטאל שאב ממאמרים אלו.

42. שם כתב שבכל כוס היו מכוונים בשם אחר משמות הקדושים.

והברכות כנ"ל שותים כולם בהתעוררות ובהתרוממות הנפש את הכוס השניה. ומוזגים כוס שלישית חציה יין לבן וחציה אדום, אגוזים, לוזים, חרובים ואגסים. כל החבורה מעיינת במס' ברכות פ"ז כיצד מברכין על הפירות, על פירות האילן וכו'. ואח"כ מסיימים בלימוד המשנה שבכלאים: "ובאילן האגסים והקרוטומלין והפרישין והעוזרדים אינם כלאים זה בזה, התפוח והחזר, האפרסקים והשקדים והשזיפין והרימון אע"פ שדומין זל"ז, כלאים זה בזה". ומשהובררה פרשה זו, מרימים המסובים את כוסם ושותים לשנה טובה וברכה, פרי ותנובה, ולבסוף ימזגו כוס רביעית יין אדום מעורב בקצת לבן, ויעלו על השולחן עוזרדין, פרישין, גודגדניות, סופיפות, בטנים, גונדא'ש, נשיסולא'ש, ושותים מתוך שירה וזמרה את הכוס הרביעית, ואנשי מעשה עוקרים מן השולחן ויוצאים בריקודים...⁴³ כ"ז הוא תוכן הקונטרס פרי עץ הדר.

סדר הסעודה והלימוד שקבע בעל ח"י עשה לו כנפים ונתפשט עד מהרה בכל קהילות ישראל שבאיטליה, בתורכיה, ובארצות הבלקן, ובכל ארצות המזרח, מבוכארה שבמרכז אסיה ועד מרוקו שבצפון אפריקה. והפרק על סדר ט"ו בשבט מתוך הספר ח"י נדפס בקונטרס מיוחד בשם "פרי עץ הדר" כפי שכתבנו לעיל וחזר ונדפס בהרבה מהדורות⁴⁴. ואף נתוסף עליו פירוש בשם

43. שם הסביר הענין לדבר זה: "שהיום ראש השנה לפירות האילן לענין המעשרות, דחשבינן להו שנה מט"ו בשבט, דהואיל וירדו רוב גשמי שנה ועלה השרף באילנות, ונמצאו פירות חונטים מעתה, כן דוגמתו למעלה ראש השנה לפירות האילן העליון להשפיע את שפעו הקדוש לפירותיו הם העולמות אשר מהם ישתלשל וירד פה למטה באילנות ועל משטרם. ומעשה ידינו כוננה עליו בכת סגולת התיקון הזה הנעשה בעצם היום הזה בכח הברכות, ואשר ילוה אליהם הגות הוד שרשן תתעוררנה בקומתם וצביונם למעלה". והביא גם מהאריז"ל שהיה אומר לכוין באכילת הפירות לתיקון חטא אדם הראשון אשר חטא בפירות האילן, כי אף כל ימי השנה כל כונתנו לתיקון זה, מכל מקום חביבה מצוה בשעתה זה היום תחילה וראש לפירות האילן, ואשר להיות כבר הודענו בכמה מקומות כי יש בכח הדיבור להיות מעורר כח מדות העליונות להאירן באור נפלא גדול מאוד להשפיע שפע רצון ברכה ונדבה בכל העולמות, על כן נכון להגות לפני אכילת כל פרי ופרי בסוד שרשו הבא בספר הזוהר ובתיקונים בקצת מהם, לעורר שרשיהן למעלה. כך הוסבר בקונטרס פרי עץ הדר המובא בספר ח"י.

44. ראה במאמרו של ר' אברהם יערי בירחון מחנים שנת תש"ך שידוע לו על שלושים ואחת מהדורות של קונטרס זה שנדפסו בויניציאה, פיסא, לוורנו, אמשטרדם, קושטא, שאלוניקי, ירושלים, בגדאד, וג'רבה.

ולפלא שבספר יסוד ושורש העבודה שהוא שאב מן הספר חמדת ימים לא נזכר כלום על ט"ו בשבט. ואולי מכאן ראייה שאין לספר זה קשר עם הס' ח"י כלל, וכדברי המתנגדים על הספר.

"פתח הסמדר" לרבי יעקב רקח בשנת תר"ל. ונתפסו על זה ביותר אנשי ספר עד שכמעט נשתכח שיסודתו מנהג אשכנזי⁴⁵. ועיין בספר אדני פז⁴⁶ אחר שהביא את דברי המג"א שהאשכנזים נוהגים להרבות במיני פירות כתב: "ואני לא ראיתי ולא שמעתי ממנהג זה..."⁴⁷

וכה הם דברי איש ירושלים התייר המפורסם רבי יעקב ספיר בספר מסעותיו "אבן ספיר" באיגרתו: "אשתעה לכם על אודות היום הזה יום ט"ו בשבט, ואספרה סדר היום הזה ומנהגו שהחזיקו בו אחינו הספרדים בתורכיה כאשר ידעתם, והבבלים הוסיפו עליו במדה גדושה, בדבר הזה נחלפה השיטה, כדברי המג"א בשם 'תיקון יששכר' שלא נמצא מקור לדין זה לא בפוסקים ולא במקובלים, והנה האשכנזים עזבו המנהג והספרדים אספוחו והוסיפו עוד כהנה וכהנה, וביאו לו גם יין גם לחם רב וגם מנחה מפרי האדמה וירק עשב, ונעשה יום טוב, ורבים יחשבו שהוא יום הדין עפ"י מ"ש במשנה שהוא ר"ה לאילנות, שהוא לענין מעשר שנה, אבל לא לאכול ולא לדין כי בעצרת דנין על הפירות".

התפשטות מנהג זה בקהילות ישראל

במרכז החג בין יהודי ארצות המזרח עמד סדר התיקון והלימוד שבקונטרס "פרי עץ הדר", אלא שבכל ארץ וארץ הוסיפו מנהגים ושוררו שירים ופיוטים מיוחדים שחיברו פייטנים שבאותה ארץ. סדר סעודת ט"ו בשבט היתה אצלם לסעודה חגיגית גדולה, מעין סדר של פסח שאליה מזמינים קרובים וידידים, אורחים נכבדים ותלמידי חכמים עניים, ומרבים באורות, בקישוטי השולחן, בשירים ופיוטים.

45. עד שבס' מועדים בהלכה ט"ו בשבט עמו' קפ"ז תמה ואינו יודע למה תלה [המג"א] ובעל תיקון יששכר] המנהג באשכנזים, דומה שהספרדים מדקדקים במנהג זה יותר...

46. לרבי אפרים ב"ר שמואל זנוויל מאלטונה, שכיהן דיין בהמבורג בשנות הת"צ.

47. ואע"פ שהוא לא שמע ממנהג זה לא נמנע מלפרשו, וכתב הטעם לזה כי על ידי שמרבים בו באכילת פירות האילנות יזכרו שהוא ר"ה לאילנות ויתפללו שיתברכו הפירות, וכמו שעושים בחג השבועות אשר יום הדין של האילנות שמעמידים בו בבתי הכנסת אילנות, כדי להזכיר להתפלל על האילנות.

עוד טעמים הובאו בספרים על אכילת הפירות בט"ו בשבט וכולם דומים למה שכבר נכתב בפרי עץ הדר. ובס' תולדות יצחק (לר"י מייזנר) ע"פ הפסוק בתהילים "שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה'" כתב: שבטי יה היינו י"ה שבט הוא ט"ו, שבט ט"ו בשבט נועד לישראל להודות לשם ה' בברכה. ויש עוד טעמים ורמזים לאכילת הפירות ויבואר בהמשך.

מנהג אכילת הפירות הובא בפירוש מעגלי צדק על המחזור הגדול, ושם נכתב: "ט"ו בשבט קבעו ר"ה לאילנות, ולפי שיום זה הוא ר"ה לאילן מנהג לקנות כל אחד בביתו ביום זה מעט מכל פרי ופרי שימצא אז". וכ"כ החוות יאיר בס' מקור חיים סי' תרפ"ד "ראיתי [מנהג] ותיקין שמברכין על כל פירות אילן הנמצאות בט"ו בשבט".

ולהלן תיאורי הקהילות שנהגו לחגוג את יום ט"ו בשבט: ⁴⁸ בק"ק שאלוניקי היו מגישים בסעודה זו צלחות פירות בהתאם לסדר פרי עץ הדר, אבל היו מוסיפים מאכל חמין מורכב מחיטים ומערמונים קלויים, מיוחד לט"ו בשבט. שותים יין לבן, ואף מי שאינו שותה בשאר ימות השנה, שותה בסעודה זו. הפירות בין טריים ובין יבשים, מוגשים בכלים נאים, כשהם עטורי פרחים נאים... ראש המשפחה מברך על כל פרי ופרי, וכל המסובים עונים במקלה אחריו. אף הקטנים שבדרך כלל הם מקדימים לישון, משתתפים בסעודת ליל ט"ו בשבט ונשארים ערים עד שעה מאוחרת, כדי לראות את המלאך שלפי האגדה הוא מכה על ראשו של כל צמח, ואומר לו גדל, כי מקובל בין יהודי שאלוניקי שהמלאך יורד לעולם בליל זה וחותר חיים לכל צמח. (כך נרשם בס' מנהגים והליכות של הספרדים בשאלוניקי עמו' 237-242) ⁴⁹.

רבי חיים פלאגי אב"ד אומיר, בספרו מועד לכל חי סי' ל' דף רנ"ב מביא מנהג עירו וכן כתב: "ליל ט"ו בשבט ר"ה לאילנות. ונהגו רוב תפוצות ישראל לסדר בשלחן מכל פירות האילן ופירות הארץ עד אשר תשיג ידו, וכל אחד מברך על פרי אחד. האיש מברך על החטה אחר ברכת המזון, 'חלב חטים ישיבעך' [תהלים קמ"ז, י"ד], כדי שיהיה לו מזונות בריוח, והאשה על הגפן, כדכתיב 'אשתך כגפן פוריה' [שם, קכ"ח ג'], והבן על הזית, 'בניך כשתילי זתים סביב לשלחןך' [שם]. רמון ואגוז לבנותיו, על שם 'כל כבודה בת מלך פנימה' [שם, מ"ה, י"ד] ⁵⁰, דבש ותפוח לתינוקות, על שם 'תחת התפוח עוררתך'.

48. סדר הקהילות סידרתי עפ"י המאמר הנפלא שנדפס בקובץ מחניים ט"ו בשבט תש"ך, ובין השיטים הוספתי עוד מכמה מקהילות ישראל שמצאתי בעת עיוני בספרים.

49. אחד ממשוררי שאלוניקי רבי יהודה קלעי, חיבר שיר בלאדינו בשם "קונפלאש די ט"ו בשבט" שנדפס בקונטרס מיוחד בפעם הראשונה בשאלוניקי בשנת תק"ס, ואח"כ פעמים הרבה, השיר כולל שבח להקב"ה שיצר את כל הפירות והצמחים, מונה כמה מיני אילנות, עורך ויכוח בין הפירות וכל פרי משתבח בסגולותיו, ומסתיים בתפילה לגאולה. את קטעי השיר שרים בשעת הסעודה, על כל פרי בשעה שמגישים אותו, והוא בלויית כלי זמר, וגם הקטנים והתינוקות משתתפים בשירה. כן הוא בס' הנ"ל.

50. ורמון ואגוז הפרי בפנים.

[שיר השירים ח', ה'] 'דבש וחלב תחת לשונך' [שם, ד', י"א], כמו שכתב כל זה... בני הגדול⁵¹ בספרו 'והוכיח אברהם', ושם הביא משם ברכת אליהו, דהעיקר הוא ט"ו פירות, וביארם שם, ושילמוד בכל פרי פרק אחד ממשנה, והם פאה ח' פרקים, בכורים ג', ראש השנה ד', וגם שיברך על ריח האתרוג..."

וממשיך וכותב: "רובא דעלמא אינן נוהגין כן, אלא קורין בספר פרי עץ הדר על הסדר, לפי הפירות שיש לו. ויש שאינם נוהגין כלל לסדר פירות, ויש נוהגין דוקא ז' מיני פירות דנשתבחה בהן הארץ... ויש מקומות דאינן לומדים כי אם ט"ו שירים שבתהלים [ק"כ – קל"ד שירי המעלות]. ונוהגין דהמלמדי תינוקות מלמדים את תלמידיהם כל ט"ו שירים, כדי שילמדו בשלחן אביהם ליל ט"ו בשבט..."⁵²

גם בבגדאד נפוץ מאד המנהג לערוך סעודת פירות בט"ו בשבט, ובירחון "נהריים" (ביטאון עולי בבל טבת שבט תש"ז) נרשם: שבוע ימים שקודם ט"ו בשבט מתמלאות החניות בשוק היהודי בשבעה מיני פירות שהתברכה בהם ארץ ישראל, ובשאר מיני פירות ומגדנות שונים. וכל בית אב מקדים להזמין מכל טוב הארץ, כל מין ומין לחוד. זקן המשפחה מזמין את הפירות הטובים האלה בשביל כל בניו ובנותיו ומשפחותיהם.

בליל ט"ו בשבט מתאספים כל בני המשפחה נערים וזקנים, בנים ובנות, מסביב לשולחן כמו בליל פסח, השולחן ערוך יפה, צלחות רבות מלאות וגדושות מינים ממינים שונים, כל מין בפני עצמו, ובאמצע השולחן עומדת קערה גדולה ועמוקה מלאה תערובת של כל הפירות והמגדנות הנמצאים על השולחן. ראש המסובין מתחיל לברך על הפירות, כמו בליל ראש השנה, ואחריו מברך כל אחד ואחד, וגם הנשים משתתפות בברכות, בין ברכה לברכה שרים שירים בצותא.

51. רבי אברהם פלאג'י.

52. בתוך הדברים דיבר גם מענין הצדקה שיש לחלק לעניים בערב ט"ו בשבט כדי שיהיה להם לקנות פירות. וכן ביום ט"ו בשבט עצמו יש להסב את העניים סביב לשולחנו, וז"ל: כשחל ט"ו בשבט בליל שני, מה טוב למי שחננו ה' בעושר דיעשה חילוק [חלוקת צדקה] לתלמידי חכמים וצנועים ביום י"ד שבט, לפחות כשחל במוצאי שבת, מפני דיצאו משבת ולית להו כלום כי לקנות פירותיהם, ועוללים שאלו ואין ידם משגת לקנות ואית להו צערא טפי משאר שנים. ואשרי אדם דיש לו עניים ותלמידי חכמים סביב לשלחנו בלילה הזה, ויהיה ברכת ה' בכל אשר לו, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות. ובספר מעשה הצדקה דף ק"ל, אות מ"ז, כתב, דיפריש צ"א פרוטות לצדקה ביום ט"ו בשבט, כמנין אילן, וגימטריא מ"ם ע"ה [עם הכולל] וכמנין אמ"ן.

ר' דוד ששון בספרו מסע בבל על יהודי בגדאד מספר אף הוא על החגיגות ובעמו' רכ"ו כותב: ליל ט"ו בשבט מביאים כל מיני פירות טריים ויבשים המצויים בעיר, ומניחים על השלחן ועורכים מסיבה וקוראים על כל מין ומין מקרא, משנה וכו', מספר פרי עץ הדר⁵³, ואם חל בשבת עושים את סדר ט"ו בשבט ביום מפני שבליל שבת אין רגילים לילך חוץ לביתם⁵⁴.

מנהגם של יהודי בגדאד עבר להודו, שרוב היהודים המשתכנים שם היו ממוצא בגדאדי, ושם הרחיבו ופיארו את סעודת ט"ו בשבט עוד יותר. הנוסע המפורסם מירושלים ר' יעקב ספיר, שנזדמן ביום ט"ו בשבט תר"ך לבית הגביר ר' דוד ששון בבומבי, ובשנה שלאחריה תרכ"א לבית הגביר ר' יחזקאל יהודה בכלכותה, תיאר בפרוטרוט את הסעודות שהשתתף בהן, אף שדעתו לא היתה נוחה ממנהג זה, שיסודו בספר קבלה. ובאגרת מהודו לקרוביו שבירושלים הוא⁵⁵ כותב:

"אשתעה לכם על אודות... יום ט"ו בשבט, ואספרה סדר היום הזה ומנהג שהחזיקו בו אחינו הספרדים בטורקיה, כאשר ידעתם, והבבלים הסיפו עליו במידה גדושה, כי לא נמצא מקור לדין זה לא בפוסקים ולא במקובלים... והאשכנזים עזבו המנהג, והספרדים אספוהו והוסיפו עוד כהנה וכהנה, ויביאו

53. ולציין שהקונטרס "פרי עץ הדר" נדפס בבגדאד שלש פעמים, בשנת תרנ"ד, תרס"ו, תרצ"ו.

54. ונציין שאחד מראשי חכמי בגדאד בדורות אחרונים רבי יוסף חיים ב"ר אליהו בעל הבן איש חי, חיבר תפילה מיוחדת לט"ו בשבט ונדפס בספרו לשון חכמים סי' ל"ז: "אנא ה' הושיעה נא היום הזה לאילן הוא ראש השנה / אנא ה' הצליחה נא היום לאילן הוא ראש השנה / אנא ה' הרויחה נא היום הזה לאילן הוא ראש השנה / אנא ה' הטיבה נא היום הזה לאילן הוא ראש השנה / אנא ה' ברך נא היום הזה לאילן הוא ראש השנה / אל נא פצה שנה זו משמיר ושית, וברך עץ שמן וזית / אל נא במטר רוח חרבוני ישימון, וברך גפן ותאנה ורמון / אל נא רומם עצרת עוללי טיפוחים, וברך אגוז ותמר ותפוחים / אל נא צדקך מעמך כל יפסק, וברך חרוב וקורטמטל ואפרסק / אל נא חלץ קהלת אשר אליך תערוג, וברך התות והאגוז והאתרוג". וכן חיבר תפילה מיוחדת על האתרוג שיבואר לקמן.

כמו"כ חיבר פיוט מיוחד לט"ו בשבט, סימן: "אברך יה חזק", תחילתו של השיר: "אז ירנן עץ הערים / לפני אל אדיר אדירים / יעיר זמירות ושירים / יתפאר אל צורנו ושמנו יתקדש". וסיומו של השיר: "חזקו לבבות שוכבות / שמחו בנים עם האבות / כה נזכה לשנים רבות / אשר שיר חדש". שיר זה נתחבב מאד על יהודי בגדאד, ובו היו מסיימים את סעודת חג ט"ו בשבט, והוא נדפס פעמים הרבה בקובצי שירים שנדפסו בבגדאד ובירושלים.

55. הודפס בספרו אבן ספיר חלק שני עמוד ק"ה-ק"ז.

לו גם יין גם לחם וגם מנחה מפרי האדמה וירק ועשב, והוסיפו לו [על ט"ו] ב' ונעשה יום ט"ו ב', ורבים יחשבו שהוא יום הדין עפ"י מה שנאמר במשנה ר"ה "חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות", אשר פירושו לענין מעשר שנה שנה, אבל לא לאכול ולא לדין, כי בעצרת דנין על הפירות⁵⁶, וכבר נדפס על סדר היום הזה ט"ו בשבט ותיקונו ספר מיוחד 'פרי עץ הדר' מבעל ח"י⁵⁷.

אולם אף על פי שלא היתה דעתו נוחה המנהג, נתגבר הסופר שבו על המתנגד שבו, ובאגרתו תיאר בארוכה את סעודת ט"ו בשבט שהשתתף בה בבית הגביר ר' יחזקאל יהודה בכלכותה, ואלה דבריו: העריכו היום — כי שבת היום ולא יכלו לעשות התיקון בלילה כמצותו — שולחן גדול לכבוד יום הדין מכל מיני פירות ומגדים, גם לחם רב, כיד ה' הטובה על הבית הגדול הזה. ואספו שמה רבים מנכבדי העיר ואציליה, גם עניים הגונים וערב רב, לעשות הסדר כתקונו... על השולחן הזה היו כחמשים מיני פירות, בין מפרי הארץ הזאת, כי רבים הם, ובין מהמובא משאר ארצות, כי לא תחסר כל בה, ואין דבר נעדר מעיר הזאת הרוכלת וסוחרת לכל הארצות הקרובות והרחוקות. גם אין כסף נחשב, אם שני תפוחים קטנים או מלא חפנים ענבים לחים באחד שילינג. וחביבה מצוה בשעתה יותר מאתרוג ולולב ביום הראשון. וזה סידרו: כל אחד מהחשובים היושבים ראשונה אומר יהי רצון ויהי נועם, ופרק ופרשה מהקריאה המסודרת בספר הזה 'פרי עץ הדר', על כל פרי מהשלשים. ומברך ברכה הראויה לה ואוכלה בכוונה כמצה ומרורים בליל שמורים. וכל המסובין יעשו כמשפטו ואוכלין אחריו מזה המין, מהם מכוונים לצאת בברכתו, ומהם מברכים לעצמם וחוטפים ואוכלים, וכן השני וכן השלישי, גם כל ההדרים על השלחן. על כל פרק פרי חדש, ועל כל פרי ברכה, עד תשלים הסדר. ואח"כ מברכים על היין — קדושא רבא — ונוטלים לידיים ואוכלים סעודה שלימה, איש אשר כברכתו ובכוונה רצויה⁵⁸.

56. ראה לעיל הערה 1 בדברי ר"ח נאה, ומה שהבאנו שם מספר אדני פז.

57. ר"א יערי במאמרו הנ"ל כתב על דבריו: מי יגלה עפר מעיניך ר' יעקב ספיר, ותראה שבגניזה שבקהיר נתגלו פיוטים מימי הגאונים שמהם נראה שכבר היה אז יום ט"ו בשבט יום טוב ויום הדין לפירות האילן, ואמרו תפילת שמונה עשרה מיוחדת ביום זה, ובמנהג האשכנזים נשתמר רק רמז למנהג ארץ ישראל הקדום. ושוב נתאשר הכלל שאין לזלזל במנהג.

58. ואחר שמסיים כל זה, מוסיף בלגלוג: "אז אמרתי מי יתן איפוא ויודפסו גם עשרת הדברים — כללי תורתנו הקדושה על ספר מיוחד עם יהי רצון, ויהי נועם, ולשם יחוד וכו' ואיזה הגדות והערות, אולי יעשו גם להם חק זכרון פעם אחת בשנה, ויחזיקו

כן נתקבל אצל יהודי פרס, כפי שמספר שליח צפת, אשכנזי שנזדמן אליהם בשנת תרל"ב, נדפס בס' מסעות שליח צפת, עמו' ע"ה: חמשה עשר בשבט הייתי באקודה [פרס]... מנהגם כי יסובבו מבית לבית, ובדרך הארובה שבגג ישלשלו מטפחת ובעל הבית ימלאנה חטים ופירות ויעלנה מעלה. ובספר המועדים לט"ו בשבט עמו' 341 מסופר ששם היו מסובים לשולחן ערוך מכל טוב מפרי העץ, על יד הספר 'פרי עץ הדר' לכל פרי ופרי פרקו שלו, כמספר הפרקים בספר, פרק אחר פרק נקרא, ופרי אחר פרי נאכל. הענבים והצימוקים שנשמרו מימי הקיץ בחדר הקור אף הם עלו עתה על השולחן, לא נפקד מקומם בשורת הפירות... למחרת היום תתאסף כל הקהילה מקטן ועד גדול בבית אחד מנכבדי העיר באולם גדול, מסביב לשולחנות ערוכים. נכבד ונקלה, הסוחר ובעל המלאכה אשר כל ימות השבוע הלך סבב מכפר לכפר, עתה הניחו כולם את מלאכתם ובאו לקחת חלק בשמחת החג. הרב וזקן העדה הישיש, יושב בראש ובידו הספר פרי עץ הדר פרק אחר פרק נקרא בקול, המסובים מקשיבים בקשב רב ופרי אחר פרי נאכל. כשמגיע תורו של החרוב, אשר הביא הרב מארץ ישראל מעלים אותו ומחלקים פרורים פרורים, כזית לכל אחד מן המסובים. בקדושה ייאכל כי מארץ הקודש הוא, וברכה מיוחדת תינשא לכבודו: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" 59.

כמו"כ נתפשט מנהג זה אצל יהודי כורדיסתאן, והיו מרבים באכילת מיני פירות ככל האפשר והם שולחים זה לזה צלחות ועליהם שלושים מיני פירות. ברחובות נראים נערים רבים ההולכים למסור את הצלחות. אף הכורדים הגויים היו שולחים פירות ליהודים תוך תקווה שלברכות היהודים תהא השפעה טובה על עצי הפרי 60. כל אחד מזמין לביתו מניין אנשים וכל אחד מן המזומנים מברך על פרי אחד... בעיר 'עמדיה' מתאספים הגברים בחצר בי חזאני (קבר

בהם כאחד המנהגים האלה..." ואין צריך לומר שלגלוג זה לא היה מוצדק שכן נקטו גדולי הספרדים, ואף האשכנזים שהחזיקו במנהג קודם הספרדים כפי שהוכחנו לעיל המשיכו והחזיקו, ונתפשט בחצרות החסידים כדיבואר לקמן בהרחבה. מ"מ לפי תיאורו אין ספק שיהודים אלו הפריזו והגזימו יתר על המדה, ואולי זה היה כוונת לגלוגו.

59. כן הוא בס' מסעות בנימין השלישי פרק א' שתיאר איך שהיו מביאים החרוב לברכה בחמשה עשר בשבט, ראו אותו האנשים זכר של ארץ ישראל בא לפנייהם.

60. תיאור זה מתואר בספר יהודי כורדיסתאן עמו' 724-726, ויום זה היה נקרא בלשון הארמית השגורה בפיהם בשם "מזדאני אילאני" = "בשורת האילנות", או "שמחת אילנות" או "אידת אילאנו" = חג האילנות. וגם הגויים דשם היו קוראים ליום זה בשמות אלו.

חזן דוד וחזן יוסף) מביאים פירות יבשים ולחם ועושים לביבות, והחכם דורש בענין "אז ירננו כל עצי יער"...

וכן הגיע זה הסדר עפ"י הקונטרס פרי עץ הדר בקהילות שבצפון אפריקה באלזיר וחג הט"ו בשבט נמסרה רק לאילי כסף, והעשיר שנדבה רוחו לחוג אותה פעם אחת, לא יבטלנה עוד כל ימי חייו ולפעמים הוא מוריש חזקתו זו גם לבניו אחריו.

דבר החגיגה הוא: בכל ימות השנה מקבץ אותו עשיר על יד ומאסף בבית גנזיו מכל מיני פירות ומגדנות שאינם מצויים בכל עת ועיניו פקוחות לשמרם היטב. יומיים או שלושה קודם החג שולח הוא את משרתו, וגם הולך בעצמו להזמין לסעודה את החכמים והנבונים. הם מתאספים בביתו בערב ט"ו בשבט לאחר הצהרים ומתפללים תפילת מנחה בניגון המועדים, ואחר כך מושיב את כולם לפי דרגתם סביב השולחנות הערוכים עליהם ערמות ערמות משלושים מיני פירות בתוך האשישיות ולפני כל אחד ואחד הקונטרס 'פרי עץ הדר', שנדפס בליוורנו.

גדול המסובין מתחיל לקרוא מאמר ראשון ובמאמר שני מכבד את רעהו, השני לו, וכה הלאה עד שמגיעים למאמר מעניני חיטה ומברך 'בורא מיני מזונות' על פת הבאה בכיסנים. השני, קורא את המאמר השייך לענבים ומברך בורא פרי העץ. אחר הענבים מריקים כוסות יין גפן לבן וכולם מברכים על היין ושותים לרוויה, ואח"כ מברכים 'הטוב והמטיב' ושותים יין אדום, וכן על כל פרי ופרי, וכך נמשכת טעימת הפירות ושתיית היין עד כשעה לאחר חצות וממשיכים בפיוטים ובנגינות שותי יין, והשתייה כדת. לאחר ברכת מעין שלש מברך הגדול שבחבורה את בעל הסעודה ואנשי ביתו שיזכו לשנה הבאה. ומתפללים ערבית בנעימה ובניגון של יו"ט, בצאתם לשלום יצאו אחד אחד ובעל הבית מוסר לכל אחד ואחד שק גדול מנייר עבה מלא כל מיני פירות החג לאנשי ביתו. בשקים של התלמידים-חכמים עניים נוהגים לשים בין הפירות גם מטבעות כסף⁶¹. (כך נרשם בבטאון "היהודי" שי"ל בלונדון פסח שנת תרע"א).

61. כן היו גם מזמרים פיוטים שתקנו להם המשוררים מהם פיוטו של רבי יעקב ברדוגו אב"ד מכנאס שחיבר שיר שתחילתו: "אעזר שיר רנני / למנצח בנגינות / היום עשה אדני / ראש השנה לאילנות". כמו"כ חיבר רבי חיים חלאווה שיר המתחיל: "פצחו רננו יחדו זמרו, שם ה' אומה טהורה". רבי משה חלאווה חיבר שיר שתחילתו: "יום זה שיר מפינו אל יושבת / אפצחה בו שירים גם רננות / גדול הוא לנו יום ט"ו בשבט

וכן היה מנהג הספרדים בעיה"ק ירושלים כמש"כ בלוח ארץ ישראל שנה א' (תרמ"ב) עמו' 43: שבט בט"ו בו הוא ר"ה לאילנות ילמדו חכמי הספרדים בבתי ישיבותיהם לימודים מיוחדים מכתבי הקודש משנה תלמוד וזוהר המדברים על אודות התבואות והפירות ועל אודות ר"ה ויעירו כמעט כל הלילה, ויהדרו לאכול כל מיני פירות הנמצאים בעיר, וביחוד פירות משבח ארץ ישראל... הלימודים והתפילות נאספו ונסדרו בקונטרס מיוחד... בשם 'פרי עץ הדר', והלימודים האלה ילמדו קודם אכילת כל פרי ולאחריו.

אכילת הפירות נתפשט כמעט בכל קהילות ישראל⁶², וראה ב"שבט מוסר" (לרבי אליהו הכהן, תע"ב), בצוואתו לבניו (פרק ט"ז) כתב: "בני, הוה זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט שמנהג ותיקין הוא". והובא בטעמי המנהגים עמו' ש"ע.

ורבי יעקב עמדין בסידורו בית יעקב כתב: "ונהגו להרבות בפירות ולומר שירות ותשבחות והוא תיקון גדול בעולמות העליונים".

האתרוג בט"ו בשבט

יש נהגו לאכול בט"ו בשבט האתרוג של סוכות, וכ"כ בלקוטי מהרי"ח ח"ג מנהגי חודש שבט, שהמנהג שהאתרוג אשר יצאנו בו ידי מצוה, מטגנים אותו אחר סוכות ואוכלים אותו בט"ו בשבט. ובבני יששכר מאמרי שבט, מאמר ב' אות ב' כתב: "ר"ה לאילן לא אמר לאילנות כמו באינך, יש לרמוז מה שקבלנו מרבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ומהודר שיזמין השי"ת בעת המצטרך למצוה, כי הנה זה היום עולה השרף באילנות והוא כפי הזכות

ר"ה לאילנות". ועיין בקובץ מחניים ט"ו בשבט שנת תר"ך עמו' 24 הערה 26, על פיוטים אלו.

62. בס' נחלת יוסף (לר' שמואל ב"ר יוסף עדני, תרס"ז) ח"ב דף י', כתב וז"ל: יהודי תימן לא קיבלו את סדר בעל ח"י, ואין להם שמחה מיוחדת ביום זה, ומשורריהם לא פייטו שום שירים לכבוד היום, ורק בעדן המנהג לקרוא בט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות, משנה פרק א' ממסכת ראש השנה ערבית ושחרית. וכנראה שהספר ח"י שנדפס לראשונה בשנת תצ"א ששם בסי' פ"ב מדובר באריכות על המנהג הזה (ושם המקור לקונטרס 'פרי עץ הדר') ועדיין לא הופיע בעיר פאס. ואילו ידעו שמקור אכילת הפירות מקורו מתלמידי האר"י ז"ל בודאי היו ששים לקראתו. וראה נטעי גבריאל ט"ו בשבט עמ' ר"ד.

גם אצל הפרושים לא היה נהוג ענין חג הט"ו בשבט כפי שנראה מכותלי מכתבו של ר' יעקב ספיר הנ"ל שליגלג על המנהג, והוא היה נמנה על עדת הפרושים בירושלים. ואילו שמע ממנהג בודאי לא היה כותב כפי שכתב.

של כ"א מישראל. הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה שיזמן לו השי"ת לעת המצטרך את פרי עץ הדר, והנה תפלתו תעשה פירות, וזה שרמזו התנא באומרו לשון יחיד 'לאילן' להורות על האילן המיוחד המבואר בתורה למצוה, ע"כ.

וכ"כ רבי יצחק פלאגי בספרו יפה ללב ח"ב דף ע"ו סי' תרס"ד אות ס"ו, שעושין האתרוג רוקח מרקחת אחר החג, להעלותו על השלחן בליל ט"ו בשבט בכלל הפירות⁶³. והביאו בכף החיים שם אות ס'. והבן איש חי בפ' ראה אות יו"ד כתב קהל עדתינו אוכלים אותו בט"ו בשבט שמביאים למכור, וגם אותם הקונים אתרוג לנענע לחג מצניעין אותו עד ט"ו בשבט ואוכלים אותו. וכן הובא במנהגים⁶⁴.

63. שם בסי' רכ"ה כתב דמעלה גדולה היא ליתן מהאתרוג בט"ו בשבט לאשה שהיא הרה ללדת, וגם ליתן ממנו למקשה לילד, שאומרים שהיא סגולה שתלד בריוח ולא בצער, ויצא הולד בר קיימא לחיים טובים ולשלום. וראה מש"כ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי סי' כ"ד אות כ"ה, ובספרו רפואה מחיים פ"ב אות רמ"ז. וע"ע במס' כתובות דף ס"א ע"א דאשה האוכלת אתרוג הו"ל לה בני ריחני עיי"ש.

64. בהתאם להמנהג לאכול בט"ו בשבט האתרוג שיצאנו בו ידי חובה בסוכות, יש להביא מה שכתב בספר חסידים לרבינו משה הכהן (בן אחותו של רבינו הרא"ש) בסי' נ' וז"ל: "פעם אחת היה יוקר באתרוגים, ועל זה דרש הרב בשבת תשובה, שהיקרות בא לעולם מפני העבירות שעושים הבעלי בתים ההולכים בשרירות ליבם ועושים כמנהגם בלא שאלת חכם, ואומרים מנהג אבותיהם בידיהם ולא מקיימים הפסוק שאל אביך ויגדך זקיניך ויאמרו לך, ואחת מאלף אספר כגון עתה אחר סוכות המה נתנו על ידי דורן כמנחת חטין האתרוגים שברכו וקדשו עליו כל ימי החג האסיף ושלחו לעכו"ם, ועל זה נאמר נתנו הטהורים לטמאים ומזלזלים במצוה, וכן לא יעשה, כי אפילו הערבה וההושענות מניחים בבתי כנסיות, ולהניח עד זמן לאפית מצות פסח להאיר בהסקת התנור לקיים מצוה גוררת מצוה. וזה מביא מצוותו וקדושתו לעכו"ם ונמצא מצוה גוררת עבירה שיש לחוש שהעכו"ם יטפל בו ואתא חילול השם מזה, כי כל דבר שעושין ממנו מצוה חל קדושה עליו כגון רצועות וגידין מתפילין, או ציצית, אפילו לאחר שנפסלו ועוברים צריכים גניזה. ואותה עבירה שעושים עם האתרוגים גורמת מכשול האיך דלא יכולנו לקיים המצוה בזמנה [מחמת דלא היה להם אתרוגים מחמת היוקר] כי כל ישראל ערבים זה בזה, ואיש אחד יחטא ועל כל העם יקצוף. לכן, אשרי האיש אשר לא הלך וכו', רק תוכל לעשות מן האתרוגים מעשה מרקחת, ולכבד עמו הלומדים תורה ולתת ממנה לאנשי אמת אנשי חיל לסעודת מצווה ולברך עליו כהלכתן ולכבד עם המצוה השם מהונך", עכ"ל.ק.

ולפי דברים האלו אפשר להבין מקור המנהג לאכול האתרוג של סוכות בזמן כמו יום ט"ו בשבט.

ונציין שבמשנת רבותינו מאורי החסידות מצאנו לכמה סיפורים על האתרוג ביום ט"ו בשבט. וכך מסופר בתהילה לדוד עמו' קל"ה: ברוסיה היה קשה מאוד למצוא אתרוג מהודר. לימים יצא אחד מחסידי הרה"ק רבי מרדכי מטשרנוביל לעיר הכירה בכדי

וכתב בס' אהל ישכר (לרבי ישכר דוב בעריש מוואלבראז זצ"ל) עמו' ק"כ וז"ל: "בשם מרן היהודי הקדוש מפשיסחא, שמי שאוכל אתרוג בט"ו בשבט, יזכה להשלים שנתו", ע"כ. הובא בדברים יקרים עמו' ט' מתוך כת"י ישן, ונדפס בספר תורת היהודי הקדוש (מהדור' תשנ"ז) עמו' קט"ו.

בספר אור הנר (הנדפס בסוף ספר אילנא דחיי) לט"ו בשבט ח', א' מביא וז"ל: "הגה"ק מאפטא בעל אוהב ישראל זי"ע אמר, שיודע בחמשה עשר בשבט איזה אתרוג יהיה לו לחג הסוכות..." (והובא גם בספר ילקוט אוהב ישראל עמוד קנ"ו אות צ"ו ומסיים שם, שזה מכוון לדברי הבני יששכר שצריך להתפלל בט"ו בשבט לאתרוג יפה ומהודר, ועל כן אמר התנא ר"ה דף ב' בט"ו בשבט ר"ה "לאילן" לשון יחיד, להורות על אילן המיוחד בתורה למצוה).

מסופר שהיה נוהג לגמור כל ספר תהלים ביום ט"ו בשבט כדי להתפלל על אתרוג נאה ומהודר, ואירע לו בשנה אחת שבאמצע אמירתו הפסיקו אחד באמצע ספר תהלים, ובשנה הבא היה האתרוג שלו מהודר רק בחציו...⁶⁵.

לחפש אתרוג מהודר לרבו, בעודו בדרך לעיר הבירה נזכר שבדרכו חזרה הוא אמר לעבור דרך העיירה רוזין, ועל כן החליט לקנות אתרוג מהודר גם עבור הצדיק מרוזין. לאחר שקנה את שני האתרוגים, הבחין להפתעתו כי האתרוג השני מהודר בהרבה יותר מהראשון. לכשהתייעץ עם חבירו חסידי טשורנוביל, החליט להחליף את האתרוגים. כשהגיע להרה"ק מרוזין ובידו אתרוג הפחות מהודר, נבהל הצדיק ושאל בפליאה מרובה האם זהו האתרוג שלי? נבהל החסיד ומיד הוציא מילקוטו את האתרוג המהודר והחליפו באתרוג הקודם. כשהגיע לאחר מכן להרה"ק מטשורנוביל התעלם מכל הענין ולא סיפר כלום לצדיק, אך הצדיק הרגיש בזה, ושאלו מי נגע באתרוג שלי? נבהל החסיד ומיד סיפר את כל האמת, ואז אמר לו הצדיק, תדע שבט"ו בשבט נגזר בשמים איזה אתרוג יקבל כל אחד ואחד, והצדיק מרוזין ידע בדיוק איזה אתרוג מיועד עבורו, אך כשראה את האתרוג חשב שמא נשתנה דינו ופשפש במעשיו ולא מצא כל סיבה לשינוי, ועל כן לא רצה לקבל אלא את האתרוג השני שהיה מהודר יותר.

וראה בספר שיח שרפי קודש: שפעם אחת בט"ו בשבט בהיות הגביר הירש ליב קאצקער בצל קורת הרה"ק מקאצק צוה להושיט לו דג מלוח בתורת כיבוד, והוציא את הרויגין מתוכו [הוא ביצי הדג שנקרא רויגין] ונתן לו כאמרו בזה הלשון: הירש ליב, עס-רויגין (את — רויגין), והשומעים זאת לא ידעו פתרון דבריו אלה, עד לפני חג הסוכות בשנה ההוא בעת המלחמה הנוראה שלא היה באפשרי להשיג אתרוגים למדינתו שהיה מצויה בגייסות, היה הירש לייב בחוץ לארץ ועלה בידו להשיג אתרוג יפה מאד, והביאו בשלום להרה"ק הנ"ל, ואז אמרו כי אל זאת רמזו דברי קדשו, ונלמד מדבריו הק' להתפלל על אתרוג הדר וכשר עוד מט"ו בשבט וכמו שכתב בס' בני יששכר לחודש שבט [הנ"ל] עיי"ש...

65. בהקשר להנ"ל ראוי להביא את דברי השם משמואל (לסוכות תרע"ח) וז"ל: "ושמענו על הקדושים בדור שלפנינו, שלא רצו לקנות אתרוג עד אחר יום הכפורים. באומרם

גם בספר לב שמח החדש מובא שהרה"ק מאלעסק זצ"ל אמר בט"ו בשבט, שביום זה בורר לו אתרוג על האילן, ע"כ. (והובאו בספר אבן ישראל שער ה' אות ג').

הרי שמכל זה תראה שיש ענין להתפלל ולבקש בט"ו בשבט על אתרוג נאה ומהודר. ונציין שבעל הבן איש חי (בספרו לשון חכמים ח"א סי' ל"ו) חיבר על כך תפילה מיוחדת⁶⁶, וקודם התפילה הקדים וכתב: "וידוע הוא שיש קבלה ביד חכמי אשכנז ז"ל שצריך לבקש ביום ט"ו בשבט בפרטות על האתרוג שיזדמן לישראל אתרוג טוב ויפה בחג..." וכוונתו להבני יששכר ושאר צדיקים שהזכרנו לעיל, ועל כן נהגו לאכול ביום זה מהאתרוג כפי המובא לעיל, וכ"כ בעוללות אפרים החדש, שרבי זוסמאן סופר⁶⁷ היה מהדר אחר מאכל אתרוג, באמרו שסגולת אכילת אתרוג להשפיע כח בפרי העץ ולזכות לאתרוג נאה. גם המהר"ם א"ש היה מהדר שיהיה לו אתרוג מרוקח על שולחנו, (זכרון יהודה אות רנ"ז). וכן בדרכי חיים ושלוש אות תתל"א בט"ו בשבט נהגו לאכול אתרוג מבושל, והיו מטבילים את הפירות בלחלוחית האתרוג, וגם מה שחילק לשאר אנשים עשה כן. כמו"כ נהגו להגיש על שולחנו של רבי ישראל מגרודזיסק אתרוג מבושל ומטוגן בדבש. וכן נהגו בבית בעלזא לאכול האתרוג שהיה תלוי לנוי סוכה וגם מה שנטלו לד' מינים, (לוח דבר יום ביומו).

שלפי מסת התפילה כן מזדמן להם אתרוג נקי, ובדמעותיהן מדיחין את הכתמים מן האתרוג שלהם, ויש שהיה כוחם יפה ולקחו אתרוג צרור כמו שבא ממרחקים ולא ראו אותו ולא פתחו אותו כלל עד יום א' דסוכות, שפתחו אותו למצווה, והיה נמצא תמיד הדר ומהודר", עכ"ל.

66. נוסח התפילה שם הוא: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתברך כל אילנות האתרוג להוציא פירותיהם בעתם, ויוציאו אתרוגים טובים יפים ומהודרים ונקיים מכל מום, ולא יעלה בהם חזזית, ויהיו שלמים, ולא יהיה בהם שום חסרון, ואפילו עקיצת הקוץ, ויהיו מצויים לנו ולכל ישראל אחינו בכל מקום שהם, לקיים בה מצות נטילה עם הלולב בחג הסוכות, שיבא עלינו לחיים טובים ושלוש, כאשר צויתנו בתורתך ע"י משה עבדך ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות. ויהי"ר מלפני אלקינו ואלקי אבותינו שתעזרנו ותסייעינו לקיים מצוה זו של נטילת לולב והדס וערבה ואתרוג כתיקונה בזמנה בחג הסוכות שיבא עלינו לימים טובים ולשלוש, בשמחה ובטוב לב, ותזמין לנו אתרוג יפה ומהודר ושלוש וכשר כהלכתו". ועי"ש עוד תפילות על שאר אילנות.

67. אב"ד פאקאש, בעמח"ס ילקוט אליעזר, ספר המקנה, עט סופר ועוד. וראה לקמן הערה

וראה במשמרת שלום לאדמו"ר מקוידנוב סי' מ"ד ס"ק ב' שכתב שיש לטגן את האתרוג ולטעום ממנו בט"ו בשבט, ובשני ימים של עצרת. והקשר בין תאריכים אלו, דבט"ו הוא ר"ה לאילן, ובעצרת הוא נידון.

עוד אמרו על האתרוג בט"ו בשבט שהוא סגולה לרפואה, ובס' זרע קודש להרה"ק מראפשיץ זצ"ל על ט"ו בשבט מביא וז"ל: "הנה האותיות שניתוספו לאבותינו אברהם יצחק ויעקב הם אותיות 'שוה' שי"ן ליצחק (תהלים ק"ה, ט') וא"ו ליעקב (ויקרא כ"ו, מ"ב) וה"א לאברהם (בראשית י"ז, ה') ואותיות 'שוה' גימטריא 'רפאל' שבזכותם ממשיכין רפואה לכל הצריך וכל מיני הצלות וישועות נכללות ברפואה". גם מבאר שגם ד'אילן מרמז ומורה על יחוד הוי' אדני כי אלן בגימטריא צ"א... עיי"ש.

ובסוכת בית ראפשיץ עמו' נ"ד מבאר, דלפי"ז אפשר לפרש המשנה "אתרוג שוה לאילן", אתרוג שוה דהיינו שאתרוג רפואה כנ"ל, ד'שוה' גימטריא 'רפאל' ומכאן אסמכתא למנהג ישראל דאכילת אתרוג הוי סגולה לרפואה. וכן הוא בספר המדות ערך רפואה אות ד' שאתרוג הוא סגולה לרפואה, ועיי"ש בערך ראיה אות י' שהוא רפואה לכאב עינים⁶⁸.

ט"ו בשבט במשנת רבותינו מאורי החסידות

בהרבה מחצרות הצדיקים נחגג יום ט"ו בשבט ברוב פאר והדר, מהם שהיו לבושים בבגדי שבת, גם מנהג אכילת הפירות היה נהוג אצלם כשבתוך סדר אכילתן הטיפו תורה ומוסר שרישומו ניכר בספרי חסידות.

על מרנא אור שבעת הימים רבינו הבעש"ט מסופר: שפעם אחת קיבל הזמנה מחכמי הקלויז בבראד כשבראשו רבי חיים הכהן ראפאפורט זצ"ל, שיבוא לפני בית דינו להסביר את שיטתו. בדרך הצטרף אליו רבי זאב וואלף

68. האתרוג לרפואה כבר הובא במדרש ויקרא רבה פרשת בחקותי פ' ל"ז כ', והובא ברש"י מס' סוכה דף מ"ו ע"ב ד"ה מיד, "מעשה בחסיד אחד, שאשתו נתנה לו עשרה דינרים לקנות סחורה ונדב אותם לעני, וחשש לבוא לביתו בידים ריקות. אותו היום הושענא רבא היה, מה עשה, הלך לביהכ"נ ואסף שק מלא אתרוגים, והיה אותו חסיד עובר בספינה דרך כרך אחד, והוצרכו שם בבית המלך לאתרוגים, שחש המלך במעיו ואמרו לו בחלום רפואתך שתאכל מן האתרוגים שהיהודים מתפללים עמהם ביום הושענא רבה, ותתרפא, הלכו ובדקו ומצאו אצל אותו חסיד האתרוגים דמצוה, אכל המלך מהאתרוגים ונתן לחסיד שק מלא דינרין", ע"כ. וראה בהשמטות לספר אבן ישראל עמו' מ"ט מה שכתב בזה. וכ"כ בסגולות ישראל דאכילת אתרוג שקיימו בו מצוה בסוכות, מסוגל לרפואות וישועות הגוף והנפש.

קיצעס זצ"ל. הדרך היתה מכוסה בשלג ונסעו דרך היער. בהגיע יום ט"ו בשבט הצטער הבעש"ט על שאין עמו פירות לברך עליהם ברכת שהחיינו ביום זה. ויגש לאילן ואמר: "וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו". (מתפילת ר"ה), מיד נתגדלו תמרים, ובירך עליהם שהחיינו.

באותה תקופה לא היו בכלל תמרים לחים בארץ ההיא ע"ב חשב רבי וואלף שזוהי הזדמנות מתאימה להוכיח בפני הבי"ד את כשרותו וגדלותו של הבעש"ט, ולכן אסף מהתמרים והניחם בקופסא על מנת להראותם לחכמי הקלויז.

כשהגיעו לבי"ד פתח ר' וואלף את הקופסא, ולא מצא בה רק מים. מרוב בהלה שאל את הבעש"ט לפשר הדבר, ענה לו: אין לנצח ע"י אותות ומופתים, וגם בשמים אין רוצים בזה, וישנם דרכים אחרים כדי להוכיח צדקת מעשינו⁶⁸.

משמעות מיוחדת לט"ו בשבט היה בבית האדמורי"ם לבית רוז'ין. אבי השלשלת הרה"ק רבי ישראל נהג ללבוש בגדי שבת⁶⁹ לכבוד ר"ה לאילנות "כי האדם עץ השדה" והיה עורך את שולחנו⁷⁰ בפירות ארץ ישראל, בהדגישו את האימרה המיוחדת להאריז"ל "שפירות ארץ ישראל הם סגולה ליראת שמים".

---

68. הובא בשבחי בעש"ט, ומסופר באריכות בקול יעקב עמו' קס"ד בשם רבי מאיר אריק זצ"ל, (ושם ציין שהמהר"ם אריק לא סיפר מעשה אא"כ היה מקובל איש מפי איש) ועיי"ש הא"ך הוכיח הבעש"ט את שיטתו לפני הבי"ד.

69. כן הוא בספר צמח צדיק להרה"ק מויזניץ חתנו של הרה"ק מרוז'ין, וז"ל: אמר חותני הק' מרוז'ין ז"ל שכמה צדיקים היו רגילים ללבוש בגדי שבת בט"ו בשבט והיו אומרים שהוא ר"ה כי האדם עץ השדה. וביאר בזה באריכות. וכן הובא בקובץ תפארת ישראל גליון ז' עמו' 4 שהרה"ק רבי מרדכי שלמה מבויאן אמר בשם זקינו הרה"ק מרוז'ין שצויה ללבוש ביום ט"ו בשבט בגדי שבת.

70. בתהלה לדוד עמ' רע"ח הובא בשם הס"ק מרוז'ין שאמר: מדוע נוהגים אצלינו בעריכת השולחן בט"ו בשבט משא"כ בט"ו באב, דשם איתא (בתענית דף כ"ו ע"ב) לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכו'. אלא הטעם הוא, משום שט"ו באב הוא הכתר לימי הדין והתשובה, ואילו ט"ו בשבט הוא הכתר לימי הגאולה והשמחה ועל כן נוהגים לשמוח ביום זה.

הוא היה אומר, כי בט"ו בשבט השרף עולה באילנות שכן ההתחדשות שבעולם כללית היא ומקיפה את כל היקום, את הדומם והצומח כמו את המדבר והחי, ובשעה שמים חדשים מרעננים את האילנות הקפואים בחורף, פורצת הרעננות גם לעורקיו של האדם מישראל. זכר לדבר ישנו בפרשת יציאת ישראל ממצרים, וכך גם בט"ו בשבט משתחררת הבריאה כולה מחבלי מצרים ויוצאת לחרות השרף עולה באילנות.

בניו ובני בניו ממשיכי השלשלת לבית רוזין שמרו על המסורת וערכו את שלחנותיהם לכבודו של היום. בירחון תפארת ישראל גליון ז' עמ' 4 הובא מהרה"ק רבי מרדכי שלמה מבויאן שאמר: "אצל כמה צדיקים היה המנהג שבחמשה עשר בשבט היו לובשים קיטל כמו בר"ה, אבל אומר אני איך שיהיה, יעזור השי"ת שמהיום תחל שנה טובה לישראל. גם אמר ששמו של החודש ג"כ מרמז לזה שכן שבט ר"ת ש"נה ט"ובה ב"רוכה".

כן הובא באהלי יעקב שהרה"ק רבי יעקב מהוסיאטין זצ"ל נהג כשהסב לסעודת ט"ו בשבט, היה מאחל "שנה טובה ומבורכת" ו"תחל שנה וברכותיה" ⁷¹ גם רבי מנחם נחום מבויאן בעל "תפארת מנחם נחום" היה מאחל ביום זה לאנשי שלומו שנה טובה להשפיע שפע ברכה מאותו יום לכל השנה כולה. (וכ"ה בקובץ מסילות חו' ה' שצדיקי בית רוזין נהגו לברך בט"ו בשבט שנה טובה).

הרה"ק רבי ישראל מטשורטקוב אף הוא ערך סעודה גדולה ביום ט"ו בשבט, ובתוך הסעודה היה דורש על כך שיש לחשוב ולהתבונן ביום זה, כמבואר בספריו תפארת ישראל וישמח ישראל: דהנה כשאדם לוקח פרי לידו עליו להתבונן איך נתהווה הפרי, זורעים גרעין באדמה והגרעין מרקיב בארץ, ודוקא אז כשהוא כאין, אז ימשיך עליו הכח הצומח ויחניטו ויעשה אילן ומוציא פירות. כך האדם אף שהוא מסוגל במדות טובות ועוסק בתורה ובמצוות, כל זמן שיש בו גיאות כל זה איננו שוה, רק אם יחזיק עצמו לאין אז יתעלה לאיש המעלה ויוכל להמשיך אליו הקדושה ונעשה לאילן רבירבי. וזה פי' הפסוק כי האדם עץ השדה, כי האדם כשתרצה להגיע לדרגת "אדם" המעלה, התבונן בעץ השדה האין נתהווה ע"י שתילתו בארץ וממנו תלמד כי להגיע למעלות צריך שתקדים שיפלות. וכן האריך להסביר בט"ו בשבט בכל הקשור לעץ ולפירות בדרך מוסר וחיוזק להתחזק בעבודת השי"ת ⁷².

71. והביא מקור לדברים, דבגמ' מגילה דף ל"א ע"ב, תניא, עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשה תורה, קודם ר"ה, מאי טעמא כדי שתכלה שנה וקללותיה, בשלמא שבמשה תורה איכא כדי שתכלה שנה וקללותיה, אלא שבתורת כהנים, אטו עצרת ר"ה היא? ומתרץ אין, עצרת נמי ר"ה היא, דתנן (ר"ה דף ט"ז) ובעצרת על פירות האילן. ומכאן כיון שיש לעצרת איזה צד שוה עם ר"ה שבאחד בתשרי אזי כבר מאחלים תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה. ט"ו בשבט שנקרא בפירוש במשנה בשם ראש השנה וכל הארבע ר"ה אידימי להדידי אעכו"כ שיוצדק לאחל תחל שנה וברכותיה.

72. אמרונו של ר"י מטשורטקוב רבו על יום זה, ונציין לגרגיר אחד שמובא בגנזי ישראל

בנו הרה"ק רבי נחום מרדכי מטשורטקוב הלך בעקבותיו וגם הוא היה עורך סעודה ואוכל פירות ודורש דברי מוסר, ופעם אחד דרש בענין חינוך הבנים, ואמר: "בט"ו בשבט יום חנטת הפרי נוהגים לאכול פירות, בעצרת שבו הפירות נדונים (ר"ה ט"ז ע"ב) נוהגים לשטוח אילנות, ובודאי רמז יש בזה, אשר מהנראה שרמזו ג"כ לכוונה הנ"ל, דבחמשה עשר בשעה שהוא ר"ה לאילנות, מביאים פירות, היינו השאלה הראשונה לאבות, מה עשו ואיך השתדלו בחינוך הבנים, איך יתראו הפירות הללו 'הבנים', האם חנכם בעת חניטתם בדרך הישר לתורה ודרך ארץ? ובעצרת בשעה שנדונים על הפירות שוטחים אילנות, להראות כי האבות חייבים בזה, ויתנו דין וחשבון אם הבנים לא נתגדלו ח"ו לתורה ויראת שמים. ועל האבות לתת עין פקוחה לחנכם לתורה ויראה", ע"כ⁷³.

הרה"ק רבי אברהם יעקב מסדיגורה הסביר⁷⁴ הטעם מדוע בט"ו בשבט נוהגים העולם להרבות בסעודה, ואילו בט"ו באב שגם הוא יו"ט אין נוהגים כן, וגם אביו הרה"ק מרוזין לא נהג לערוך סעודה בט"ו באב. דהבדל יש בין שני ימים אלו, כהבדל שבין חנוכה לפורים, בחנוכה אין מצוה בסעודה, ואילו פורים אחת ממצותיו הוא סעודה. והענין הוא דבחנוכה עיקר הגזירה היתה על טוהר נשמות ישראל כמו שגזרה מלכות יון "כתבו לכם על קרן השיר שאין לכם חלק באלוקי ישראל" (ב"ר, ב', ג') אולם על גופותיהם לא היתה גזירה כלל, ולכן כשנצלו מאותה גזירה, קבעו עיקר זכירת הנס להודות ולהלל מאחר שהגזירה היתה רוחנית בעיקרה, משא"כ פורים, שעיקר הגזירה היתה

אוצרות התורה
אוצרות השות

שאמר: ש"בחמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות, יש ללמוד ממנו מוסר השכל, 'כי האדם עץ השדה', אדם אשר נהפך עליו הגלגל חלילה אינו רואה עוד שום אפשרות להחזיק במעמדו, אפסה כל תקוה והוא כמתיאש, טוב שיתבונן באילן ובעץ השדה בחורף, והנה העלים שלהם נפלו, ולחלוחיתו יבשה וכמעט ימות בעפר גזעו, ולפתע יתחיל לינוק מן האדמה לחלוחית ולחנוט מחדש, ולאט לאט יתחיל לפרוח ולהוציא פירות. מזה ילמד האדם שלא להתייאש כי אם להבליג על מצבו ולהתעודד, כי גם הוא כמו האילן, ובע"ה ברגע אחד יוכל להתרומם ולהתעלות שוב, רק נחוץ להאמין בה' כי הכל יכול הוא והכל בהשגחתו". ועיין בס' דברי שלמה לר"ש מטשורטקוב בעמ' קכ"ז שגם כתב להסביר עד"ז אבל שונה במקצת.

73. כסמך לדברים אלו הביא מדברי הזהר ז"ח בראשית י"ד. וכן ביארו בעוד ספרים קדושים בפירוש 'בעצרת נדונים על הפירות', היינו שהאדם נידון על מה שפגם בפירות כמו בחטא ערלה וכדו', ואם על הפירות הללו ידאגו פ"כ אעכו"כ שצריכים לדאוג על הפירות האמתיים אלו הבנים.

74. הובא בספר ליקוטים תלפיות להג"ר מאיר לייבוש זצ"ל אב"ד טורקא, ששמע מפיו.

על גופת ישראל "להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות החשורוש", לכך כשניצלו קבעוהו ליום משתה ושמחה, שיש בו שמחת הגוף.

וכדמיון זה ההבדל בין ט"ו באב לט"ו בשבט. דט"ו באב הוא הכנה לימים הנוראים ר"ה ויוה"כ, וכמאחז"ל (תענית דף כ"ו ע"ב) לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, ומשום כך גזרו בו להוסיף ללמוד בלילות כמבואר (שם דף ל"א ע"א), ולכן לא נהגו בו סעודה, כי עיקרו הכנה לימי הרחמים. ואילו ט"ו בשבט הוא הכנה לפורים ולפסח שבהם היתה ישועה לגופות ישראל, ולכן נהגו בו להרבות בסעודה⁷⁵.

אכילת הפירות וסעודות ט"ו בשבט היה נהוג בשאר חצרות החסידים, על בעל הישמח משה נמסר שהקפיד לברך ביום זה על שלשה עשר⁷⁶ מיני פירות דווקא כמספר אח"ד.

השרף מקוצק אף הוא היה עורך סעודה ביום זה ופעם אחת כשישב במסיבת חסידיו בט"ו בשבט רמז לאחד מהם שעליו לדאוג לאתרוג נאה לסוכות, אותה שעה היו הדברים תמוהים באזני השומעים, אולם בין עצרת

75. ראה לעיל הערה 70 מה שהבאנו בזה בשם אביו הרה"ק מרוזין, ושם בליקוטים תלפיות כתב שסיים את דבריו: דבגמ' (ר"ה דף י"א ע"א) מצינו מחלוקת אם בתשרי נברא העולם או בניסן, תשרי הוא בחינת דין, וניסן הוא בחי' חסד, ובחמשה עשר בשבט מתחיל להתגלות הארה מניסן שהוא בחינת חסד, יעזור השי"ת שמעתה תחל על עם ישראל שנת כל טוב, חודש שבט הוא כברייתו של עולם ברישא חשוכא והדר נהורא משום כך ראוי שמחמשה עשר בשבט תחל שנת כל טוב.

76. כן הובא בכרם שלמה (באבוב) שבט תשמ"ח, עמ' מ"ד, מפנקס כת"י של רבי יצחק וייס אב"ד ווערבווי ששמע מנכדו. אך בירחון 'מחניים' שבט תש"כ עמ' 70 הביא ר' בצלאל לנדוי ז"ל שנהג לאכול חמשה עשר מיני פירות, ועל כל פרי ופרי היה נוהג לזמר שיר המעלות, החל ממזמור ק"כ ועד מזמור קל"ד שבתהלים.

ולמנהג אמירת ט"ו שיר המעלות בט"ו בשבט כבר הבאנו לעיל מה שכתב רבי חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי סי' ל' אות ח' שיש מקומות שאין לומדים כי אם ט"ו שירים שבתהלים ונוהגים שהמלמדי תינוקות מלמדים את תלמידיהם כל ט"ו שירים כדי שילמדו בשלחן אביהם ליל ט"ו בשבט.

אגב, נציין למש"כ בספר ויען יוסף (לר"י מנדלקורן ז"ל) בעמ' כ"ו אות ס"ח מש"כ בשם הרה"ק מהר"ם מבלענדוב זצ"ל בענין חשיבות אמירת הט"ו שיר המעלות שבתהלים שהמה מסוגלין לכל צרה שלא תבוא. והרמז בזה במה דאיתא במשנה יבמות דף ב' ע"א, חמש עשרה נשים — היינו הט"ו שיר המעלות, פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן עד סוף העולם, עכ"ד ודפח"ח.

לחג פרצה מלחמה בגלילות ההם, ואותו חסיד טרח, עמל ועלתה בידו לספק לרבו אתרוג נאה לקיים בו את המצוה⁷⁷.

קרא ונקלע בעל חידושי הרי"ם בט"ו בשבט לקוצק, וכבר רבו לומר מענינא דיומא. פתח הרי"מ ודרש בענינו של יום, ט"ו בשבט ר"ה לאילנות, משסיים דבריו, פנה אליו הרבי מקוצק בפנים מאירות ואמר: רבי יצחק מאיר, יודעים אתם כי דרשה זו מקומה רק פה בחוץ לארץ, ולא בארץ ישראל, כי שם בארץ ישראל ר"ה לאילנות לא על פי הדרש אלא על פי הפשט, כפשוטו וכמשמעו [כי מצוות האילן נוהגת בארץ ישראל], בחו"ל ר"ה לאילן אומר דרשני, אך בא"י ר"ה לאילן אומר עשוני⁷⁸.

החידושי הרי"ם היה מגיש לשולחן רבו פירות משבעת המינים, אולם פעם אחת תבע הימנו רבו פירות ארץ ישראל ממש.

חביבות מיוחדת היתה לגדולי אדמורים על פירות של ארץ ישראל, ובדברי שלמה (מטשורטקוב) עמו' קט"ז, קכ"ח, כתב: "חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות, בתפוצות הגולה היה המנהג לאכול בו מפירות הבאים מארץ ישראל, או על כל פנים פירות ממינים הגדלים בארץ ישראל. הפירות הללו הביאו בחורף הקשה לתוך העיירות הקטנות והנרחות, את אוירה הזך והחם של ארץ ישראל, שהעיר את הלבבות לאהבת הארץ, ולתשוקה עזה לעלות אליה. גם בחשכת הגלות מאיר החג מאורו של ארץ ישראל, ומחמם ומעודד הלבבות, ומפיח רוח של תקווה לגאולה השלימה"⁷⁹.

77. הבאנו סיפור זה לעיל בהערה 64 לענין התפילה ביום זה על אתרוג נאה. והוא מספר שיח שרפי קודש, והובא בספורי חסידים עמ' 239.

78. בס' עיטורי תורה בשם רבי אלתר מאיר.

79. שם בעמודים קי"ב, קכ"ג, קכ"ד, הוסיף עוד: "אמרו רבותינו ז"ל (סוטה דף י"ד ע"א) דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך? אלא כך אמר משה רבינו, הרבה מצות נצטוו ישראל שאינן מתקיימות אלא בארץ ישראל אכנס לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, אמר לו הקב"ה, כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם". והביא מזקינו הרה"ק מרוזין שהסביר דבר זה עפ"י מה דאיתא באריז"ל שפירות ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים, וזהו שאמרו וכי לאכול מפריה הוא צריך, כדי לבא ליראת שמים, והלא אמרו חז"ל (בברכות דף ל"ג ע"א) יראת שמים לגבי משה רבינו מלתא זוטרתא היא. ואמר, שבאמת אינו פלא כי פירותיה של ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים, כי ארץ ישראל אדמתה מקודשת מכל הארצות ובאדמתה יש לקיים הרבה מצות, כגון: שמיטה, ערלה, רבעי, תרומות, ומעשרות, ועוד. ואם כן מובן מדוע יש לפירותיה הסגולה הלזו. וזהו שאמר משה רבינו למרגלים (במדבר י"ג, כ') "והתחזקתם, ולקחתם מפרי הארץ", אם אתם

הרה"ק רבי יוחנן מרחמסטריווקא בנו של הרה"ק רבי מרדכי מטשרנוביל זי"ע נהג להדר ולהעלות על שולחנו בט"ו בשבט מפירות ארץ ישראל, כשם שבכל ימות השנה הקפיד לברך על יינות מענבי ארץ ישראל. אולם יחד עם חיבת אר"י שהיתה בהם, חששו מפני הוצאת דיבה על פרי הארץ. מוראה של חיבת הקודש היתה עליהם עד כדי כך, שרבי יצחק מסקוירא נמנע בשתיית יין מארץ ישראל שהוגש לו בשעה שהסב לשלחנו של אחיו רבי יוחנן, באמרו "איני בקי בטיבן של יינות, וחושש אני שמא לא ימצא יין זה חן בעיני, ונמצאתי מוציא דיבה על הארץ ועל פירותיה". אותה שעה אמר רבי יוחנן: ידעתי שרבי יצחק שלי נושא אותו אוצר של יראת שמים, אך לא ידעתי עד היכן היא מגעת⁸⁰.

הרה"ק רבי ליבלי אייגר⁸¹ הנמנה בין תלמידיו של השרף מקאצק, בספרו תורת אמת כתב: "טעם שנוהגין לאכול פירות בט"ו בשבט, שעל ידי שאדם מתהנה ממה שברא הקב"ה בעולמו ומשבח ומקלס להשי"ת יגיע מזה תענוג להשי"ת כדכתיב כל פעל ה' למענהו לשבח ולקילוסו וכו'. ולזאת בהגיע ט"ו בשבט שבו נותן מחדש השרף באילנות ומגדל ^{אוצרות התורה} ~~בפירותיה~~ שהוא ג"כ לצרכי אדם, אך בכל זה אין הדבר בהכרח שכל אדם יאכל פרי העץ, לזאת המנהג ישראל לאכול פירות ביום זה לשבח ולקלס להשי"ת על העבר על הפירות שגדלו אשתקד ובכח זה נתחדש הכח והשרף באילנות שיוציאו את פריים בטוב טעם הפירות ושמנן, ויעלו ויפריחו פירות טובים ושמנים ומתוקים לצרכי האדם"⁸².

צריכים חיזוק ולקחתם מפרי הארץ, ע"כ.

80. קובץ מחניים שבט תש"ך עמוד 70, והובא בתהלה לדוד עמ' קע"ד, ובעמ' רפ"ג. ולציין שבקהילות ישראל שלא ראו כל השנה מפירות ארץ ישראל, ובט"ו בשבט היה מנהגם להביא פרי מארץ ישראל הם היו מלאי התרגשות, וראה לעיל הערה 59 ושם בגוף המאמר.

81. בן רבי שלמה אייגר בנו של רבי עקיבא אייגר, הצטרף לתנועת החסידות בצעירותו לרבי מנחם מנדל מקאצק, והיה חבירם של החידושי הרי"ם מגור, ורבי צדוק הכהן מלובלין, והם שעמדו לצידו בסערה כנגדו על שתמיד היה מאחר לברית מילה בגלל איחור תפילתו (ראה אגרות סופרים מדור רבי שמעון סופר סי' כ"ב-כ"ג). ולאחר פטירת רבו ר"צ הכהן החל להנהיג בלובלין, והרבה חסידים נהרו אליו.

82. כטעם זה לאכילת פירות כתב בספר תולדות יצחק (לרבי יצחק מייזלר ז"ל) דהנה כתוב שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה', היינו כי י"ה שבט היינו ט"ו בשבט, נועד לישראל להודות לשם ה' בברכות, ע"כ.

בעל הדברי חיים מצאנו אף הוא נהג לערוך סעודה גדולה לכבוד היום, בציינו שהחל מיום זה עד חג השבועות ישנו יומא דפגרא בכל חמשה עשר יום⁸³.

בנו הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא ג"כ נהג באביו לערוך סעודה ביום ט"ו בשבט, וכן הובא בספר דברי מנחם (מסטראפקוב) עמו' ק"נ שישב על יד השלחן עם סיעת מרחמוהי חסידים ואנשי מעשה ואכלו פירות. ופעם העלו על השלחן פרי אננס אפפעל, שאל אחד מהמסובים לבן ארץ ישראל שעמד לידו, האם יש פרי כזה בארץ ישראל? כשמוע הרב משינאווא השאלה, קפץ וצעק על האיש, אם התוה"ק מעידה ש"לא תחסר כל בה" איך אתה מעיז בנפשך לשאול שאלה כזאת?

בבית נדבורנא נהגו ג"כ לחגוג ביום זה וגם לבשו בו בגדי שבת, על הרה"ק רבי חיים מרדכי מנדבורנא מסופר שלקראת שולחן ט"ו בשבט שנערך בצהריים היה לובש בגדי שבת, ומשתדל להרבות בכל מיני פירות על השולחן, ומברך וטועם מכל מין ומין ואח"כ אוסף ונותן לכל אחד ואחד מהנוכחים צלחת גדושה מכל המינים שעל השולחן, ובשעת הנתניה היה מברך את המקבל בישועה פרטית המיוחדת הנזקקת לו, אם ברפואה, פרנסה, בנים וכו'⁸⁴ (תהלה לדוד עמ' ק"ע).

בספר רזא דעובדא (מנהגי הרה"ק רבי אליעזר זאב מקרעטשניף), בעמוד ק"י מובא, שביום ראש השנה לאילנות אחר הצהריים, נהג כמנהג אבותיו הק' נ"ע, ללבוש בגדי ש"ק, וערכו בחדרו שולחן מלא עם כל מיני הפירות הנמצאים, בשפע גדול. וכן היו מעלים אתרוגים מבושלים, ונרות דולקים על שולחנו, ולידו מילאו טס גדול בכל מיני פירות שנמצאים על השולחן, כשבירך שהחיינו קם מלא קומתו ואחז בטס פירות, בראשונה טעם מהאתרוג ושבעת המינים

83. ראה בירחון חנוך צאנו חו' ב' עמ' ו' בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל שהיה שמח מאוד ביום זה כי עד אחר שבועות לא יעברו שבועיים בלא יומא דפגרא, וכ"ה בספר דרכי חיים אות קכ"א. ועיין בירחון צאנו גליון רכ"א עמ' 16 שכן אמר בילדותו. וראה באוצר החיים אות רצ"ז.

84. ראה בשער יששכר להרב ממונקאטש מאמר פרי עץ הדר אות ב' שמקובל מהצדיקים שבט"ו בשבט הזמן להמשיך בנים, ע"ש.

ובס' ארן עדת (להרה"ק רבי שרגא מביאליברזיק) כתב ד'חמשה עשר' הוא אותיות 'שער שמחה', רמז שבזמן הזה נפתחו לבניי שערי שמחה והשפעת כל טוב, ולכן הוא ר"ה לאילנות, כי אילן בגימטריא מאכל שנמשך לבניי השפעת מזוני וכל טוב בזמן הזה.

שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ואח"כ משאר הפירות, ובאנפהא נהירין בהירין בהתרגשות נעלה ונשגבה היה שלחנו זה, כשהוא מסולסל ומעוטר בשיחותיו הנעימות בעניני דיומא. רבים ושלמים נהרו לשלחנו זה. ובעצמו חילק לכל אחד ואחד מהפירות הנמצאים על השולחן, כל אחד ואחד לפי הנצרך לו. ובעת זה חזר כמה פעמים על דברי הצדיקים שיום ט"ו בשבט מסוגל להתפלל על אתרוג נאה ומהודר לחג הסוכות. וכמה ענינים נשגבים, עמוקים וטמירים ראו בשולחנו זה⁸⁵.

כמנהג זה היה נוהג רבינו הרה"ק בעל הבית אהרן מקארלין לברך שהחיינו על פרי חדש בט"ו בשבט, והיה עורך סעודה לכבוד היום⁸⁶. וכן נהגו אדמור"י קומרנא הובא במנהגי קומרנא עמוד קכ"ב שבט"ו בשבט הידרו להביא פירות ארץ ישראל לברכת שהחיינו⁸⁷, גם משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וגם מרקחת מאתרוג.

בסיפורי חסידים עמו' 239 מסופר, שעל שולחנו של הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב, מסובים היו בחמישה עשר בשבט אורחים רבים, והצדיק היה מחלק פירות למסובים. קרה פעם והאורחים היו מרובים מאד, ואף שעל השולחן מגישים ערימות ערימות של פירות היו, בכל זאת מפני ריבוי אנשים לא הספיקו לכל. משהבחין בכך הצדיק ענה ואמר, אם פירות אתם מבקשים, הבה ואגידה לכם היכן תמצאו אותן, "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם

85. ושם ברזא דעובדא כתב עוד, שאחד מברכותיו הרבים בשלחנו, היה בזה"ל: שהאילנות יהיו בריאים ופירותיהם יצליחו. כונתו בזה על האדם — כי האדם עץ השדה, שיהיה בריא, ובניו שהם פירותיו יצליחו בתורה ובחכמה וביראת ה'.

וכשחל ט"ו בשבט בשבת, שעפ"י רוב הוא בשבת שירה, אחר ברהמ"ז של סעודה עתיקא קדישא, העלו את כל הפירות כנהוג תמיד, וערך שולחן מיוחד עם פירות לכבוד ר"ה לאילנות.

86. כן נכתב בסידור בית אהרן שנדפס ע"י הרה"ח נפתלי ציילינגולד בשנת תרפ"ב. וראה בספר "בית אהרן" ליקוטים דף קנ"ז דברות קדשו ש"דקדק במשנה בא' בשבט ר"ה 'לאילן' כו' ולמה לא נקט לשון רבים ר"ה 'לאילנות' כמו דנקט מתחילת ר"ה לשמיטין וליובלות כו' ולירקות. ותו' ע"פ המדרש ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלקים את יצחק, משל למלך שהיה לו פרדס והיו בו שני אילנות כרוכים של סם חיים ושל סם המות וכו'. וכך הוא הפי' במשנה ר"ה 'לאילן' לאילנא דחיי לקבל חיות מאילנא דחיי על כל השנה".

87. ושם בעמוד ל"ט נכתב: הפירות של שהחיינו ביום כ' דר"ה ובט"ו בשבט בכל אלו היו מדקדקים שיהיו מארץ ישראל. וכפי שהארכנו לעיל שהיו להם חשיבות לפירות ארץ ישראל.

בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא... ותלמוד תורה כנגד כולם", לכו ועסקו בתורה, ואז תמצאו מבלי דוחק פירות הרבה, מלבד הקרן הקיימת לכם לעולם הבא⁸⁸.

עוד על ט"ו בשבט במשנתו של הרה"ק מזידיסשוב ראה בהקדמה לס' אמרי יוסף (לבעל החקל יצחק מספינקא) מאמר ו' אות ב'.

הרה"ק רבי חנוך העניך מאלעסק התפלל בט"ו בשבט לפני התיבה, ובשעת התפילה התחיל במזמור הללו את ה' וגו' עץ פרי וכל ארזים בקול

88. בספרים הק' מצאנו שיום ט"ו בשבט הוא זמן מיוחד לחידושי תורה, וכן הוא בס' חידושי הרי"ם עה"ת בעניני ט"ו בשבט עמ' ק"ט כתב חודש שבט נקרא על שם שפט, כי בחודש הזה מגישים מן השמים חידושי תורה מה שהאדם יחדש בכל ימות השנה. ובס' הזכות מביא עוד בשם בעל חידושי הרי"ם, שבט"ו בשבט ראש השנה לאילן, ומבואר בגמ' שאילן שחנט קודם ט"ו בשבט הוא ממי הגשמים שאחרי ראש השנה, ומבואר דגשמים נקראים כל מיני שפע היורד מן השמים, וחיים הנגזר בראש השנה כפי זכות הדור, ושפע חיים ההוא נגמר מראש השנה עד שמיני עצרת להתחלק לכל בריה די מחסורו, הן ברוחניות פרנסת צרכי הנפש, והן בגשמיות בני חיי ומזוני, והתחלת התגלות השפע הוא בט"ו בשבט, ועיקר מישראל שנפתחים בו מעיינות של ביאור התורה, והיינו דעיקר התגלות עומק התורה שנקראת עץ חיים. זהו ביום ט"ו בשבט, אשר בחודש זה הואיל משה באר את התורה וגו', ולדורות נשאר זמן זה מסוגל לזכות לביאור עומק דברי התורה הק'.

ועיין בקדושת לוי בליקוטים לאבות דף ק"ח, שט"ו בשבט הוא הכנה לפסח, ופסח הוא הכנה למתן תורה, נמצא כי חמשה עשר בשבט הוא הכנה למתן תורה. כמו"כ מצינו שהתורה ניתנה בחודש סיון, ומשה רבינו אמר למשנה התורה בחודש שבט, ככתוב (במדבר א') "ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר ^{אחרים פתח} ^{אחרים פתח} אחד לחודש... ביום ההוא הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר".

רבי אליהו דוד תאומים (האדר"ת) שח על עצמו בספרו סדר אליהו (נפש דוד עמו' 136) וז"ל: "ביום ט"ו בשבט למדתי הלכות מעשר בספר הרמב"ם, ובגמ' ראש השנה דף י"ד ע"ב והלאה, וחזרתי לחדש דבר מה כפי ערכי, ויהיה חשוב כקיום מצוה במעשר אילן, והתפללתי לה' שיזכנו באותה המצוה בפועל ממש מן התורה, ומאז נראה לי שמה שהראשונים קבעו יום זה ליום טוב שלא לומר תחנון, הוא להזכירנו מצות הפרשת מעשר אילנות, וכדברי חז"ל על הפסוק שתי לבך למסילה דרך הלכת עשי לך ציונים (ירמיה ל"א, כ'), וכפירוש רש"י מהספרי פ' עקב על הפסוק ושמחתם את דברי אלה", עכ"ל.

ועיין בשו"ת ארץ צבי ח"ב דרוש א' הביא בשם בעל האגלי טל שאמר דאחרי ט"ו בשבט הרגיש שינוי לטובה בחידושי תורה שלו, וזהו כי ביום זה יכולים לזכות להתחדשות בתורה כי האדם עץ השדה, וכן התורה נקראת עץ חיים, וביום זה עולה השרף באילנות ונכנסין בו המים ואין מים אלא תורה, ופירות האילן רומז על חידושי תורה שהם פירותיו של האדם.

רם, וישב בשלחן עם אנ"ש, וקודם ברהמ"ז חילק פירות, ואמר שבט"ו בשבט בורר לו אתרוג על האילן. (כ"ה בלב שמח החדש סי' כ"ה אות א', והובאו גם בספר אבן ישראל שער ה' אות ג'). ובעקבותיו נהגו אדמור"י סאסוב כפי שהובא באוצר מנהגי חסידים עמו' קכ"א.

בספר להב אש עמו' ס' מביא מנהגו של הרה"ק רבי שמואל אבא מזיכלין, שביום טוב של ראש השנה לאילנות היה אצלו ענין גדול, היה יושב על שולחנו הטהור בסוד ישרים ועדה, ודרכו בקודש היה לחלק לנערים מעות, והיו קוראים אותו "חמשה עשר געלט", והיה לו בזה ענין גדול⁸⁹. פירות לא אכל כי אם ביום ע"כ.

בעל עטרת יהושע מדו"יקוב הביא רמז מס' תהלים למנהג אכילת פירות בט"ו בשבט. דכתיב (תהלים א') "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרו יתן בעתו" על פלגי מים — רמז לחמישה עשר בשבט, כי חודש שבט הוא במזל דלי, ודלי הוא מים, כדכתיב (במדבר כ"ד, ז') יזל מים מדליו, וחמישה עשר בשבט הוא בפלג, ובחצי חודש שבט, הרי כי פלגי מים הוא חמשה עשר בשבט. "אשר פרו יתן בעיתו" — אשר בעת זו נותנים פירות על השלחן.

על הרה"ק רבי דוד בידרמן שעלה לארץ ישראל בשנת תרי"א, מספרים כי ביום זה הראה את כחו הגדול בציינו כי יום זה מסוגל לישועה וכשם שהאילן מתברך בפירותיו, כך ישתבח האדם בפירותיו.

באחת משנות המלחמה העולמית הראשונה, היה זה בשנת תרע"ו, הסב רבי דוד לשלחנו ביום ט"ו בשבט ופירות ארץ ישראל שטוחים עליו, אולם אין בא, שכן מחוץ שכלה חרב ובחדרים קצרה מגפת המחלות את יבולה המר. והנה נפתחה הדלת, וילד קטן בנו של אחד מנאמניו נכנס, ומספר לרבי דוד שאביו וכל בני ביתו נפלו למשכב וקיצם קרוב. נתקשרו עיניו של רבי דוד בדמעות ופרץ בבכי ואמר: רבונו של עולם שמחתי בחגה של ארץ ישראל הושבתה, אמור די לצרותינו. ומיד התאושש ובמאור פנים פנה אל הילד, הוציא פרי מערמת הפירות שלפניו והושיט לו, טפח על כתפיו בהוסיפו: הא לך והבא הביתה, ובטוח אני כי בזכות פירות ט"ו בשבט יזכה אביך לראות ממך פירות. והמגפה פסחה על הבית⁹⁰.

89. ראה לעיל הערה 52 בענין הצדקה שיש לחלק בט"ו בשבט מספר מעשה הצדקה, ובדברי רבי חיים פלאגי.

90. קובץ מחניים שנת תש"ך חודש שבט עמ' 70, גליון בית יעקב חוברת כ"א עמ' 28, ספר תהלה לדוד עמ' קס"ט ובעמ' רפ"ד.

בחצר בית ויזניץ גם היה נהוג לחגוג ולשמוח באכילת הפירות בשירים וזמירות ואמירת דברי תורה, וכן נכתב בס' קדוש ישראל ח"א עמו' קפ"ד על הרה"ק רבי ישראל מויזניץ בעל אהבת ישראל, כי בט"ו בשבט היה עורך שלחנו הטהור ואמר דברי תורה... הממשיכים אחריו הלכו בעקבותיו, ובתה"ל שם עמו' קס"ט מסופר על הרה"ק רבי חיים מאיר מויזניץ שהיה לובש בבגדי חג ונוטל ידיו לסעודה ומחלק פירות לכל אחד ואחד, גם הקטנים היו מקבלים ממנו פירות. לפני ברהמ"ז היה אומר דברי תורה והיו מזמרים שירות ותשבחות⁹¹.

הרה"ק רבי נחום מרחמסטריווקא, קיבל מאביו הרה"ק רבי יוחנן את חיבת הקודש⁹², ואף בשנות השילטון הסובייטי שקד להעלות על שולחנו בט"ו בשבט משבעת המינים, ודמעות נוצצו בעיניו. לאחר שעלה ארצה והסב בו לשולחנו, נאספו אליו אנשי שלומו מיקירי קרתא דשופריא ליטול מידו פירות משבעת המינים ומגידולי הארץ⁹³.

91. בלוח דבר בעתו לט"ו בשבט הביא שמנהג ויזניץ שמנגנים אז מנגוני הימים הנוראים. עוד הובא שם, שכולל מרמורוש בארץ ישראל נוהג היה לשגר מדי שנה לנשיאיו בחו"ל, האדמורי"ם לבית ויזניץ, צרור תאנים וצמוקים מיובשים לכבוד ט"ו בשבט, שניהם מפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל.

92. ראה לעיל הערה 80, ושם בגוף המאמר.

93. וכאן המקום להשלים כמה שכבר הארכנו לעיל בפירות ארץ ישראל, מה שהביא בשו"ת ביכורי שלמה ח"א סו"ס כ"ה מספר חסד לאברהם (למהר"א אזולאי זקינו של החיד"א) בנהר כ"א, עין הארץ, וז"ל: "ויש להקשות למה ארץ ישראל יגרע המן הרוחני [שלא ירד המן אלא במדבר]. וי"ל הטעם לזה, כי במדבר כל הדברים שבו מן החיצונים והטמאים הגדלים בארץ העמים שהם ממשלת השרים, ע"כ אין פירותיהם כדאי לקבל רוחניות הקדושה, וע"כ נתן להם הקב"ה מן השמים המן אשר אין בו חלק השרים כלל, אמנם פירות ארץ ישראל הם ע"י הקדושה, ואותם הרוחניים שהיה ראוי אל המן נתלבש בפירות הקדושים ההן, וע"כ לא היה המן בארץ ישראל כי אם במדבר", עכ"ד. וראה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו או"ח סי' כ"א אות ג' שכתב, הדבר ברור שפירות ישראל יש להם עדיפות מצד קדושתן, שהם גדלו בקדושה וטהרה, שהרי אויר ארץ העמים ועפרו טמא כידוע, וא"כ כשגדל הפרי בעפר ואויר ארץ העמים הרי גדל בטומאה, לא כן אויר ארץ ישראל ועפרה הוא טהור וקדוש, והרי מצינו בגמ' דכתובות רבי מנשק כיפי דעכו, ר"ח בר גמדא מגנדר בעפרא שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחונינו, ובמד"ר פ' מסעי נאמר חביבה עלי ארץ ישראל יותר מכל, וכן מוציאין מנוה יפה של חו"ל לנוה רעה של א"י, ומכיון שכ"כ גדלה מעלתה וקדושתה, הרי ודאי עלינו להקדימה בכל מיני ענינים, דוגמת מה שמצינו בכהן, שמכיון שהבדילן הקב"ה בקדושתן משאר שבטים מצוים אנו להקדימן לכל דבר שבקדושה. ואם עפר הדומם הוא חביב כ"כ, מכ"ש הצומח המעולה והדומם, כודאי שעלינו לחבבו משאר צומח שבחו"ל הגדל בטומאת העמים, ודבר זה פשוט וברור לכל.

בספר שולשלת ספינקא עמו' תי"ג מביא תיאור שלחן ט"ו בשבט אצל רבי יצחק אייזיק מספינקא בעל חקל יצחק, מאת חסיד אחד שהיה שם בשעת מעשה, וז"ל: אזכור חגיגת ט"ו בשבט בבית הצדיק מספינקא זצ"ל, שולחנות ערוכים בפירות מגדנות ויינות משרים על המסובים מצב רוח חגיגי, מפי הצדיק היושב בפנים משולהבות, זרועי זוהר שמימי, נובעים פתגמים, ברקי רעיונות וסיפורים, המכניסים אותך לעולמות אחרים... מסביר את ענין המרגלים בפרד"ס, ומושך את כולנו אגב אורחא להר המוריה, עומד ארוכות במקום המקדש וקבר רחל... וחנוונים ומוכרי גרוטאות כאילו שכחו חורי חנויותיהם ונמשכו בעל כרחם לעולמות של קסם ויופי שבחיק המכורה שלנו, ארצינו הקדושה... אח"כ נוטל הצדיק פרי חדש לברך עליו שהחיינו, פניו נסוכות שמחה ופתאום נפץ אדיר זעזע את האויר, ובטרם ידענו מה קרה, כיסו רסיסי שמשות מנופצות ושתי אבנים גדולות וכבדות נחו וירו על השולחן בדיוק מול הרבי. ונתבהר לעין כל מה קרה, נעשו פנים חיוורות כסיד, ועינים הסתכלו בהבעה של פחד... ובעצם לא קרה דבר יוצא מהכלל, אדוני הארץ לא רצו להודות במלכות שהקימו להם היהודים בתוך הרשות שלהם, והרשעים דשם רצו רק להזכירם שעל עקרבים הם יושבים... ורק נס מן השמים היה, שמזכרת זו לא עלתה בדמים, ורק שמשות שבורות עמדו בפיות פעורים מבשרות אימה...

כשלקח הצדיק שוב את הפרי החדש בידו, והתכוון לברך עליו, כאילו דבר לא קרה, הסתכלו עינים תמהות משתוממות: שהחיינו לזמן הזה?? הצדיק הרגיש בצפונות הלב. הניח את הפרי מידו, פתח ואמר: "שהחיינו וקיימנו לזמן הזה... כל מצוה יש לה זמן מיוחד להבליט את מובנה הפנימי של המצוה. ט"ו בשבט מזכיר לנו את ארץ ישראל, ואת הגאולה העתידה. כיצד אפשר להבין את מהותה הפנימית, לולא שחושפים לעיניך את מהותה של הגולה המקולקלת... מתוך החושך אפשר להכיר את האור... אלמלא שישנו חושך אין להרגיש באור..."⁹⁴ מיד הדהרו מאות פיות בבת אחת: שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

94. בס' זיו המנהגים ח"ב כתב לקשר ט"ו בשבט לפרשת בשלח, כי תמיד חל ט"ו בשבט בסביבות פרשת בשלח, ולפעמים אף בשבת עצמו. וציין לדברי השל"ה דלכל יו"ט יש שייכות לפרשה שבו חל, וז"ל: וזה בא להורות לנו שבכל מצב שהוא לא נתייאש אלא נתחזק בבטחון שהצרה תעבור ונזכה לחיים טובים ושמחים, וכמו עץ שבחורף הוא בלי עלים ובלי חיות ועם כל זה בט"ו בשבט חיים חדשים זורמים לתוכו וכו', וכן בפרשת בשלח "ויבואו מרתה ולא יכלו לשחות מים ממרה כי מרים הם" וכו', ואמר הקב"ה

האדמו"ר מקלויזנבורג סיפר שאביו הרה"ק מרודניק היה נוהג כאבותיו לערוך סעודה עם פירות בט"ו בשבט (ראה לעיל הערה 83, ושם בגוף המאמר שכן נהג אביו הרב משינאווא וסבו בעל הדברי חיים מצאנז) ושלחו לו שמן זית מארץ ישראל והיה טועם מזה בט"ו בשבט לזית⁹⁵, ובהנותר השתמש לשבת קודש. (נטעי גבריא לט"ו בשבט עמו' קפ"ו).

במנהגי מהרי"ו (מהרה"ק יעקב ישראל רובין מסוליצא לבית ראפשיץ וזידיטשוב) באות תרפ"ה, שבט"ו בשבט דקדק לאסוף מכל מיני פירות שנמצאים במדינה, וחילק מכל מין לכ"א מצאצאיו, ואח"כ בירך עוד לפני חצות, מטעם זריזין מקדימין, וברך על אתרוג מטוגן בתוך שאר פירות.

בדרכי חיים ושלוש אות תתל"א הביא הנהגתו של בעל המנחת אלעזר ממונקאטש, שיום ט"ו בשבט היה עושה סעודה בהתרגשות נעלה וכו', ובסוף הסעודה הביאו על השלחן טס מליאה פירות מפירות שונים וגם אתרוג מבושל, ולא דקדק שיהיה דוקא פרי חדש לברך שהחיינו, רק בירך בפה"ע על פרי

למשה "ויורהו עץ" הוא משל ודוגמא שלא להתייחס אלא להתחזק, ועי"ז וימתקו המים עכ"ד. וזהו הקשר בין הפרשה להיו"ט, שאף בט"ו בשבט יש להתחזק בבטחון שהצרה תעבור ונזכה לחיים טובים.

בס' צמח צדיק לרבי מנחם מנדל מויזניצא עמוד כ"ג הסביר עפ"י דברי החיד"א בקונטרס מורה באצבע שכתב, דחודשי טבת ושבת קשים הם, כמו שאמרו בזוהר הקדוש, וטוב אז לקבוע בכל יום להתחנן לה' שיצילהו ולכל בני ביתו ולכל ישראל מכל מיני פורעניות וכו'. אולם בחודש שבט נמתקים הדינים אשר היו עד עתה בחודש טבת, ונמשכים החסדים מראש חודש שבט והלאה, שמן ראש חודש כבר נמשכו החסדים אמנם לא נתגלו עדיין והתגלותם הוא בחמישה עשר בשבט (ראה בס' שער יששכר מאמר חודש שבט).

אגב, על מה שהבאנו שיש שייכות ט"ו בשבט לפרשת השבוע, יש לציין עמש"כ בספר מטעמים, טעם לאכילת הפירות בט"ו בשבט, כי על פי רוב חל היום הזה בפרשת בשלח שסיום הסדרה מסיים במחיית עמלק שיהיה כב"א, וט"ו בשבט הוא בשנה פשוטה ל' יום קודם פורים, לרמז שמיום שחרב ביהמ"ק וניטלה הטהרה ניטל ג"כ טעם הריח והשומן שבפירות, כדאיתא בדברי חז"ל, וכשיעבור רוח הטומאה מן הארץ ויתגלה הטהרה ממילא יחזור אז הטעם והריח והפירות כמו שהיה.

95. הזית עצמו לא אכל משום שהוא קשה לשכחה. וכן גרסינן במס' הוריות דף י"ג ע"ב, "ת"ר חמשה דברים משכחים את הלימוד וכו' הרגיל בזיתים וכו' חמשה דברים משיבים את הלימוד וכו' הרגיל בשמן זית. הרגיל בשמן זית מסייע ליה לרבי יוחנן כשם שהזית משכיח לימוד של שבעים שנה, כן שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה". וראה במהרש"א שכתב דמשום כך יש ליתן טעם דבכל שבעת המינים דחשיב בתורה, חשיב הפירות עצמן דכתוב חטה שעורה גפן וכו' חוץ מזית דנקט היוצא ממנו דנקט

של ז' מינין, והיה דרכו לטבול הפירות בתוך לחלוחית האתרוג, והיה שולח גם לביתו אלו הנשים ממניי הפירות הללו, מה שלא עשה כן בשום פעם לשלוח לב"ב מהשיריים בתוך סעודותיו ברבים. והיו מזמרין בסעודה זו שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וגו' קודם ברהמ"ז. (ובהשמטות שבסוף הספר מובא, שפעם אחת בחול ציוה לזמר צור משלו אכלנו וכו').

הרה"ק רבי אהרן מבעלזא היה נוהג לערוך סעודה בט"ו בשבט בבשר, ולאמ"כ חילק פירות לכל הנאספים במיוחד בלטו פירות משבעת המינים שנשתבחה בהם א"י, ולאחר חלוקת הפירות פתח באמירת תורה בשבח ארץ הקודש על הפסוקים בהם מפורטים שבעת המינים.

אחיו הרה"ק רבי מרדכי מבילגורייא במכתבו (הנדפס באוצרות ירושלים, תשי"ז עמו' רצ"ט) כותב: "...החג ט"ו בשבט עבר פה בחגיגת נהדרה. הרבה יש ללמוד אמנם בבעלז, אפי' ביו"ט של חול הרי הקפיד כ"ק מרן אחי שליט"א לקיים מנהג אבותי' שיהיה על השלחן כל ז' מינים שנשתבחה בהם א"י, הרבה כסף שילם בעד רימון יקר במציאות שלא בעונתו. הקפיד בשם א"א ז"ל עפ"י לשונו של ספר תקון יששכר שיהיה לא רק הרבה פירות רק הרבה מיני פירות..." בעל הבית ישראל מגור היה פעם בט"ו בשבט אצל החסיד הישיש ר' אברהם שלמה ברים מאסטרלנק (בעל ליקוטי אש) ושאלו האם זוכר שהיום יו"ט, וענה כן, היום הוא חמשה עשר בשבט. אמר לו הבית ישראל: "איתא בספרים חמשה עשר בשבט הוא יו"ט — ר"ה לאילנות, כי האדם עץ השדה (דברים כ', י"ט) חזי אילני דקא מלבלבי (ברכות מ"ג ע"ב) ס'איז א זמן וואס מ'קען נתחדש ווערן..."⁹⁶

"שמן זית" דהזית גופא אין בו שבח ארץ ישראל ואדרבה הוא משכח לימודו, אכן השמן היוצא ממנו משיב הלימוד והוא שבחה של ארץ ישראל וכו' יעו"ש.

ולפי"ז בט"ו בשבט כשאוכלים פירות משבעת המינים יש לאכול 'שמן זית' ולא הזית עצמו, שלפי המהרש"א עיקר הפרי בה נשתבחה ארץ ישראל הוא השמן ולא הזיתים. וטעם הדבר כתב רבינו בחיי בפרשת וישלח ל"ד א' (עה"פ ותצא דינה) כתב: "ידוע שכל האילנות יש להן לב כשיחתוך אותו, אבל אילן זית אין לו לב, ואולי מפני זה משכח התלמוד ומטמטם הלב כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בזית".

וענין זה מוזכר להלכה במג"א סי' ק"ע ס"ק י"ט, ובהגהות רעק"א או"ח סימן ב' על דברי המג"א ס"ק ג'. ערוך השלחן סי' ב' סעיף ה', וסי' ק"ע סעיף ט"ו. כף החיים סי' קנ"ז אות כ"ז, וביו"ד סי' קט"ז אות קס"ח. בן איש חי פ' פנחס אות י"ז. וראה עוד בספר "עיונים בהלכה" ח"א סי' י"ב. ובס' שמירת הגוף והנפש סי' ח'.

96. ראה בספר בית ישראל פרשת בשלח תשי"ג שחל בט"ו בשבט בשבת אמר: "שכט"ו

מצאנו לכמה צדיקים שקישרו את יום ט"ו בשבט לחגים ומועדים אחרים⁹⁷, ובספר תולדות יצחק (לר"י מנסכיו) זצ"ל כתב: "וידוע דשלושים יום קודם כל חג וזמן נס, מתעורר הארת החג ההוא וכו' ולכן בחמשה עשר בשבט, מחמת שהוא שלשים יום קודם לפורים, שנעשה אז נס לישראל, ואי' בגמ': הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים. נמצא שגזירת אחשורוש וכל הענין שהי' אז, עשאו הקב"ה רק לפנים כדי לאיים על ישראל שישובו אל השי"ת. כמשל האב האוחז השבט וכוונתו שלא להמית בו את בנו ח"ו. ואפי' להכותו חס האב עליו, רק שיהי' הבן סבור שרוצה האב להכותו. ואח"כ כשהבן עושה רצון אביו. האב זורק את השבט מידו. כן הי' אז כששבו ישראל בתשובה שלימה, כמאמר הכתוב שק ואפר יוצא לרבים. זרק הקב"ה השבט מידו, ולכן בחמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות ר"ל לבני אדם. שעד כאן הי' הקב"ה מחזיק השבט בידו לאיים על העולם. ומחמשה עשר והלאה שמתעורר הארת נס פורים. מתחיל הקב"ה לזרוק השבט מידו כרחמיו וכרוב חסדיו", ע"כ.

בספר דברי בינה להאדמו"ר מביאלא זצ"ל פרשת בשלח ג"כ קישר את ט"ו בשבט לפורים, וכתב, דהנה מצינו שהמן הרשע קטרג על בניי ואמר "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד" (אסתר ג', ח') היינו שרצה להראות איך שבניי הם נפרדים משורשם ח"ו ונקצץ האילן ח"ו, אבל ^{אצות התורה} ^{עצמות היום} ^{היום} הזה — ט"ו בשבט — שהוא ר"ה לאילן, זוכים ישראל להתקשר בשורש האילן הק' מחצב הנשמות, ע"י זה מבטל השי"ת כל המסטינים והמקטרגים על ישראל, ומראה לעולם איך ישראל עם קדוש מחוברים ומקושרים לשורש העליון, ואפילו אם לפעמים עושים ח"ו איזה דבר לא טוב, אזי הפגם הוא רק בענפים אבל בשורש האילן אין שום פגם ח"ו עכד"ק.

בשבט ר"ה לאילנות, ר"ה ג"כ זמן חשבון הנפש לתשובה. וכתי' כי האדם עץ השדה, והזמן להתיישב כאשר האילנות מתחדשים להוציא פירות, כן האדם צריך להתיישב ולחדש עצמו בעבודת ה'".

עוד שם בשנת תשכ"ג שחל ג"כ בשבת, הסביר כדברי זקינו החידושי הרי"ם נהמובא לעיל הערה 88] שבט"ו בשבט הזמן לחדש ולקלוט דברי תורה. וכן אמר: "יש זמנים טובים לקלוט, ט"ו בשבט זמן נטיעה וקליטה, כאשר ירד הגשם וכו'. כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם. כתיב יערוף כמטר לקחי, ואיתא בגמ' על ט"ו בשבט שכבר יצאו רוב גשמים, וזה הרמז לקלוט דברי תורה".

97. ולציין, שהרכינו גרשום כבר קישר את יום ט"ו בשבט לראשי השנים האחרים המוזכרים במשנה, ראה הערה 16 ושם בגוף המאמר.

בספר אהל ישכר להרה"ק רבי ישכר דוב בער מוואלברוז (תקס"א – תרל"ח) בעמוד ק"כ כתב, שיש לבקש בט"ו בשבט על המצות לפסח הקרוב שיהיו כשרות בתכלית ללא חשש חמץ ח"ו⁹⁸.

הקשר בין ט"ו בשבט לשבועות כבר הוזכר לעיל כמה פעמים שבט"ו בשבט ר"ה לאילנות ובשבועות הם נידונים.

*

גם אצל רבני הונגריא היה מקובל לחגוג את יום ט"ו בשבט בעריכת סעודות ואכילת פירות. וכן הובא במנהגי חתם סופר (השלם, מהדורת תשל"ו) עמו' קנ"א, שבט"ו בשבט באו על שולחנו כל מיני פירות.

על תלמידו המהר"ם א"ש⁹⁹ נכתב בספר זכרון יהודה אות רנ"ז: בחמשה עשר בשבט העלו על שולחנו כל מיני פירות אשר היו נמצאים, ובפרט היה מהדר כי יהיה לו אתרוג מרוקח על שולחנו, וקודם זה היה לומר במס' ראש השנה בהך ענינא דראש השנה לאילנות.

על רבי אליעזר זוסמן סופר¹⁰⁰ אב"ד פאקש מסופר בספר עוללות אפרים (החדש), שבט"ו בשבט באו תלמידי חכמים ובני ישיבתו לאכול אצל שלחנו

98. ראה הערה 88 שהבאנו מהקדושת לוי בליקוטים, דט"ו בשבט הוא הכנה לפסח, ועיין שם עוד שביאר באריכות, דמט"ו בשבט עד ר"ח ניסן יש מ"ה יום וכמו שיש מ"ה יום מט"ו באב עד ר"ה. ולפי"ז מובן הענין שיש כבר לבקש בט"ו בשבט על מצות כשרות לפסח ודו"ק.

99. נמנה מגדולי תלמידי החת"ס, וכן מסופר בהקדמה ל"דרשות חתם סופר", (פרק רבנו ותלמידיו, ד"ה וידוע) ששמע מפיו בנו של החת"ס רבי שמעון סופר מקראקא בעל "מכתב סופר", שפעם אחת בא המהר"ם א"ש לפרעשבורג בעת שרכו החת"ס ישן שינת צהרים, והג' ר' שמעון סופר ז"ל שהיה אז בחור צעיר הרגיש איזה שינוי בחיצוניות רוחו של המהר"ם א"ש, ושאלו מה זה ועל מזה זה? השיב לו בתומתו: עד כה תיאר אותי רבינו בתשובותיו "תלמידי", וזה ימים שחסר בתשובות רבינו אלי תואר זה, בודאי חטאתי ח"ו שלא זכיתי עוד להמנות בין תלמידיו, בכלל כן באתי לשאול ולדרוש סיבת הדבר. הב' ר' שמעון הלך לחדר אביו, והודיע לו מהאורח הנכבד ולסיבת ביאתו לפ"ב. אמר לו החת"ס בענותותו: "וואס זאלל איך מיך מתכבד בקלון חברי זיין, ער איזט מיר יא איבען קאפף געוואקסען, האטטע איך זא פיעל צייט געהאבט וויא אונגווארער רב, ווערע איך אויך זא איין בקי אין קדשים וטהרות..." [מדוע אתכבד בקלון חברי, הוא עלה ונתגדל מעל לראשי, אילו היה לי זמן פנוי כמו להרכ מאונגוואר או הייתי גם אני בקי כמוהו בקדשים וטהרות].

100. תלמידו של המהר"ם שיק והוזכר פעמים רבות בתשובותיו, כיהן כרבה של פאקש אחרי פטירת חותנו בעל שו"ת הריב"א. ראה לעיל הערה 67, ושם בגוף המאמר לענין האתרוג.

פרי אילנות, ונתן להם מגדנות כדי להשפיע כח בפרי העץ עושה פרי למיניהו ולתת שבח והודאה למי שאמר והיה העולם.

האדמו"ר רבי יואל מסטמאר בד"ת על ט"ו בשבט תמה: דלכאורה יש להקשות, בחמשה עשר בשבט הוא ראש השנה לאילנות, נוהגים העולם לאכול פירות, ואילו בעצרת (שבועות) שבה נידונים על הפירות נוהגים לקשט את בהכ"נ באילנות, ולכאורה הדברים הפוכים. וביאר, דזה בא לנו לרמוז שאי אפשר לאילן בלא הפרי, ואי אפשר לפרי בלא האילן, ולענין האדם – כי האדם עץ השדה, האדם צריך להגיע לזכות אבותיו, כמו שהפרי צריך לאילן, מאידך, האבא צריך לכח בנו אחריו, כמו שהאילן צריך את הפרי.

נסיים פרק זה במנהגו של סגורין של ישראל, רבי לוי יצחק מבארדיטשוב בעל הקדושת לוי, המובא בירחון אז נדברו גליון 85 מתוך כתי"ק של רבי ישראל מטשורטקוב שכתב וז"ל: "חותני הרב הצדיק [ר' אברהם יעקב] מס"ג [מסדיגורה] זצלל"ה סיפר, כי הרב הצדיק מבארדיטשוב יצ"ו בב"א זצלל"ה, היה נוהג לאכול פירות בר"ח שבט כמנהג בית שמאי¹⁰¹, ואמר הה"צ מס"ג הטעם, כי מה שהלכה היא כבית הלל, הוא מחמת כי בית שמאי הם מעולם המחשבה, וב"ה מעולם המעשה, ע"כ הלכה כמותם. וידוע כי הרב הצדיק מבארדיטשוב היה נשמת ר' עקיבא, ור"ע היה מעולם המחשבה, כדאיתא בגמרא (מנחות דף כ"ט ע"ב) שאמר הקב"ה כך עלה במחשבה, לכן נהג עצמו כבית שמאי", עכ"ד¹⁰².

ט"ו בשבט בקרב התלמידים

מלפנים בקהילות ישראל היה נחשב יום ט"ו בשבט לחג במיוחד לנערי וילדי ישראל. מקור ראשון לטקסי חגיגות חג זה הובא בפנקס השמש מוורמייזא רבי יוסף יוזפא (שנת שצ"ח) באות רי"א מנהגי חודש שבט, כתב: "חמשה עשר... הוא יומא דמפגרי ביה רבנן המלמדים, ובפרט למקרי דרדקי, והוא יום

101. שאמר ר"ה לאילנות באחד בשבט, ר"ה דף ב' ע"א.

102. ולהשוות מש"כ בספר אהל ישכר עמוד ק"כ שבר"ח שבט קודם התפילה אמר רבינו [רבי יששכר דוב בעריש הכהן מוואלכארזן זי"ע, הרי היום הוא ראש השנה לדברי בית שמאי, וא"כ היכן השופר? שהרי לעתיד לבוא תהיה ההלכה כבית שמאי. אך כשיתבונן האדם בנפשו איך הוא הנהגתו מעת אשר שמע קול שופר בר"ה, ויתחרט על עוונותיו, הרי הוא שומע גם היום קול שופר וכו', ע"כ.

משתה ושמחה למלמדים והתלמידים. ונוהגים לתת לתלמידים יין שרף ולשמוח עמהם..."

מנהג זה נשנה בשנית בפנקס השמש גם בסימן רצ"א מנהגי מקרי דרדקי: "...בחמשה עשר באב ובשבט, ובל"ג בעומר המה יומא דמפגרי ביה רבנן... למלמדים ולתלמידיהם. באותן ימים בטלו הבית המדרש של המלמדין, ואין הנערים באים לבית רבם ללמוד. והמלמד מחוייב לתת לתלמידיו ביציאתו מבית הכנסת בשחרית בחמשה עשר ובל"ג בעומר, יין שרף ולקח טוב מכיסו, ולא מכיס התלמידים, כי כן המנהג..."

ורבי יוסף שטאטהגן שחי בזמנם, בספרו דברי זכרון (הנדפס באמשטרדם שנת תס"ה, בח"א דף ל"א) כותב: "וכבוא חמשה עשר באב... או חמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות, אילן אילן במה אברכך – אמר המלמד אל בעל הבית, והיו מפנים הלימודים בישיבה..."

בתקנות וורמייזא משנת תפ"ט עמ' 68 נרשם: "ילמדו הלכה ותוספות, כל פעם בקיץ וחורף, עד חמשה עשר מנחם, וחמשה עשר שבט... ואחר חמשה עשר הנ"ל יהיה רשות להגאון אב"ד ללמוד עמהם איזו מסכת שירצה. והשמחה בט"ו בשבט וט"ו באב היא גם על מה שנסתיים הזמן. וזה היה כעין 'סיום'..."

כמו"כ רבי נתן נטע הנובר בספרו 'יון מצולה' אשר בו מתאר בארוכה את הגזירות והצרות בשנות ת"ח-ת"ט בדף ל' ע"ב כותב: "כך היה סדר הלימוד במדינת פולין, הזמן היה מה שהבחורים ונערים היו מחוייבים ללמוד אצל ראש הישיבה בקיץ מר"ח אייר עד ט"ו באב, ובחורף מר"ח חשון עד ט"ו בשבט, ואחר ט"ו בשבט היה רשות ביד הבחורים או הנערים שילכו ללמוד בכל מקומות שירצו..."¹⁰³

103. זהו לשונו בקיצור נמרץ, וכאן אציין את לשונו ביתר אריכות וביאור. וזתו"ד: "ועתה אתחיל לכתוב הנהגה של מדינת פולין שהיה כולה על דרך צדק וישר ונכון וקיים... וכך היה סדר הלימוד במדינת פולין, הזמן היה מה שהבחורים והנערים היו מחוייבים ללמוד אצל הראש ישיבה, בקיץ מר"ח אייר עד ט"ו באב, ובחורף מר"ח חשון עד ט"ו בשבט, ואחר ט"ו בשבט או ט"ו באב הי' רשות ביד הבחורים או הנערים שילכו ללמוד בכל מקומות שירצו. ומר"ח אייר עד חג השבועות, ובחורף מר"ח חשון עד חנוכה, היו לומדים כל בני ישיבה גמרא פרש"י ותוספות בהתמדה גדולה, ולומדין בכל יום הלכה, דהיינו עמוד אחד גמרא עם פירוש רש"י ותוס' נקרא הלכה וכו'..."

ומחג השבועות או מחנוכה ואילך עד חג הפסח או עד ר"ה הראש ישיבה אינו מרבה כל כך בחילוקים והוא לומד עם החכמים פוסקים ארבע טורים בביאורים, ועם הבחורים הוא לומד רב אלפס או שאר ספרים ועל כל פנים עוסקין ג"כ בגמרא פרש"י

לאחר שראו חכמי הזמן שה"סיום" והשמחה ביום ט"ו בשבט יש בזה משום ביטול תורה נמנו וגמרו לבטל את "סיום הזמן" ביום ט"ו בשבט ולהאריכו עד ר"ח ניסן. ובהחלטת "ועד המדינות ליטא" בשנות שפ"ג-תק"כ הותקן והוכרז: "מאחר שראינו ביטול תורה מחמת ששולחים הנערים על הישובים בין הזמנים, עלה ונגמר שלא ישלחו את הנערים על הישובים כי אם בימות החורף מר"ח ניסן ואילך ובימי הקיץ בחצי אלול ואילך. והסביבות יספיקו מזון הנערים מט"ו בשבט עד ר"ח ניסן ומט"ו אב עד חצי אלול כפי אשר יושת עליהם מפי ראש ב"ד. והבחורים ילמדו עם הנערים בחנם מט"ו שבט עד ר"ח ניסן ומט"ו אב עד חצי אלול. וגבאי הקופה לא יתנו הספקה לבחורים, כי אם בתנאי שיקבלו עליהם ללמד עם הנערים כנ"ל. גבאי הקופה ישאלו את הנערים לבודקם על למודם משך בין הזמנים כנהוג ב"זמן", ובמקום שאין קופה קבועה ימנו הקהל עם האב"ד אנשים על זה..." ע"כ 104.

ותוספות עד ט"ו באב או ט"ו בשבט, ומכאן ואילך עוסקין עד הפסח או עד ר"ה בפוסקים או בשאר ספרים לבד. וכמה שבועות לפני ט"ו באב או ט"ו בשבט הראש ישיבה הזה מכבד לבני ישיבה שלו כל אחד ואחד שיאמרו חילוקים על הישיבה במקומו הן לחכמים הן לבחורים והם היו אומרים החילוקים והראש ישיבה שומע אליהם והי' מפלפל עמהם כדי שיחדדו הבני ישיבה.

והיו לומדים בכל מדינות פולין מסכת א' בסדר הששה סדרים. ולכל ראש ישיבה הי' שמש א' שהלך מדי יום ויום מחדר לחדר שילמדו הנערים הן עניים הן עשירים והזהיר להם כל ימות השבוע שילמדו ושלא יטיילו ברחוב. וביום ה' בשבוע הי' מחויבים לילך כל הנערים בקבוץ יחד אל הגבאי הממונה על ת"ת. ושאל אותם הגבאי מה שלמדו בכל השבוע, ומי שאינו יודע שום הדבר מה שלמד או שטעה בדבר אחד, השמש הכה אותו בשבטים גדולים בציוי הגבאי, ועשה לו גם שאר חרפות גדולות בפני הנערים, כדי שיהיו לו זכרון שילמדו בשבוע אחרת יותר טוב. וכן בערב שבת הולכין כל הנערים בקבוץ יחד אל הראש ישיבה לשאול אותם מה שלמדו בכל השבוע כנ"ל, בזה היה מורא ופחד גדול על הנערים ולמדו בהתמדה. גם בשלשת ימי הגבלה או בחנוכה היו מחוייבים הבחורים והנערים לחזור כל מה שלמדו באותו זמן, וכנגד זה נתנו להם פרנסי הקהילה מתנת ממון דבר קצוב. כך היה המנהג עד ט"ו באב או ט"ו בשבט. ואחר כך נסעו הראש ישיבה עם כל בני ישיבה שלו הבחורים והנערים על היריד שהוא יומא דשוקא, בקיץ היו נוסעין על היריד זסלב ועל היריד יעריסלב. ובחורף על היריד לבוב ועל היריד לובלין. ושם הי' רשות ביד הבחורים ונערים שילכו ללמוד באיזה ישיבה שירצו ללמוד שם, והיו בכל יריד ויריד כמה מאות ראשי ישיבות וכמה אלפים בחורים, וכמה רכבות נערים וסוחרים יהודים ועמים להבדיל היו כחול הים, כי מסוף העולם ועד סופו היו באים על היריד. ומי שהיה לו בן או בת להתחתן נסע על היריד ושם עשה חיתון כי כל אחד מצא שם דמיוני וזוגו. ונעשה כמה מאות חיתונים בכל יריד ויריד ולפעמים אלפים חיתונים..." עכ"ד שם.

104. נדפס בספר 'מקורות', תרפ"ה ח"א עמוד ק"ו.

וכן הובא שם בעמ' קי"ד מתקנת ק"ק פוזנא משנת תל"ז נתקן: "עמוד התורה, ראה ראינו שהעמוד ההוא כמעט מתמוטט והולך, ובפרט הכל פיהם של תינוקות אשר מפייהם

היינו מכיון שנפסקו סדרי האספקה במטבחי הישיבות, היו חייבים אנשי הכפרים והישובים לספק מזון לבחורי הישיבות בתאריכים ט"ו בשבט – ר"ח ניסן, ט"ו אב – ט"ו אלול, וכנגד זה, אותם בחורים נסעו אז לישובים, ולמדו עם הנערים שם בתאריכים אלו חינוך אין כסף.

מ"מ אף שהישיבות נמשכו עד ר"ח ניסן, אבל יום ט"ו בשבט עצמו נשאר יום חג דמפגרי ביה רבנן כדלעיל במנהגי וורמייזא וביום זה לא באו לבית המדרש ללמוד, וגם התלמידים לא באו לבית רבם.

היה זה בשנת תפ"ט שחל ט"ו בשבט בשבת, המלמדים שבקהלות אה"ו [אלטונא, המבורג, וואנזיבעק] ראו את עצמם 'מקופחים' אותה שנה, כי יום השבת בלאו הכי... יום מנוחה, החליטו ע"כ להיבטל מהלימודים ביום א' ט"ז בשבט. בזה עוררו המחנכים את חמת הקהל, והפרנסים יצאו נגדם בכרוז מיוחד ביום י"ח שבט וזהו לשון הכרוז ששמעו כל הקהל:

"מודיעים בשם האלופים קצינים פרנסים ומנהיגים דשלש קהלות יצ"ו, בצירוף הגבאים דת"ת, היות ונודע להקהל, שיש מלמדים העושים מלאכת ה' ברמיה, ומבטלים תינוקות של בית רבן שלא ביומא דפגור' כמו ביום א' העבר יום לאחר חמשה עשר, שלא רק שביטלו את הלימודים ביום ש"ק. כי אם גם ביום א', שלא כדת של תורה, וזהו לא רק פסידא דלא הדר, כי אם הם בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", והקהל אינו יכול יותר לראות ולשתוק, ועל כן הוא מזהיר שלהבא לא יקרה כדבר הזה, והמלמדים יחזיקו תדיר את התלמידים בחדר, ובאם יעבור אחד, יענש קשה עד שלא יוכל שאת".

וכל האומר לעיל המדובר מדינות וקהילות אשכנז. ובמדינות ספרד, כתב רבי חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי, סימן ל' אות ח': "ויש מקומות דאינן לומדים כי אם ט"ו שירים שבתהילים, והמלמדי תינוקות מלמדים את תלמידיהם את הט"ו שירי המעלות, והתינוקות קוראים אותם בליל חמשה עשר בשבט..." הרי שבין תלמידי אשכנז ובין תלמידי ספרד שניהם כאחד חגגו את יום ראש השנה לאילנות ליום חג.

אנו חיים, על כן אמרנו וענינו שהאלופים הממונים על תלמוד תורה יתנו עין השגחתם על הנערים הלומדים בביהמ"ד, ואף גם יגזרו אומר על הקופה גבאים דז זיא זאלין פרהערין בעצמם און ניט מכבד צו זיין. [דהיינו שהם יבחנו בעצמם את התלמידים ולא יכבדו אחר בזה] עד חמשה עשר בשבט ומנחם אב, באופן שיהיה תחילת הזמן וסוף הזמן שניהם כאחד טובים", ע"כ.

סימן ב'

מנהגי "שבת שירה" בתפוצות ישראל

שבת שקוראין בו פרשת בשלח מכונה בשם "שבת שירה". וכן קורין בו פרשת המן, מנהגים מיוחדים לשבת זו, יש הקשורים בשירת הים ויש הקשורים בפרשת המן, ומהם שהשתלבו אהדדי. נושאי הכלים של השו"ע מזכירים מנהגים אלה.

איזכור ראשון של מנהג מיוחד לשבת שירה, מצאנו בדברי הב"ח סי' ר"ח, בדבר הדיונים על ברכה ראשונה ואחרונה לאכילת חיטים שלמים, מזכיר המנהג שאוכלים בשבת שירה חיטים שלמים מבושלים¹.

אוצרות התורה
אוצרות השות

אחריו מזכיר המגן אברהם את המנהג לזרוק חיטים בשבת זו לפני הציפורים, בסיימו שאינו נכון שהרי אין מזונותם עליך, סי' שכ"ד ס"ק ז'. מנהג זה נידון ע"י נושאי הכלים מהם התומכים בדעתו כגון היעב"ץ בסידורו, ר"ש גאנצפריד בקיצור שו"ע, ומהם שמצאו יסוד למנהג ישראל, יבואר לקמן.

להאכיל בהמות ועופות בשבת

הנה קודם שנפרט את טעמי הנחת חטים לפני העופות בשבת, יש לבאר דין להאכיל בהמות ועופות בשבת.

במס' שבת דף קנ"ה ע"ב במתני', ואין מאמירין את העגלים בשבת, [האמרה' היא שתוחב לתוך מעיהן, למקום שכבר אינם יכולים להחזיר את האוכל], אבל מלעיטין אותם בשבת [ובהמשך מהי הלעטה]. ומהלקטין לתרנגולין [הלקטה' היינו 'הלעטה' אלא שבתרנגולין קרי לה 'הלקטה'] וכו', ואין נותנים מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך [ובגמ' מבואר טעמא, וראה בהמשך] אבל נותנין מים לפני אווזין ותרנגולין ולפני יוני הרדסיות² [יוני בית].

1. לקמן יבואר דבר זה בארוכה.

2. רש"י פי' שקרואים כך על מקומם. והרמב"ם בפי' המשניות כ', דקרויים כן על שם הורדוס, שהיה מגדלם בארמונו.